

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’NİN GÜMRÜK BİRLİĞİ’NE GEÇİŞİ VE GÜMRÜK
BİRLİĞİ’NİN TÜRK DIŞ TİCARETİNDEKİ YANSIMASI (1990-
2009)**

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN: ALİ İHSAN ŞENÇALAR

İstanbul, 2013

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’NİN GÜMRÜK BİRLİĞİ’NE GEÇİŞİ VE GÜMRÜK
BİRLİĞİ’NİN TÜRK DIŞ TİCARETİNDEKİ YANSIMASI (1990-
2009)**

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN: ALİ İHSAN ŞENÇALAR

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. KAMİL USLU

İstanbul, 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TEORİSİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS
öğrencisi ALİ İHSAN ŞENÇALAR'ın TÜRKİYE'NİN GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE GEÇİŞİ VE
GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TÜRK DİŞ TİCARETİNDEKİ YANSIMASI (1990-2009) adlı tez
çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 26.04.2013 tarih ve 2013-14/15 sayılı kararıyla
oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 20.05.2013

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1. Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. KAMİL USLU	
2. Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. SUAT YAVUZ	
3. Jüri Üyesi	Prof. Dr. MEHMET EMİN ARAT	

ÖNSÖZ

Dünya ülkeleri arasında yaşanan ekonomik bütünleşmelerden önemli bir bütünleşme biçimi olarak karşımıza çıkan Avrupa bütünleşmesinde yer almamızın ülkemiz açısından bir gereklilik, ekonomimize sağlayacağı katkı beklentisi ile, bir zorunluluk olduğu algılanmıştır. Bu amaçla 1959 yılında Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ortak üye olabilmek amacıyla başvuruda bulunmuştur. 1 Ocak 1996 tarihinde ise bu amaç doğrultusunda Avrupa Birliği'nde tam üyelik statüsüne geçmeden Gümrük Birliği'ne (GB) katılmıştır. Gümrük Birliği'nin üye olduğumuz tarihten bugüne dek, Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve mali yapısına etkileri tartışılmış, bu konuda birçok farklı görüş ortaya atılmıştır. Bu çalışmamda Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne geçiş aşamasında izlediği yol ve katılımından sonra Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerine etkilerini değerlendirmeye çalıştım. Çalışmamda konuyla ilgili bilgisi ,tecrübesi ve görüşleriyle beni bu yolda aydınlatan, çalışmamı başarılı bir şekilde bitirmemde büyük katkısı ve emeği olan çok değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Kamil Uslu'ya, maddi ve manevi desteğini esirgemeyen annem Bakiye Şençalar'a, çalışmama sağladığı yardımlarından dolayı Özgecan Tokar'a, müdürüm Sevgi Üzen'e ve çok sevgili abim Fatih Dedeoğlu'na teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul, 2013

Ali İhsan Şençalar

ÖZET

Yıllardır Türkiye'nin öncelikli hedeflerinden birisi, Avrupa Birliği'ne (AB) tam üye olmaktır. Bu süreç ışığında AB ile Türkiye arasında 6 Mart 1995 yılında Gümrük Birliği Anlaşması imzalanmıştır. Gümrük Birliği'ne girişle birlikte tam üyelik yolunda adım atılmıştır. Türkiye'nin GB'ye girişindeki en önemli özelliği, AB'nin tam üyeliğe kabul etmeden GB aşamasına aldığı ilk ve tek ülke olmasıdır. Bu çalışmanın amacı; Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinde önüne getirilen GB şartı karşısında göstermiş olduğu, GB'ye girişi için hazırlık aşamaları ve GB'nin Türkiye ekonomisi üzerine etkilerinin incelenmesidir.

Türkiye, GB'ye girerken, AB ülkeleri ile olan dış ticaret hacminin artması ve diğer ülkelere karşı pazar payının korunması gibi kazançlar hedeflemiştir. AB'ye olan ihracatın büyük ölçüde artacağı beklentisi gerçekleşmemiş tam tersine ithalattaki artış sayesinde dış ticaret açığı giderek artmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin GB'ye girmesiyle üçüncü ülkelerle yaptığı ticaret işlemleri AB gözetimi ve denetimi altına girmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gümrük Birliği, Türk Dış Ticareti, Avrupa Birliği, Ekonomik Entegrasyon

ABSTRACT

For many years, one of the primary targets of Turkey is to be a full member of the European Union (EU). Under the light of this process, Customs Union Agreement was signed on the 6th March 1995 by and between EU and Turkey. By entering in the Customs Union Turkey took a step toward full membership. The most significant characteristic of entry of Turkey in the Customs Union is that Turkey is the first and only country included in Customs Union stage by EU prior to accepting Turkey for full membership. The purpose of this study is examining the preparatory stages for entry in the Customs Union against the condition of Customs Union imposed on Turkey within the process of full membership as well the effects of the Customs Union on Turkish economy.

Turkey targeted at gains including increase of foreign trade volume with EU countries and preservation of its market share against other countries while entering in the Customs Union. The expectation for increase in export to EU was not achieved; on the contrary owing to the increase in import the foreign trade deficit increased gradually. Nevertheless, upon entry of Turkey in the Customs Union the trade transactions performed by Turkey with third countries were put in surveillance and inspection of EU.

Key Words: the Customs Union, Turkish Foreign Trade, European Union, Economic Integration

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER VE GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TEORİK YAPISI

1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELERİN TANIMI VE AŞAMALARI	3
1.1. Ekonomik Bütünleşme	3
1.2. Ekonomik Bütünleşme Aşamaları	5
1.2.1. Serbest Ticaret Bölgeleri	6

1.2.2. Gümrük Birlikleri	6
1.2.2.1. Gümrük Birliği'nin Tanımı ve Kapsamı	7
1.2.2.2. Gümrük Birliği'nin Teorik Gelişimi	8
1.2.3. Ortak Pazar	9
1.2.4. Ekonomik Birlik	10
1.2.5. Ekonomik ve Parasal Birlik	11
2. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN STATİK VE DİNAMİK ETKİLERİ	12
2.1. Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri	12
2.1.1. Üretim Etkisi	13
2.1.2. Tüketim Etkisi	15
2.1.3. Ticaret Hadleri'ne Etkisi	17
2.2. Gümrük Birliği'nin Dinamik Etkileri	18
2.2.1. Rekabet Artışı Etkisi	18
2.2.2. Ölçek Ekonomileri Etkisi	19
2.2.3. Dışsal Ekonomiler Etkisi	19
2.2.4. Teknolojik Gelişmeye Etkisi	20
2.2.5. Yatırımları Özendirme ve Sermaye Etkisi	21

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NE GEÇİŞ AŞAMALARI VE TÜRKİYE'NİN GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE GEÇİŞİ

1. AVRUPA BİRLİĞİ'NE GEÇİŞ AŞAMALARI	22
1.1. Avrupa Kömür Ve Çelik Topluluğu	23
1.1.1. Siyasi Faktörler	25
1.1.2. Ekonomik Faktörler	26
1.2. Roma Antlaşması	26
1.3. Avrupa Ekonomik Topluluğu	27
1.3.1. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Değerlendirmesi	29
1.4. Avrupa Birliği'nin Tarihsel Süreci	31
1.4.1. Birlik Oluşturma Fikrinin Doğuşu	31
1.4.2. Birliğin Temelini Oluşturan Bütünleşmeler	33
1.5. Avrupa Ekonomik Topluluğu Ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu	33
1.5.1. Topluluğun Genişlemesi	34
1.5.2. Topluluktan Avrupa Birliği'ne Geçiş	34
1.5.3. Ekonomik ve Parasal Birlik Yönündeki Gelişmeler	35
1.5.4. Avrupa Birliği Sanayi Politikası	36
2. TÜRKİYE'NİN GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE GEÇİŞ AŞAMALARI VE İZLENEN POLİTİKALAR	38
2.1. Ortaklığın Temel Belgeleri	38

2.1.1. 1959- 1969 Arası Türkiye-Avrupa İlişkileri (Ankara Antlaşması)...	38
2.1.2. 1970-1979 Arası Dönem (Katma Protokol)	44
2.1.2.1. Türkiye ve Topluluk Arasında Gümrük Vergileri İle Eş Etkili Vergi ve Resimler İle Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması ve Türkiye'nin OGT'ye Uyumu	45
2.1.2.2. Tarım Ürünleri	46
2.1.2.3. Kişilerin, Sermayenin ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı.....	46
2.2. 1980-1989 Arası İlişkiler (Üyelik İçin Başvuru)	48
3.GÜMRÜK BİRLİĞİ ÖNCESİ TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET UYGULAMALARI	49
3.1. Dış Ticaret Uygulamaları	49
3.2. Gümrük Birliği Öncesi Türkiye'de Dış Ticaret Politikası	50
3.3. Gümrük Birliği Öncesi İthalat Rejimi	51
3.3.1. Gümrük Birliği Öncesi İthalatta Uygulanan Vergi ve Fonlar	53
3.4. Gümrük Birliği Öncesi İhracat Rejimi	56
3.4.1. Gümrük Birliği Öncesi İhracatı Teşvik Politikası	57
3.4.1.1. İhracatta Vergi İadesi	58
3.4.1.2. İhracat Kredileri	59
3.4.1.3. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN GB’YE GİRİŞİ SONRASI, GB’NİN TÜRK DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ

1. 1980-1995 DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN GB’YE GİRİŞ HAZIRLIĞI	65
1.1. 1980-1995 Yılları Arasında Türkiye’nin Dış Ticaret Dengesi	66
1.1.1. 1980-1995 Yıllarında Türkiye’nin İhracatı	67
1.1.2. 1980-1995 Yıllarında Türkiye’nin İthalatı	69
2. GÜMRÜK BİRLİĞİ’NE GİRİŞ VE SONRASI DÖNEM (1996-2008)	72
2.1. GB’ye Geçiş ve Sonrası Türkiye’nin İhracatı (1996-2008)	72
2.2. GB’ye Geçiş ve Sonrası Türkiye’nin İthalatı (1996-2008)	74
2.3. GB Sonrası Türkiye’nin Dış Ticaret Dengesi (1996-2008)	75
3. GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN REKABET GÜCÜNE TARİHSEL SÜREÇTE ETKİLERİ	77
4. GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİ	79
5. GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİNDE TÜRKİYE-AB TİCARETİ	80
5.1. Geçiş Döneminde Türkiye-AB Ticareti (1980-1995)	81
5.2. Gümrük Birliği Sonrası Dönemde Türkiye-AB Ticareti (1996-2008)	85
6. GÜMRÜK BİRLİĞİ ÖNCESİ VE SONRASI KAMU BÜTÇESİNDE Kİ DEĞİŞİKLİKLER	92

SONUÇ	94
KAYNAKÇA	96

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Ekonomik Bütünleşmeler ve Özellikler	12
Tablo 2: Türkiye'nin 1980-1995 Yılları Dış Ticaret Hacmi	50
Tablo 3: İhracatta Vergi İade Tutarları (1964-1989) (Milyon TL)	59
Tablo 4: 1980-1995 Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları (Dolar)	66
Tablo 5: 1979-1995 Türkiye İhracat Rakamları (Dolar)	68
Tablo 6: 1980-1995 Türkiye'nin İthalat Rakamları (Dolar)	71
Tablo 7: Gümrük Birliği Sonrası İhracat Rakamları (Dolar)	73
Tablo 8: Gümrük Birliği Sonrası İthalat Rakamları (Dolar)	75
Tablo 9: 1996-2008 Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları (Dolar)	76
Tablo 10: Gümrük Birliği Öncesi Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri I (1976-1995) (Milyon Dolar)	81
Tablo 11: Gümrük Birliği Öncesi Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri II (1976-1995) (Milyon Dolar)	82
Tablo 12: Gümrük Birliği Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri I (1996-2010) (Milyon Dolar)	87
Tablo 13: Gümrük Birliği Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri II (1996-2010) (Milyon Dolar)	88
Tablo 14: Kamu Bütçesinde ki Değişiklikler	92

KISALTMALAR

AAET:	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerik Birleşik Devletleri
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e.:	Adı Geçen Eser
a.g.m.:	Adı Geçen Makale
AKÇT:	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APEC:	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
AR-GE:	Araştırma Geliştirme
ASAM:	Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
AT:	Avrupa Topluluğu
AYB:	Avrupa Yatırım Bankası
AYF:	Avrupa Yatırım Fonu
BAB:	Batı Avrupa Birliği
CE:	Yeni Yaklaşım Direktifleri
DFİF:	Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DİE:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM:	Dış Ticaret Müsteşarlığı
EFTA:	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
GATT:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB:	Gümrük Birliği

IMF:	Uluslararası Para Fonu
KOBİ:	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeleri
MB:	Merkez Bankası
NAFTA:	Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NATO:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OEEC:	Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
OGT:	Ortak Gümrük Tarifesi
s.:	Sayfa
THY:	Türk Hava Yolları
WTO:	Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Liberal ekonomi düşünce uygulaması, çeşitli ülkelerde tartışmalar yaratırken, bazı ülkelerde uygulama alanları da bulmuştur. Liberalleşme eğiliminin özünde ekonomik kaynakların dünya üzerinde dengeli bir şekilde dağılmadığı, kimi ülkelerde ekonomik kaynaklar zengin olurken, kimi ülkelerde yeteri kadar zengin olmadığı görülmüştür. Dış ticaret eğiliminin önemli bir yönü ülkeler arasındaki kaynak dağılımının nasıl temin edileceği üzerinde geliştirilen teorik düşüncelerle ilgilidir. Bu teorik düşüncelerden birtanesi de Gümrük Birliği'dir (GB). GB'nin oluşmasıyla ülkeler arasındaki kaynak dağılımının ya da kaynak transferinin, vergi ödemeksizin üretim yapılabilmesinin yanında dış ülkelere karşı sanayinin ve üretimin gücünün korunması sağlanmıştır.

Günümüzde bölgesel bütünleşmeler içerisinde ayrı bir yeri olan GB çeşitli kıtalarda uygulama alanı bulmuştur. Bunların içerisinde, Avrupa kıtasında öne çıkan Avrupa Birliği (AB) ve GB uygulamasıdır. GB'nin uygulaması tarihi süreç bakımından 1959 yılına rastlamaktadır. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) adı altında faaliyet gösteren birlik, daha sonraki aşamalarda bugünkü, Avrupa'nın ekonomik birliğinin oluşmasına temel oluşturmuştur. Adı geçen dönem itibarıyla Türkiye, gerek AET'ye gerekse bugünkü adıyla AB'ye aday üye olmuş, geçen süre içerisinde fiili olarak AB'nin üyesi olamamıştır. Ancak 1 Ocak 1996 tarihinde AB'nin bir ekonomik fonksiyonu olan GB'ye dahil edilmiştir. Günümüzde de GB'nin üyesi olarak fonksiyonunu sürdürmektedir.

Çalışmanın amacı, Türkiye'nin GB'ye girişi ve GB'nin Türk dış ticaretine etkisinin neler olabildiğini ortaya koyarak, bir etkisel analiz yapmaktır. Bu amaca uygun olarak; 'Türkiye'nin GB'den tam olarak istifade edebilmesi, serbest dolaşım hakkının verilmesiyle, ticari avantajını daha çok arttırır.' varsayımını söyleyebiliriz. Çalışmanın sınırları sadece GB ülkeleri ile Türkiye'yi kapsamıştır. Diğer ekonomik ilişkiler çalışmamızın dışında bırakılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, ekonomik bütünleşme türleri ve tarihçesi ile GB'nin statik, dinamik etkileri incelenmiştir. İkinci bölümde, AB'ye geçiş aşamaları ve Türkiye'nin GB'ye geçiş süreci incelenmiştir. Bu bölümde AB'ye geçiş aşamaları hakkında teorik yönden bilgiler verilirken, diğer yönden Türkiye'nin GB'ye geçiş aşamaları ve izlenen politikalar hakkında bilgiler sunulurken Türkiye'nin dış ticaretindeki uygulamalar hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde Türkiye'nin GB'ye giriş sonrası, GB'nin Türk dış ticaretine etkisi incelenmiştir. Dönem olarak Türkiye'nin GB'ye geçiş öncesi hazırlık dış ticareti, GB'ye geçiş sonrası dış ticaretini ve GB'nin rekabet süreci içerisinde Türkiye ekonomisine katkısını, kamu bütçesindeki değişiklikler analiz edilerek sunulmuştur.

Çalışmamızda uyguladığımız araştırma metodu konumuzla ilgili literatür taraması şeklinde olup bunlar konu ile ilgili yayımlanan kitaplar, yayınlanmış makaleler, raporlar, anlaşmalar, süreli yayınlar, tezler ve güvenilir internet kaynaklarıdır. Elde edilen veriler değerlendirilerek aralarındaki ilişkiler ortaya konularak bir senteze ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER VE GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TEORİK YAPISI

1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELERİN TANIMI VE AŞAMALARI

1.1. Ekonomik Bütünleşme

Ekonomik bütünleşme (**entegrasyon**) günlük dilde farklı ekonomilerin kaynaşması, birleşmesi anlamında kullanılmaktadır. Literatüre baktığımızda ilk olarak 1620 yılı basımlı İngilizce sözlükte parçaları bir bütün haline getirmek anlamında kullanılmıştır. Ekonomik bütünleşme kavramı için bugüne kadar değişik tanımlar yapılmıştır. Ekonomik birleşme, en basitinden en karmaşığına kadar her türlü engelin ortadan kaldırılması, faktör hareketliliğine serbestlik tanınması, politikaların uyumlaştırılması ve bunların hepsinin birleşmesi sonucu oluşturulan bütünleşme şeklidir.¹ Bir diğer tanım ise, ticaret entegrasyonu üzerinde durmuş ve tek bir tanımlama yapılamayacağını belirtmiştir. Ancak, ekonomik faaliyetler arasında karşılıklı bağımlılık ekonomik bütünleşmenin temelini oluşturmaktadır.²

Ekonomik entegrasyon; "alıcıların ve satıcıların malın üretildiğı yere bakılmaksızın oluşturulan birlik içinde mal serbestliğı sağlanmasıdır." ³ bu tanıma ilave olarak, entegrasyon kavramının dünyayı kapsayacak şekilde kullanılabileceğı, ulusal entegrasyon, bölgesel entegrasyon ve dünya entegrasyonu tanımlamalarında bulunabiliriz. Ülke içinde bölgelerin birleşmesini ulusal, dünyanın belirli bölgesindeki ülkelerin birleşmesini bölgesel, tüm dünya ülkelerinin işbirliğı yoluyla serbest ticaret koşulları altında birleşmesini ise dünya entegrasyonudur şeklinde tanımlayabiliriz.⁴

¹ Emin Ertürk, Uluslararası İktisat, Alfa-Aktüel Yayınları, İstanbul, 1998, s. 144

² Emin Ertürk, İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğı İktisadi Birleşme Hareketleri, Alfa-Aktüel Yayınları, Bursa, 1998, s. 7-8

³ Canan Balkır, Muzaffer Demirci , Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve AT, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 9

⁴ Canan Balkır, Muzaffer Demirci , a.g.e., s. 9

Ekonomik bütünleşmenin anlamı yoruma bağlı olarak değişmektedir. Ancak, ortak payda altında bu tanımları toplamaya çalışırsak ekonomik bütünleşme, kaynakların ortak kullanımı anlamı taşımaktadır. Buna ek olarak güçlü ve zayıf yönlerin kaynaşarak ortalama bir güç çıkarma uğraşı içine girme potansiyeli olduğunda söylenebilir. Literatürde herkesçe kabul görmüş bir ekonomik bütünleşme tanımı olmadığını fakat ortak bir nokta olarak aşağıdaki üç madde üzerinde fikir birliği olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar;⁵

- Ekonomik bütünleşme temelde iş bölümüne dayanır.
- Bütünleşmenin daha ileri safhasında malların veya hizmetlerin ya da her ikisinin birlikte serbestçe dolaşımı öngörülmektedir.
- Bütünleşmede mal, hizmet ve üretim faktörlerinin kaynağa ve gideceği yere göre herhangi bir ayrıcalıklı işlem görmemesini içerir.

Genel olarak görüş birliğine varılan diğer bir konu da ekonomik bütünleşmelerin oluşum biçimleridir. Bunlar;⁶

- Bir ülke sınırları içindeki farklı bölgelerin bütünleşmesi,
- Farklı ülkelerin bir bölge içinde birleşmesi,
- Farklı bölgesel grupların birleşmesiyle oluşturulan ekonomik ve politik bütünleşmedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ülkeler arasında bütünleşme süreci hız kazanmıştır. Dünya ticaretinin önemli bir bölümü, bu bütünleşmelerin olduğu bölgelere kaymıştır. Bunların başında AB gelmektedir. Başarılı bir ekonomik bütünleşme oluşturabilmek için gereken koşulları şu şekilde sıralayabiliriz;⁷

- Üye ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasi yapı benzerliği,

⁵ Tomris Yılmaz, Teoride ve Uygulamada Ekonomik Entegrasyon, Can Matbaa, İstanbul, 1985, s. 2

⁶ Ramazan Kılıç, Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği, Siyasal Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 7

⁷ Ramazan Kılıç, a.g.e., s. 12

- Coğrafi olarak yakın olmak, transfer maliyetlerini azaltacaktır. Bu da başarı şansını artıracaktır.
- Ortak tarih, kültür, din ve sosyal değerlere sahip olmak,
- Üye ülkelerin uzmanlaştıkları alanlarda üretim yapmaları,
- Gelişmişlik farklarının az olması,

Günümüzde bu şartları kendince sağlayan ve ekonomik birlik adı altında oluşturulan birçok yapı bulunmaktadır. Sıralanan maddelere bakıldığında zaman zaman ekonomik birlik yapacak ülkelerin sadece ekonomik koşulları değil, siyasi, kültürel, coğrafi durumları da göz ardı edilemeyecek derecede önem kazanmaktadır. Aslında ekonomik birlik olarak anılan kavramın biraz da ekonomi kelimesi altına gizlenmiş siyasi bir yapı olduğunu düşünebiliriz. Tabi bu doğrultuda ekonomik birlikler ülkeler arası güç gösterisine, siyasi çıkmazlara ve daha birçok farklı segmentin çakışmasına sahne olmaktadır.

1.2. Ekonomik Bütünleşme Aşamaları

Ekonomik entegrasyon safhalarını sıralamada, fikir birliği olduğunu söylemek zordur. Bunun nedeni bütünleşme biçimlerinin en basitinden en kompleksine kadar olan süreçteki uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Bütünleşme aşamaları için ilk adım ekonomik iş birliği anlaşmasıdır. Buradaki temel amaç uluslararası ticarete ait çeşitli engelleri ortadan kaldırmak ve bu konudaki kontrolleri aza indirmektir. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kurumlar ekonomik işbirliği anlaşmasına örnektir.⁸

İktisadi iş birlikleri iki veya daha fazla ülkenin aralarındaki ilişkileri düzenleyici olarak düşünüldüğünden, bu haliyle bir ekonomik bütünleşme modeli olmadığı halde ekonomik bütünleşme şekilleri için bir adımdır. Uluslararası ekonomik bütünleşmeleri beş grupta toplayabiliriz;⁹

⁸ Emin Ertük, İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu İktisadi Birleşme Hareketleri, a.g.e., s. 10

⁹ Canan Balkır, Muzaffer Demirci, a.g.e., s. 9

- Serbest Ticaret Bölgeleri (Free Trade Association)
- Gümrük Birlikleri (Customs Union)
- Ortak Pazar (Common Market)
- Ekonomik Birlik (Economic Union)
- Ekonomik ve Parasal Birlik (Economic and Monetary Union)

1.2.1. Serbest Ticaret Bölgeleri

Serbest Ticaret Bölgeleri'nde amaç, üye ülkeler arasında ticareti kısıtlayan kota, tarife ve engellerin kaldırılmasına yönelik mal ve hizmetlere ilişkin ticareti serbestleştirerek ortak bir pazar yaratmaktır. Bölgeye giren mal ve hizmetler için yaratılan ortak piyasa, üretim faktörlerinin (emek, sermaye, girişimci) girişine açık değildir. Ticaret sınırlamaları yalnızca üye ülkelerde üretilen mal ve hizmetlere karşı kaldırılmakta, üçüncü ülkelere ithal edilen bir malı her ülke, diğerlerine ihraç etmek istediğinde bu sınırlamalar geçerli olmaktadır.

Serbest Ticaret Bölgeleri, uygulamada bazı ekonomik değişikliklere yol açmaktadır. Serbest Ticaret Bölgesi kurulduğunda en önemli etki GB'de olduğu gibi ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerinin ortaya çıkmasıdır. Birlik üyesi ülkeler dışa karşı farklı gümrük tarifeleri uyguladıkları için ticaretin yönünde sapmalar meydana gelmektedir. Bunun nedeni yüksek gümrüklü ülkeye mal ihraç edecek yatırımcı malları ilk önce düşük gümrüklü ülkeye göndermekte, düşük tarifeyi ödedikten sonra serbest dolaşıma giren malları yüksek gümrüklü ülkeye ihraç etmektedir. Böyle bir durumu engellemek için bölge içinde üretilen malların ilk üretim yerlerini gösteren menşei belgeleri düzenlenmektedir.¹⁰

1.2.2. Gümrük Birlikleri

GB'ler Serbest Ticaret Bölgesi'nde olduğu gibi birliğe üye olan ülkeler arasında mal ve hizmet piyasalarında serbesti sağlamaktadır. Üyeler arasında mal ve hizmet

¹⁰ Beril Dedeoğlu, Adım Adım Avrupa Birliği, Çınar Matbaası, İstanbul, 1996, s. 35

akımlarını kısıtlayan gümrük ve diğer dış ticaret engellerinin kaldırıldığı ve üçüncü ülkelere Ortak Gümrük Tarifesi'nin (OGT) uygulandığı bütünleşme biçimidir. GB ile mal ve hizmet piyasalarında bütünleşme amaçlanmakta, üyeler arasındaki mal akımlarını kısıtlayan gümrük vergileri ile dış ticaret kontrolleri kaldırılmakta, üçüncü ülkelere uygulanan gümrük vergileri eşitlenmektedir. Üye ülkeler arasında mal akımlarının serbestlik kazanması birlik içi ticareti artırırken üçüncü ülkelere yapılan mal akımlarında azalma olacaktır.

Serbest Ticaret Bölgeleri'ndeki şartlara ek olarak birliğe üye ülkelerin serbest ticaret politikaları uygulama imkânı kısıtlanmıştır. GB'nin yapısı gereği serbest rekabet kuramı geçerli olduğundan birlik içinde eşitsizlikler doğabilir. Ekonomik büyümenin eşit olmaması sonucu birlik içinde siyasal çelişkiler yaşanacaktır. Bu eşitsizliğin çözülmesi için ise mal piyasaların bütünleşmesinin yanında faktör piyasalarının da bütünleşmesi gerekecektir. Bu da bizi bir sonraki aşamaya, üçüncü bütünleşme olan Ortak Pazar'a götürür.¹¹

GB tarihte en fazla görülen bütünleşme biçimleridir. Buna örnek olarak, 19.Yüzyılın ilk yarısında 1830'lu yıllarda Alman devletçiklerinin kurduğu Zollverein, daha sonraları 1960'lı yıllarda Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un oluşturduğu Benelux sayılabilir. Benelux, daha kapsamlı GB'ye yani AET'ye ön adım olmuştur. AB her şeyden önce bir GB'dir. AB'deki gelişmeler bütünleşme kuramının temelini oluşturan GB'nin diğer bütünleşme biçimlerini de kapsayacak tarzda genişletilmesine neden olmuştur.¹²

1.2.2.1. Gümrük Birliği'nin Tanımı ve Kapsamı

GB, ülkeler arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerde yaşanan beş aşamalı entegrasyon biçimlerinden biridir.¹³ Bu aşamada iki ya da daha çok ülkenin karşılıklı mal ihracat ve ithalatındaki gümrük vergilerini ortadan kaldırmayı amaçlayan bir

¹¹ Haluk Günuğur, "Avrupa Birliği'nin Kurucu Antlaşmaları, GB ve Tek Pazar", Avrupa Birliği El Kitabı, T.C. Merkez Bankası yayını, Ankara, 1995, s. 43

¹² Mircan Yıldız, "Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği", Dış Ticaret Dergisi Yayını, sayı 15 <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm> (10.12.2010)

¹³ Hüsnü Erkan, "Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye", Ekonomik Vizyon, İzmir Ticaret Odası Dergisi, Sayı: 13, İzmir, 1994, s. 22-24

sözleşmedir. Bu sözleşmeyle söz konusu ülkeler, birliğe üye olmayan ülkeler karşısında, her mal için o malın Birlik üyesi bir ülkeye girişinde benzer bir korunma düzeyi sağlayan OGT'sini kabul etmiş sayılır.

GB'nin temel amacı, Milli Ekonomi potansiyellerini birbirine yakınlaştırmak suretiyle yaratılacak daha büyük bir ekonomik potansiyelden faydalanmaktır.¹⁴ Ortak gümrük alanları sınırlarına uygulanabilir, OGT'nin kurulması ;¹⁵

- OGT'nin hazırlanıp uygulanması,
- Üye devletler arasındaki alışverişlerde gümrük vergilerinin ya da eşdeğerde ki vergilerin ve sınırlayıcı her türlü mevzuatın yasaklanmasını, böylece üye devletlerin gümrük alanları yerine tek bir gümrük geliştirmesi.
- OGT gereğince alınan gümrük vergilerinin paylaşılmasının zorunlu kılındığını belirtmek gerekir.

GB'nin iki aracı vardır. Birincisi; 1968 yılında saptanan “OGT” ikincisi ise , Ortak Tarifenin benzer biçimde uygulanmasını sağlayan ve aslında bunun bir çeşit kullanış şekli sayılabilecek olan “Gümrük Mevzuatı” dır. Bu süreç içinde, ayrıca önemle belirtilmesi gereken GB'nin, yalnızca üye ülkelerin karşılıklı olarak uyguladıkları gümrük vergileri, eş etkili vergiler, miktar kısıtlamalarını kaldırmaları ve OGT'nin üçüncü ülkelerin yaptıkları ihracata uygulanmasını içeren bir sistem olmanın ötesinde, AB'nin bir dizi politikalarını da zorunlu kılan bir yapı olduğudur.

1.2.2.2. Gümrük Birliği'nin Teorik Gelişimi

La Haye Uluslararası Daimi Adalet Divanı, GB'yi şu şekilde tanımlamaktadır; "GB, akit tarafların hepsinde tek bir tarifenin, birliğe üye olmayan devletlere tek bir ortak gümrük barajının uygulandığı, birlik içinde üyeler arasındaki mal alışverişlerinde

¹⁴ Vedat Demirel, Ekonomik Entegrasyonun Politik Harmonizasyonu, Gümrük Birlikleri Teori ve Tatbikatı, Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Yayınları, Ankara, 1985, s. 25

¹⁵ “Avrupa Birliğinde GB”, AT Basın ve Enformasyon Bürosu Yayınları, Ankara, 1978, s. 7-8

uygulanan gümrük vergilerinin tamamen ortadan kaldırıldığı, üçüncü ülkelerden gelen mallar için alınan vergilerin üyeler arasında paylaşıldığı bir ekonomik bütünleşme şeklidir."¹⁶ GB, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı çerçevesinde  ye ülkeler arasında her türlü gümrük vergisi, resim, harç ya da miktar kısıtlamalarının kaldırılması, bundan sonra da bu tür kısıtlamalara gidilmeyeceğinin taraflarca taahhüt edilmesi, bunun yanında birliğe  ye olmayan üçüncü ülkelere karşı OGT'nin uygulanması ve bu hususların söz konusu ülkeler arasında imzalanacak bir sözleşme yoluyla yasallaştırılmasıdır.¹⁷ GB,  yeleri arasındaki ticaret ile ilgili her çeşit engelin (ithal ve ihraç yasakları, kota, gümrük vergisi gibi) kaldırılması, birlik dış ülkelere karşı OGT ve ithalat rejiminin uygulanmasıdır.¹⁸

GB'yi kuran ülkelerin iç sınırlarında gümrükler kalkar, ancak GB'ye dahil olmayan üçüncü ülkelerden gelen mallar için OGT uygulanır.    nc  ülkelerden gelen mallar için gümrük vergileri ödendikten sonra bu mallar da serbest dolaşıma girer. Malların serbest dolaşımını engelleyici her türlü kısıtlama, koruyucu engel, GB uygulayan ülkeler arasında ortadan kalkar. GB'ye dahil olan taraflar birbirlerine gümrük vergisine eş etkili fon gibi başka vergiler koyamazlar. Ayrıca malların serbest dolaşımını engelleyici miktar kısıtlamaları veya kota türü kısıtlamalar getiremezler.

1.2.3. Ortak Pazar

Ortak Pazar GB'nin bütün unsurlarına ek olarak emek, sermaye, girişimci gibi üretim faktörlerinin  ye ülkeler arasında dolaşımını aksatan her türlü engellerin kaldırılıp, üçüncü ülkelere OGT'nin uygulandığı bütünleşme şeklidir. Ortak Pazar'da  ye ülkelerin pazarları tek bir pazarmış gibi işlem görür. Faktör serbestliğinden dolayı sermaye en uygun yatırım alanına yönelirken, emek de becerisine uygun iş ve  creti elde etme olanağı bulur. Bu durum  ye ülkeler arasında faktör fiyatlarının eşitlenmesini ve kaynakların etkin kullanılmasını sağlayacaktır.

¹⁶ Ahmet Gökdere, "AT ve Türkiye İlişkileri", AT Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No:2, Ankara, 1989, s. 9

¹⁷ Rezan Tatlıdil, "Türkiye-AB İlişkileri ve GB Sürecinde Sekt rlerimiz", İzmir Ticaret Borsası Yayın No:13, İzmir, 1995, s. 2

¹⁸ Halit Sui mez, "Gümrük Birliği'nde Rekabet ve İstihdam", Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Yayın No: 579, Ankara, 1996, s. 13

Faktör serbestliği sağlanması sonucunda ileride iç ekonomik politikaların uyumlaşması sorunu doğacaktır. Şöyle ki emeğin serbest dolaşımının sağlandığı bir ortamda ortak bir politik birlik yoksa, durgunluk ve kriz dönemleri ile gelişmişlik düzeylerindeki farklar fazla ise, emek göçü ile karşı karşıya kalınacaktır. Bu durum işsizliğe neden olacak, bunu engellemek için de ekonomik ve politik birliktelik olması gerekecektir. Bu da bizi bir sonraki bütünleşme biçimine, Ekonomik Birliğe götürmektedir.¹⁹

1.2.4. Ekonomik Birlik

Diğer ekonomik bütünleşmelerden daha ileri bir süreç olan bu safhada, mal, hizmet ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımının ardından ulusal politikaların uyumlaştırılması süreci yerini alır. Bu politikaları üç ana başlık altında toplayabiliriz;²⁰

- Birliğe giren ülkelerin yapısal sorunlarını çözümleyici politikalar: Bu politikalar, ulaşım sorunları, tekelleşmeyi önleyici ve serbest rekabeti artırıcı politikalar ile ticarete konan engellerin (üye ülkelerin ellerinde standartlardan vergilemeye ve çeşitli teşviklere kadar uzanan ticareti engelleyici politikaların) kaldırılması, ayrıca üye ülkelerin kendi ekonomik gücü ile çözemeyeceği alanlarda birliğin yardım politikası çerçevesinde Araştırma Geliştirme (AR-GE) kapsamında mali kaynaklarından yararlanması gibi yapısal sorunların çözümüne dönük politikalar.
- Makro ekonomik politikaların uyumu: Mali denge, parasal denge ve ödemeler dengesinin uyumlaşmasına yönelik politikalar ve eşitsiz büyümeden kaynaklanan sorunların çözümüne yönelik yeniden kaynak mekanizmasının oluşturulması.

¹⁹ Nahit Töre, "Ekonomik Bütünleşme Kuramı", Avrupa Birliği El Kitabı, Ankara: T.C. Merkez Bankası Yayını, 1995, s. 9

²⁰ Emin Ertürk, İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu İktisadi Birleşme Hareketleri, a.g.e., s. 11

- Bütün birlik tarafından alınması gereken ve uygulanması gereken düzenlemeler: İktisadi yapıların birleştirilmesine dair gerekli hukuki düzenlemelerin yapılması.

1.2.5. Ekonomik ve Parasal Birlik

Birlik üyesi olan ülkeler, ulusal ekonomik bağımsızlıklarını büyük ölçüde yitirip yerine bu kararları alacak olan uluslarüstü bir otoriteye bırakacaktır. Böylece tam bütünleşmeye yönelik para ve maliye politikalarında bir uyumlaşmaya doğru gidilecektir. Burada temel amaç sadece faktör ve mal piyasasının birleşmesi değil, ayrıca para ve finans piyasalarının büyümeyi sağlayacak, hatta teşvik edecek şekilde uyumlaştırılmasıdır. Parasal ve Ekonomik Birliğin tam olarak gerçekleşmesi için uygulanması gereken aşamalar şunlardır;²¹

- Üye ülkeler arasında, kurlar arasında birliğin sağlanması,
- Birlik içinde sermayenin serbest dolaşımını engelleyen tüm engellerin kaldırılması,
- Üyeler arasında tam olarak politik koordinasyonun sağlanması,
- Ortak bir paranın kabulü ve ortak bir Merkez Bankası'nın (MB) kurulmasıdır.

²¹ Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, Güzem Can Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 1993, s. 205

Tablo 1: Ekonomik Bütünleşmeler ve Özellikler

Ekonomik Bütünleşme Şekilleri	Üyeler Arası Serbest Ticaret	Ortalama Gümrük Tarifesi	Üretim Faktörü Serbest Dolaşımı	Ekonomi Politikaların Uyumu
Serbest Ticaret Bölgesi	VAR	YOK	YOK	YOK
Gümrük Birliği	VAR	VAR	YOK	YOK
Ortak Pazar	VAR	VAR	VAR	YOK
Ekonomik (İktisadi) Birlik	VAR	VAR	VAR	VAR
Ekonomik ve Parasal Birlik	VAR	VAR	VAR	VAR

Kaynak: M. Hakan Yalçinkaya, “Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği Sürecinde Türk Sanayinin Rekabet Gücü”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, Sayı: 415, Manisa 1997

2. GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN STATİK VE DİNAMİK ETKİLERİ

Ekonomik bütünleşme hareketi, üye ülkeler arasındaki ticari engellerin kaldırılması, dünya ticaretinin serbestleşmesi ve küreselleşme yolunda atılan adımlar olarak değerlendirilebilir. Ancak üye ülkeler, üye olmayanlarla yaptıkları ticaret üzerindeki kısıtlamaları sürdürdüklerinden dünya ticaretini serbestleştirme girişimleri yine de sınırlı kalmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde GB'nin ekonomiler üzerindeki dinamik ve statik etkileri ayrı ayrı değerlendirilecektir.

2.1. Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri

Ülkeler GB özelliğinde bir ekonomik bütünleşmeye gittiklerinde, ekonomideki nispi fiyatlar değişecek ve bu durum üretim, tüketim ve ticaretin yapısı ile yönünü etkileyecektir. Birlik sonrası teknolojinin ve ekonomik yapının sabit kaldığı varsayımı altında, üretim faktörlerinin yeniden dağılımı dolayısıyla ortaya çıkan etkilere statik

etkiler denmektedir.²² Başka bir tanımlama ile faktör, donanım, teknolojik seviye ile talep yapısı gibi parametrelerin sabit kaldığı varsayımı altında GB'nin birlik içinde kaynakların yeniden dağılımı sebebiyle ortaya çıkan etkilerine statik etkiler denmektedir.²³

GB'nin, statik refah etkileri, potansiyel refah etkileri ve gelirin yeniden dağılımından kaynaklanan refah etkileri şeklinde iki ana kategoride değerlendirilebilir. Potansiyel refah etkileri, üretim ve değişimde etkinlik ile ilgilidir. GB'nin statik refah etkileri; üretim etkileri, tüketim etkileri ve ticaret hadlerine etkileri olmak üzere üç grupta incelenebilir.²⁴

2.1.1. Üretim Etkisi

• Ticaret Yaratıcı Etki

GB'nin üretim üzerindeki etkileri, belirli mallara yönelen tüketici alımlarının, üçüncü ülkeler ve iç üreticilerden ortak üretici ülkelere kayması sonucu meydana gelmektedir. Birliğe ortak üye ülkeler arasındaki üretimin olumlu yönde gelişmesi ticaret yaratıcı etkiyle ortaya çıkar. Bu üretim etkisi, tüketimin yüksek maliyetli iç mallardan düşük maliyetli ortak ülke mallarına kayması sonucu oluşur. Ticaret yaratıcı etki, GB dolayısıyla üye ülkelerdeki yüksek maliyetli üretimin yerine, birlik içindeki daha verimli ülkenin üretiminin geçmesiyle ortaya çıkar. Yani birlik içinde üyeler arasındaki ticaret hacminin genişlemesi ticaret yaratıcı etkiyi oluşturur.²⁵ Bu etki birlik içinde karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir uzmanlaşmanın sonucudur. Ticaret yaratıcı etkinin büyüklüğü GB sonucunda birliğe katılan ülkelerin refah artışının da büyük olacağının göstergesidir.²⁶ Burada hedeflenen amaç bir ülkenin güçlü olduğu bir yönü ile diğer ülkenin zaafını kapatması, üretim maliyetlerini azaltması, daha verimli hale getirmesi, bu doğrultuda da kendi üretimine tüketici bularak bir nevi müşterisini çoğaltmasıdır.

²² Gül Göl, "GB'ye Geçişte Rekabet Gücünün Belirlenmesi ve Rekabetçi Pazarlama Stratejileri", Genç İşadamları Derneği Yayınları, TÜGİAD, İstanbul 1996, s. 2

²³ Rıdvan Karluk, Uluslararası Ekonomi, Beta Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1998, s. 212

²⁴ Nevzat Güran, Uluslararası Ekonomik Bütünleşmeler ve Avrupa Birliği, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1999, s. 42

²⁵ Nevzat Güran, a.g.e. , s. 54

²⁶ Halil Seyidoğlu, a.g.e., s. 208

- **Ticaret Saptırıcı Etki**

Ticaret saptırıcı etki, GB'nin kurulmasıyla en verimli üreticinin birlik dışında kalması dolayısıyla birlik ülkelerinin bu ülkeden yapmakta oldukları ithalatın sona ermesi dolayısıyla ortaya çıkar. Birlik dışında kalan ülkelerle yapılan ticaret hacminin daralması ticaret saptırıcı etkiyi oluşturur. GB'nin, dünya refahına etkileri ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkinin göreceli büyüklüğüne bağlıdır. Eğer ticaret yaratıcı etki ticaret saptırıcı etkiden daha büyük ise, bu durum birlik ortalama kaynak verimliliğini yükseltip dünya refahının artmasına katkıda bulunabilir. Ticaret saptırıcı etkinin ticaret yaratıcı etkiden daha büyük olduğu durumda ise dünya kaynaklarının ortalama verimliliği ve dünya refahı düşecektir. Olumsuz üretim etkisi ticaret saptırıcı etkidir. Karluk bu durumu şu şekilde değerlendirmiştir; Ticaret yaratıcı etkinin maliyetleri düşürücü özelliğinden dolayı bu etkinin refah arttırdığı, ticaret saptırıcı etkinin ise maliyetleri yükselttiği için refahı azalttığını öne sürmüştür.²⁷

GB'nin kurulmasında birliğe katılan ülkelerin tamamlayıcı ya da rakip ekonomiler olmaları, ülkelerin birlikten sağlayacakları yararları etkiler. Yüksek gümrük koruyuculuğu altında üretilmekte olan malların büyük bölümü aynı veya benzer mallar ise bu malları üreten ekonomiler, benzer ya da rakip ekonomiler olarak tanımlanır. Eğer üretilen mallar farklı ise bu ekonomiler tamamlayıcı ekonomiler olarak adlandırılır. Rakip ekonomilerin GB'ye gitmeleri durumunda birliğin ticaret yaratıcı etkisi daha fazladır. Böyle bir durumda ticaretin yönü değişmemekte ve birlik dışında kalan ekonomiler birlikten daha az zarar görmektedir. Rakip ekonomiler arasında oluşan GB, ticaret yaratıcı etki sağlar. Çünkü aynı üretim listesine sahip ülkeler gümrük koruyuculuğu altında en etkili malı üretmeleri durumunda bütün birlik pazarını ele geçirmeleri mümkündür. Bunun sonucunda daha az etkin çalışan üretim dalları faaliyetlerini durduracaktır. Tamamlayıcı ekonomiler bir GB'ye giderlerse dünya ticaretinin yönü değişecektir. Bundan da hem üye ülkeler hem de genel dünya refahı olumsuz etkilenecektir. Birlik üyeleri tamamlayıcı ekonomiler ise, her ülke malları yüksek gümrük koruyuculuğunda üretir ve bu tip ülkelerin oluşturduğu GB içinde, ticaret sapması meydana gelir. Çünkü birliğe üye ülkelerden birinin gümrük

²⁷ Rıdvan Karluk, Uluslararası Ekonomi, a.g.e., s. 214

koruyuculuğu altında üretmiş olduğu bir mal, diğer üyenin piyasasına da girmektedir. Bunun sonucunda dünya kaynakları daha düşük etkinlikle yeniden dağıtılmakta ve bundan hem üye ülkeler hem de genel dünya refahı olumsuz yönde etkilenmektedir.²⁸

2.1.2. Tüketim Etkisi

Eğer bir mal ithal edilirken gümrük vergisi alınıyor ise, bu durum o malın fiyatının artmasına neden olur. GB kuran ülkeler arasında, gümrüklerin kaldırılması malın fiyatını düşürecektir. Fiyat yapısındaki bu düşüşler tüketimi, yurtiçi mallar ve üçüncü ülkelere yapılan ithalattan saptırarak birlik içi ülkelere satın alınan mallara yöneltir.²⁹ Eğer ticarete konu olan mallarda talep esnekliği sıfırdan büyük ise ($\epsilon > 0$) ucuzlayan mala olan talep artar ve bu durumda tüketim etkileri ortaya çıkar. Fiyat yapısındaki bu değişiklikler tüketimi, yurtiçi mallar ve üçüncü ülkelere ithalattan saptırarak, birlik içi ülkelere satın alınan mallara yöneltir. Eğer birlik içinde ithalat artmış ise tüketim de artmıştır.³⁰

Çeşitli ülkelerin aralarında GB oluşturmaları, dolayısıyla gümrük tarifelerinin kaldırılması, iç piyasada fiyatların düşmesine, bir mala gümrük vergisinin uygulanması ise bu malın gerçek fiyatının gümrük vergisi miktarı kadar yükselmesine neden olur. Birlik sebebiyle kaldırılan gümrükler, birlik içindeki mobilizasyonu arttırdığından, ekonomideki tüketim modelini değiştirir. Çünkü birliğe üye ekonomiler arasındaki mal mobilizasyonu, ekonomideki nispi fiyatları etkiler. Bunun sonucunda tüketici alımlarında belirli bir ihtiyacı daha az etkin karşılayan yerli mallardan, o ihtiyacı daha etkin karşılayan yabancı mallara doğru bir kayma olur. Nispi fiyatları değişen yerli mallar, ikame mal ise ve talep esneklikleri sıfırdan büyük ise bu mallara yönelik tüketim değişir. Böylece indirilen gümrükler sebebiyle nispi olarak ucuza gelen yabancı mallar daha fazla talep edilir. Bu durumda GB'nin tüketim etkileri ortaya çıkar.³¹ GB'nin olumlu tüketim etkisi birliğin ticaret yaratması durumunda meydana gelir. Birlik içinde yeni bir ticaret yaratılmasına bağlı olarak birlik üyeleri, daha ucuz kaynaktan daha fazla

²⁸ Rıdvan Karluk, Uluslararası Ekonomi, a.g.e., s. 218

²⁹ Erol İyiboçkurt, "Dış Ticaret", T.C. Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No:6, Trabzon, 1982, s. 153

³⁰ Erol İyiboçkurt, Uluslararası İktisat Teori ve Politika, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1995, s. 215

³¹ Rıdvan Karluk, Uluslararası Ekonomi, a.g.e., s. 219

tüketim yapma olanağına kavuşur, böylece olumlu tüketim etkisi refah seviyesinin yükselmesine katkıda bulunur. Bu anlamda olumlu tüketim etkisi olumlu üretim etkisiyle beraber ortaya çıkar. Mal fiyatlarındaki değişmelerin sonucunda ihraç ya da ithal edilen mal hacminin ve tüketim düzeyinin ne olacağı, mallara olan talebin fiyat esneklikleri tarafından belirlenmektedir. Eğer ticarete konu olan mallarda talep esnekliği sıfırdan büyük ise ucuzlayan mala olan talep artar. Fiyat yapısındaki bu değişiklikler tüketimi, yurtiçi mallar ve üçüncü ülkelerden saptırarak, birlik içi ülkeden satın alınan mallara yöneltir. Eğer birlik içinde ithalat artmış ise tüketimde artmıştır. Bu durumda GB'nin (olumlu - olumsuz) tüketim etkileri ortaya çıkar.³²

- **Olumlu Tüketim Etkisi**

GB kurulduktan sonra oluşan ticaret sonucunda, ev sahibi ülke tüketicileri açısından, gümrüklerin kalkması nedeniyle X malın birim fiyatının düşmesi sonucu daha fazla talep edileceğinden olumlu tüketim etkisini ortaya çıkarır. Bir başka ifade ile ticaret yaratılması sonucunda fiyatı düşen malın daha fazla talep edilmesiyle ortaya çıkan etki denilebilir.³³

Bu aslında başka bir açıdan bakıldığında tüketim için üretim, daha çok tüketim için daha çok üretim döngüsünde beraberinde getirir.

- **Olumsuz Tüketim Etkisi**

GB sonrasında tüketicilerin X malın birim fiyatında oluşabilecek bir yükselme nedeniyle tüketimin maliyetli hale gelmesi durumunda, X malın tüketiminin azalması sonucu olumsuz tüketim etkisi ortaya çıkmaktadır.

GB'yi olumlu veya olumsuz diye nitelendirmek biraz zordur. Net karar verme aşamasında zorluk çekebiliriz. Ancak GB'nin etkisini ülke bazında incelemeye kalkarsak o zaman daha net sonuçlar elde edebiliriz. Şudur ki GB bazı ülkelere refah artış etkisi yaratırken, bazı ülkelerde ise tam tersi refah kaybına sebep olmaktadır.

³² Ramazan Kılıç, a.g.e., s. 32

³³ Ramazan Kılıç, a.g.e., s. 38

2.1.3. Ticaret Hadleri'ne Etkisi

GB'nin oluşumu ve genişlemesi ticaret hacmini ve yönünü etkilemektedir. Ticaret hadleri, birliğe üye ülkeler arasındaki iş bölümünün doğuracağı refah yükselişinden her üye ülkenin alacağı payı belirler. Bir bütün olarak birliğin, tek tek birlik üyesi ülkelerin ve birlik dışında kalan ülkelerin ticaret hadlerindeki değişimler, gelirin bu ülke grupları arasında yeniden dağılımına yol açacak, refah üzerinde önemli etkiler doğuracaktır. GB'nin üye ülkelerin ve tüm dünyanın refahını nasıl etkileyeceği üretim ve tüketimdeki etkinlik değişimleri yanında, ticaret hadlerindeki değişimlere de yakından bağlıdır.³⁴ GB'nin ticaret hadleri üzerindeki etkilerini dört başlık halinde sıralayabiliriz;³⁵

Birlik İçinde Verimliliğin Artması: Birlik içinde verimlilikte meydana gelen artışlar, birliğin üretim maliyetinin düşmesine yol açar. Birliğe üye ülkelerin ürettikleri dahili mallarda meydana gelen artış, birlik üyesi ülkelerin yararına sonuçlar doğurur.

Birliğin Pazarlık Gücünde Meydana Gelen Değişmeler: Birleşen ekonomilerin kendi kendilerine yeterlik dereceleri eskisine göre daha fazla olup, birlik dışında kalan ekonomilere bağımlılık dereceleri daha azdır. Pazarlık gücünün artması durumunda, ticaret hadlerinin birlik lehine, dışarıda kalanlar aleyhine değişme olasılığı çok fazladır. Kurulan GB'nin dünya piyasasının önemli bir kısmını kapsaması durumunda, birliğin pazarlık gücünün yükselmesi ve buna bağlı olarak dış ticaret hadlerinin de birlik üyelerinin lehine çevirilmesi mümkündür.

Birliğin Ekonomik Büyüklüğü: Birliğin ekonomik büyüklüğünden amaç toplam üretim hacmidir. Ekonomik büyüklüğe sahip birlik, arz ve talep şartlarını etkileyerek dünya fiyatlarını değiştirebilir ve bu değişikliklerle dış ticaret hadlerini lehine çevirebilir. Ancak birlik küçük ise, dış dünyanın sonsuz esnek arz eğrileri ile karşı karşıya kalır ve bundan dolayı dış ticaret hadlerini lehine çeviremez.

Birliğin Kurulmasıyla Ticaretin Birlik Dışı Ülkelerden Birlik İçine Kayması: GB ticaret sapmasına yol açtığı ölçüde, birlik üyelerinin dış ülkelerle olan

³⁴ Nevzat Güran, a.g.e., s. 64

³⁵ Rıdvan Karluk, Uluslararası Ekonomi, a.g.e., s. 225

ticaret hadleri birlik lehine dönebilir. Eğer birlik yönünden dış talep ve arz esneklikleri sıfır ise, dış ticaret hadleri büyük ölçüde birlik lehine dönecektir. Çünkü bu durumda, dış ülkelerin ithalatında bir azalma olmakta, fakat bu ülkelerin ihracatları daha düşük fiyattan eski seviyelerini korumaktadır.

2.2. Gümrük Birliği'nin Dinamik Etkileri

Statik etkiler ekonomik yapıda bir değişiklik olmadan, tarifelerin kaldırılması dolayısıyla dış ticaret hacmi ve refah düzeyinde ortaya çıkan değişmelerle ilgilenir. Oysa GB sonucu ortaya çıkacak etkiler yalnız statik etkilerle sınırlı değildir. Ekonomik birleşme hareketleri üye ülkelerin ekonomik yapıları, üretim kapasiteleri ve kaynak verimliliklerinde köklü değişiklikler yapar. Zaman içinde oluşan, milli geliri, kalkınma hızını ve ekonomik refahı yakından ilgilendiren dinamik etkilerdir.³⁶ GB'nin kaynak arzı; üretim organizasyonu, teknoloji gibi konularda ortaya çıkar. Birliklerin kurulmasından sonra ülke ekonomilerinin kazanmış olduğu dinamizmin verdiği ivme; daha derin etkiler doğurmakta, üçüncü ülkelerin, birliklerin ve dünya ekonomisinin refah seviyesinin artmasına neden olmaktadır. Bu etkilere GB'nin dinamik etkileri denmektedir. Dış rekabetteki artış, ölçek ekonomilerinin doğması, dışsal ekonomilerin meydana gelmesi, teknolojik ilerlemenin hız kazanması, yatırım hacminin genişlemesi şeklinde de ifade edilebilecek olan dinamik etkiler sürekli ve kalkınma hızını etkilemektedir.³⁷

2.2.1. Rekabet Artışı Etkisi

GB, birlik içindeki üreticileri birbirinin rekabetiyle karşı karşıya getirir. Bu yoğun rekabet ortamı bir yandan en iyi üretim tekniklerinin kullanılmasına olanak verirken, diğer yandan yeni teknolojilere geçilmesi için itici bir güç olmaktadır³⁸

Gümrük tarifeleri, kotalar ve öteki kısıtlamalar monopolleşmeyi ve verimliliği düşük işletmeleri özendirir. Birlik öncesinde koruma duvarlarının arkasında yüksek

³⁶ Sezgin Kurtyemez, Dünya Ticaret Örgütü ve GB Sürecinde Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü ve Denizli Örneği, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1998, s. 28

³⁷ Ahmet Çimen, GB ve AT-Türkiye İlişkileri, T.C. Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 1996, s. 24

³⁸ Nevzat Güran, a.g.e., s. 74

maliyet, geri teknoloji ve düşük kalite ile üretim yapan firmalar, ya verimli çalışacak şekilde kendilerini yenileyecekler ya da piyasadan çekilmek zorunda kalabileceklerdir. Birlik içinde dış ticaret kısıtlamalarının kaldırılması, yerli üreticileri dış piyasa rekabetiyle karşı karşıya getirebilir. Böylece verimliliği düşük üreticiler endüstriyi terk eder ve ancak rekabete dayanacak kadar verimli çalışanlar faaliyetlerini sürdürür. Bununla beraber yoğun rekabet ortamı ulusal monopollerin yerini birlik çapındaki daha büyük monopollerin de almasına neden olabilir. Birlik oluşumu ile ortaya çıkan rekabet avantajından en iyi şekilde yararlanmak için ortak bir rekabet politikasının izlenmesi son derece önemlidir.³⁹

2.2.2. Ölçek Ekonomileri Etkisi

Firmaların büyüklüğünden kaynaklanan unsurlar, maliyetlerin düşürülmesi, verimlilik, üretimin artması ve bunların sağladığı tasarrufların yarattığı olumlu sonuçlara "ölçek ekonomileri" etkileri denmektedir. İş bölümü, uzmanlaşma, büyüklükten kaynaklanan makine ve donanım bolluğu, elde edilen yeni satış artırma teknikleri ve kazanılan yeni pazarlar ölçek ekonomileri yaratmaktadır.⁴⁰

Ölçek ekonomisi bir firma ya da sanayi dalının iç yapısında meydana gelen değişikliklerin o firma ya da sanayi dalına sağlamış olduğu yararlardır. Belli bir üretim hacmine ulaşan firma, üretimine daha az girdi kullanarak daha fazla çıktı ile devam edebiliyorsa bu firma içsel ekonomilerden yararlanmaktadır.⁴¹

2.2.3. Dışsal Ekonomiler Etkisi

Genel anlamda dışsal ekonomi, bir üreticinin diğer bir üreticiye yapmış olduğu karşılıksız yarar ya da kayıplar şeklinde tanımlanabilir. Kitleli üretim karşısında endüstriye hammadde sağlayan işletmeler ileri teknoloji ve büyük ölçekli üretim yöntemlerini kullanmaya başlarlar. Bu ise hammadde ve ara malların bollaşmasına, kalitenin yükselmesine ve fiyatların ucuzlamasına neden olur.⁴² Örneğin; Karsan, Tofaş

³⁹ Osman Tekinel, "AT-Türkiye ve GB" Avrupa GB ve Türk Ekonomisine Muhtemel Etkileri", Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi Rektörlüğü, Yayın No: 10, Kahramanmaraş, 1995, s. 35

⁴⁰ Ahmet Çimen, a.g.e., s. 25

⁴¹ Rıdvan Karluk, Uluslararası Ekonomi, a.g.e., s. 227

⁴² Rıdvan Karluk, Uluslararası Ekonomi, a.g.e., s. 230

için ara malı üretmektedir. Tofaş arabalarına herhangi bir sebeple talep veya sanayi dalındaki teknik bir gelişme karşısında üretim artarsa, Karsan'ın ürettiği ara mala olan talep artacaktır. Karsan'ın üretiminin artması, içsel ve ölçek ekonomileri nedeniyle maliyetleri ve malın fiyatını düşürecektir. Daha ucuz ara malını girdi olarak kullanan Tofaş'ın da otomobil fiyatları belli bir oranda düşecektir.

Verimlilik ve büyüme hızı üzerinde olumlu sonuçlar doğuran dışsal ekonomiler, ekonomik bütünleşmeden beklenen en önemli dinamik yararlarından biridir. Piyasanın büyümesi, sanayinin genişlemesi, nitelikli işgücü ve yetişmiş eleman sağlanması ve teknolojik bilginin yayılması gibi tüm endüstrinin yararlanabileceği olumlu bir ortam dışsal ekonomiler sayesinde ortaya çıkmaktadır. Üretim sistemleri arasındaki ileri ve geri bağlantılar nedeniyle ortaya çıkabilecek içsel ve dışsal ekonomiler özellikle verimlilik üzerinde uzun dönemli olumlu etkiler ortaya çıkarmaktadır.⁴³

2.2.4. Teknolojik Gelişmeye Etkisi

GB, üye ülkelerin teknolojik ilerleme hızlarını yükseltir. GB ile sağlanan geniş bir piyasa büyük işletmelerin kurulmasına yol açar. Bu ise bir yandan yurt dışından ileri teknolojilerin aktarılmasına, öte yandan da işletmelerin büyümesinde araştırma ve geliştirme faaliyetlerine daha büyük fonlar ayrılmasına olanak verir.⁴⁴ Teknolojik gelişme, üretim teknolojisini geliştirerek daha az maliyetle daha çok ürün elde edilmesine yardımcı olmakta, ekonomiyi olumlu yönde etkileyerek refaha katkı sağlamaktadır. Bunun sonucu ekonomik yapı, teknolojik gelişme ile canlanmakta ve büyüme hızlanmaktadır. Teknolojik gelişmenin zayıfladığı dönemlerde, azalan verimler kanunu gereğince dünya ekonomisi daralmakta ve ekonomik krizler meydana gelmektedir.⁴⁵ Ekonomik bütünleşmede ortaya çıkabilecek dışsal ekonomiler ve rekabetin yoğunlaşması gibi etkiler bir yandan daha sermaye-yoğun tekniklerin

⁴³ Nevzat Güran, a.g.e. s.72

⁴⁴ Halil Seyidoğlu, a.g.e. s.212

⁴⁵ Ahmet Çimen, a.g.e. s.27

kullanılmasını zorunlu hale getirirken, diğer yandan da Ar-Ge faaliyetlerini teşvik ederek teknolojik gelişmenin hızlanmasına katkı sağlamaktadır.⁴⁶

2.2.5. Yatırımları Özendirme ve Sermaye Etkisi

GB, kaynak etkinliğini, dolayısıyla milli geliri yükseltir. Milli gelirdeki büyüme de tasarruf ve yatırımları artırır. GB, tarifelerin yeniden yükselmeyeceği konusunda işadamlarına güven sağlayarak yatırımların riskini azaltıp karlılığı yükseltirken; piyasa hacminin genişlemesine, birlik içinde üretimin daha etkin ellerde toplanmasına ve bölgeye önemli ölçüde yabancı sermaye yatırımının çekilmesine neden olur. Çünkü GB'nin oluşması, üçüncü ülke üreticilerinin OGT'den kaçınmak amacıyla bölge içindeki yatırımlarının artmasına neden olur. Buna özellikle 1960'larda sonra AET'ye akan Amerikan sermayesi örnek olarak verilebilir. Birlik içinde yatırımların ve buna bağlı olarak rekabetin artması, bölge içinde kaynakların daha iyi kullanılmasına yol açar. Bu da verimliliği ve refahı yükseltici bir faktördür.⁴⁷

⁴⁶ Nevzat Güran, a.g.e. s.75

⁴⁷ Halil Seyidoğlu, a.g.e., s. 213

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NE GEÇİŞ AŞAMALARI VE TÜRKİYE'NİN GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE GEÇİŞİ

1. AVRUPA BİRLİĞİ'NE GEÇİŞ AŞAMALARI

Türkiye için, batı ile entegrasyona geçiş döneminin 19. Yüzyılda başladığı söylenebilir. Bu dönem içerisinde, Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve sosyal yapısında belli bir değişme yaşanmıştır. 1923 Cumhuriyet'in ilanından sonra, Batı Avrupa ülkelerinin bir model olarak seçildiği görülmektedir. Türkiye ekonomik ve sosyal gelişmesini, reformlarını, çağdaşlama amacına yönelik olarak başlatmıştır. Ancak 1923-1938 Atatürk Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde batıyla entegrasyonda bazı olumsuzluklar yaşanmıştır.

Bunun en önemli sebebi de 2. Dünya Savaşı'dır. 1938-1945 dönemi bu olumsuzlukların geliştiği bir dönem olarak söylenebilir. 1945'den sonra Avrupa'daki yeni yapılanmada bazı arayışlar olmuştur. Bunların içerisinde, Avrupa'nın ve bölgenin güvenliği bakımından, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kurulurken, aynı dönem içerisinde, Almanya ve Fransa'nın öncülüğünü yaptığı Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulması çalışmalarının gündeme geldiğini söylemek mümkündür. Türkiye batıyla ilişkilerini yakınlaştırmak amacıyla, 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne, 1952 yılında NATO'ya, 1961 yılında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'ne (OECD) üye olarak katılmıştır.⁴⁸

AB coğrafi konumu, pazar ekonomisi koşulları, nüfus büyüklüğü göz önüne alındığında Türkiye açısından daha kolay ulaşılabilecek ve ticaret olanaklarını arttırabilecek bir pazardır. Cumhuriyet'in kuruluşundan beri yüzünü Batı'ya çeviren Türkiye, Dünya'nın en büyük ekonomik entegrasyonu olma yolunda ilerleyen Avrupa

⁴⁸ Atilla Eralp, "Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri-Türkiye ve Avrupa", İmge Yayınları , Ankara, 1997, s. 90-91

Ekonomi Topluluğu'na "ortak üye" (associate member) olmak için 31 Temmuz 1959'da başvurmuştur.⁴⁹

Türkiye-AB ilişkileri 1970'li yılların başından 1980'li yılların ikinci yarısına kadar, siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı istikrarsız bir gelişim sergilemiş, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından ilişkiler resmen askıya alınmıştır. İlişkilerin dondurulmasının ardından, Ortaklık Konseyi ilk kez 1986 yılında toplanabilmiştir. Bu noktada Türkiye, üyelik başvurusunda bulunmayı amaçladığını belirtmiş ve 14 Nisan 1987 tarihinde, Ankara Antlaşması'nda öngörülen dönemlerin tamamlanmasını beklemeden üyelik başvurusunda bulunmuştur. Komisyon, Türkiye'nin bu başvuru ile ilgili görüşünü 18 Aralık 1989'da açıklamış ve kendi iç bütünleşmesini tamamlamadan topluluğun yeni bir üyeyi daha kabul edemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin, Topluluğa katılmaya ehil olmakla birlikte, ekonomik, sosyal ve siyasi anlamda gelişmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu nedenle üyelik müzakerelerinin açılması için bir tarih belirlenmemesi ve Ortaklık Antlaşması çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi önerilmiştir. Türkiye, bunun üzerine üyelik süreci açısından önemli bir adım olacağından hareketle, öncelikle GB'yi tamamlamayı hedeflemiş ve bunun için gerekli çalışmalara hız vermiştir.⁵⁰

Bu çerçevede Türkiye'nin, 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca, 1 Ocak 1996 tarihinde GB'yi tamamlamasıyla Türkiye-AB Ortaklık İlişkisi'nin "Son Dönemi"ne geçilmiştir. GB'nin tamamlanması ile birlikte Türkiye-AB ilişkileri ayrı bir boyut kazanmıştır. Zira, GB Türkiye'nin AB ile bütünleşme hedefine yönelik ortaklık ilişkisinin en önemli aşamalarından birini oluşturmaktadır.

1.1. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)

Bugün AB olarak bilinen yapıyı oluşturan aşamalardan AKÇT'nin kurulması yönündeki ilk girişim, 9 Mayıs 1950 tarihinde Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'dan gelmiştir. Avrupa ülkelerine yapılan çağrıda, savaş sanayinin ana maddeleri olan kömür ve çeliğin üretim ve kullanımının uluslararası bir organın

⁴⁹ T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı, "AB ve Türkiye", 5. Baskı, Ankara, 2002, s. 310

⁵⁰ <http://www.ikv.org.tr/tarihce.php>, (04.09.2011).

sorumluluğunda yönetilmesi teklif edilmiştir.⁵¹ Schuman Planı esas alınarak yapılan görüşmeler sonucunda, Topluluk; Federal Almanya, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Belçika ve Fransa arasında 18 Nisan 1951 tarihinde Paris’te bir antlaşma imzalanmıştır.⁵² 1951 tarihli Paris Antlaşması ile kurulan AKÇT’nin asıl amacı; Avrupa’daki güçler arasındaki ihtilafları ve Fransa ile Almanya arasındaki anlaşmazlıkları çözmek, bunların sahip oldukları kömür ve çelik gibi stratejik endüstri alanlarını ortak kontrol altına almak, savaş olasılığını ortadan kaldırmaktır. Ekonomik entegrasyonun, siyasi entegrasyona giden yolda en önemli basamak olduğu düşünüldüğünde; AKÇT’yi oluşturan asıl nedenin siyasi olduğu sonucunu çıkarmak olasıdır.⁵³

AKÇT kurulduğunda beş organa sahipti. Bunlar; Yüksek Otorite, Bakanlar Konseyi, Danışma Komitesi, Ortak Meclis ve Adalet Divanı’dır. Günümüzde AKÇT’nin sadece Danışma Meclisi bulunmaktadır.⁵⁴ İngiltere bu antlaşmayı imzalamaya davet edildiği halde katılmamıştır. Bunun için şu sebepler ileri sürülmektedir ;

-İngiltere, İkinci Dünya Savaşı’ndan Fransa ve Almanya’nın aksine güçlenerek çıktı. Bu ise, İngiltere hükümeti ve halkının milli gururunu daha da artırdı.

-İngiltere’de Churchill’in çerçevesini çizdiği dış politika hakimdi. Buna göre; İngiltere’nin dış politikası, iç içe geçmiş 3 halkadan oluşuyordu.

* Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile olan yakın ilişkiler,

* Bağımsız Devletler Topluluğu’nun güçlendirilmesi.

* Avrupa ile etkin ilişkiler.

⁵¹ Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Avrupa Birliği ve Türkiye, Doğuşum Matbaacılık, Ankara, 1999, s. 10

⁵² Taner Berksoy, A. Kadir Işık, “Avrupa Birliği Üzerine Yazılar”, SPK Yayınları No 177, Ankara, 2006, s. 17

⁵³ Enver Bozkurt-Mahmut Özcan-Arif Köktaş, Avrupa Birliği Hukuku, Asil Yayınları, Ankara, 2004, s. 15

⁵⁴ Rıdvan Karlık, Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Basım Yayın, İstanbul 2007, s. 8

Churchill'in kendi ifadesine göre "İngiltere Avrupa ile beraberdir, ancak Avrupa'nın içinde değildir". Dolayısıyla bu anlayış, İngiltere'nin, Avrupa'da böyle bir antlaşmayı imzalamasına engel teşkil ediyordu.⁵⁵

AKÇT'nin sahip olduğu ulusüstü yapısı ve hukuki yaptırım yetkileri, ona eşsiz bir özellik kazandırıyor. AKÇT'nin en önemli hedefi, üye ülkeler arasında kömür ve çelikte ortak bir pazar oluşturmak, etkili gümrük tarifelerini, miktar kısıtlamalarını ve çifte fiyatlandırmayı ortadan kaldırarak, karşılıklı kontrolleri yapmaktır. Bu ise üye ülkelerin sanayi politikalarının harmonizasyonu ve koordinasyonunu gerektiriyordu.⁵⁶

Fransız politikacı Robert Schuman, AKÇT'nin kurulmasını, 'Avrupa'da barışı gerçekleştirecek olan bir Avrupa Federasyonu'nun kurulmasında ilk somut adım' olarak nitelemiştir. Schuman, AKÇT ile **"iş birliğini"** değil, **"birlikte yönetmeyi"** teklif etmiştir.⁵⁷ Topluluğun kurulmasında, birçok önemli faktör rol oynamıştır. Ancak bunların belli başlılarını, siyasi ve ekonomik faktörler şeklinde ikiye ayırmak mümkündür.

1.1.1. Siyasi Faktörler

Yıkıcı İkinci Dünya Savaşı, Dünya'da ve özellikle Avrupa'da önemli bir gerçekliği doğurmuştur. Dünya'da, 1944 yılında Birleşmiş Milletler, Avrupa'da ise 1949 yılında Avrupa Konseyi kurulmuştur. Demir Perde ve Soğuk Savaş'ın ortaya çıkması, doğu ve batı arasında kamplaşmaların netleşmesine neden olmuştur. ABD, Avrupa'nın kalkınması için Marshall yardımı gibi uygulamalar yapmıştır. ABD, Avrupa'nın ekonomik yönden kalkınmasını sağlayacak ve Sovyetlere karşı güvenliği artıracak derin bir işbirliği içine girmesini istemiştir. Fransa-Almanya ekseninde barışın temin edilmesi, Avrupa'da öteden beri kavgalı olan ve büyük sonuçlara öncülük eden

⁵⁵ İbrahim S.Canbolat, Uluslarüstü Sistem Avrupa Birliği, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 1998, s. 67

⁵⁶ Mustafa Fişne, Muhsin Kar ve Harun Arıkan, Avrupa Birliğinin Doğuşu ve Gelişimi, Avrupa Birliği Ortak Politikaları ve Türkiye, Beta Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 59

⁵⁷ Veysel Bozkurt, Avrupa Birliği ve Türkiye, Uludağ Üniversitesi Güçlendirecek Vakfı Yayınları, Yayın No:177. Bursa, 2001, s. 63

Almanya ve Fransa'nın bir ekseninde dengelenmesi, uyumlu hale gelmesi öncelik arz eden bir problem olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁸

1.1.2. Ekonomik Faktörler

Avrupa'da ekonomik gelişimin sağlanması için 1948 yılında Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) kurulmuştur. Hükümetler arası işbirliğini öngören bu kuruluş, beklentileri ve büyük projeleri gerçekleştirecek yapıda olamamıştır. Avrupa'da ortaya çıkan problem, beklenti ve gereksinimleri karşılamaktan uzaktı. Paris Antlaşması sonunda oluşan AKÇT, bazı ekonomik alanlarla sınırlı kalmış olsa da, Antlaşmayı imzalayan üye ülkelerin kısmen de olsa bağımsızlıklarından vazgeçerek uluslararası bir otoritenin yönetimi ve denetimini kabul etmeleri yönünden AB'ye doğru atılmış önemli bir adım olmuştur. Üye devletler tarafından, egemenlik anlayışlarını rahatsız etmeyecek şekilde küçük bir alanda başarılı bir bütünleşme örneği ortaya koyulmuş, bu durumla sonraki yıllarda daha geniş birleşmelerin gerçekleşmesi amaçlanmıştır. AKÇT'nin başarılı olmasından sonra, Avrupa Savunması kapsamında oluşturulması planlanan Avrupa Savunma Topluluğu'nun kurulmasına ilişkin Fransız Parlamentosu'nun ret kararı, bir dönem Avrupa'da bütünleşme konusunda hayal kırıklığı yaratmıştır.⁵⁹

1.2. Roma Antlaşması

AKÇT'nin kurulmasından sonra AKÇT'ye taraf olan ülkeler, ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirilmeden siyasi bütünleşme çabalarının başarısızlığa uğrayacağını anlamışlar ve bu doğrultuda ekonomik bütünleşme çabalarına yoğunluk vermişlerdir.⁶⁰

1955 yılında Messina'da toplanan AKÇT'ye üye altı ülkenin (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Luxemburg) Dışişleri Bakanları, kendi aralarında başkanlığını Belçika Dışişleri Bakanı Paul Henry Spaak'ın yaptığı bir komite kurarak, Avrupa inşasında yeni adımların atılması için çalışmalar yapılmasını kararlaştırmışlardır. AKÇT'nin Danışma Komitesi 1956 yılında Spaak Raporu diye

⁵⁸ Enver Bozkurt, Mahmut Özcan, Arif Köktaş, a.g.e., s. 36

⁵⁹ Mehmet Özcan, "Avusturya Seçimleri Işığında Avrupa Birliği Bütünleşmesi Hakkında Bir Değerlendirme", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 35, İstanbul, Eylül-Ekim 2000, s. 561

⁶⁰ Enver Bozkurt, Mahmut Özcan, Arif Köktaş, a.g.e., s. 17-18

bilinen stratejisini açıklamıştır. Spaak Raporu, iki alanda daha entegrasyona gidilmesini önermiştir,⁶¹

1) Nükleer Enerji üretimi,

2) Ortak bir pazarın oluşturulması.

Hazırlanan rapor, bu ülkeler tarafından olumlu olarak karşılanmıştır. Bunun sonucunda AKÇT'ye üye altı ülke 25 Mart 1957 tarihinde İtalya'nın başkenti Roma'da bir araya gelerek, Roma Antlaşması'nı imzalamıştır.⁶² 1957 yılı Mart ayında Roma Antlaşmaları olarak bilinen, biri AET'yi biri Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (AAET) yaratan antlaşmalar imzalanmıştır. 248 madde ve protokollerden oluşan Roma Antlaşması 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiş ve AET'ye hukuken uluslararası bir kuruluş olma niteliği kazandırmıştır.⁶³

1.3. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)

AET'nin hedefi; malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaştığı bir ortak pazarın kurulmasıydı. Nihai hedef ise, AET'nin siyasi bütünlüğe ulaşmasıydı. Roma Antlaşması'nın 2. maddesi AET'nin hedefini şu şekilde açıklar: 'Topluluğun görevi, ortak pazarın kurulması ve üye ülkelerin ekonomik politikalarının giderek yakınlaştırılması suretiyle Topluluğun bütünü içerisindeki ekonomik etkinliklerin uyumlu olarak gelişmesini, sürekli ve dengeli bir yayılmayı, yaşam düzeyinin hızla yükseltilmesini ve birleştirdiği devletler arasında daha sıkı ilişkileri gerçekleştirmektir.'⁶⁴

AET'nin amacı özetle; ulaşım, enerji, ticaretin önündeki engellerin kaldırılıp ortak pazarın kurulmasını, ekonomik politikaların harmonizasyonunu, Avrupa Yatırım Fonu'nun (AYF) kurulmasını, bazı sosyal politikaların (çalışma saatleri, fazla mesai,

⁶¹ <http://www.ikv.org.tr/pdf/kronoloji1.pdf> (06.09.2011)

⁶² Taner Berksoy, A. Kadir Işık, a.g.e., s.17

⁶³ <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1260> (07.09.2011)

⁶⁴ <http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?lang=0&pId=3&fId=12&prnId=2&hnd=1&docId=334&ord=1&fop=0> (09.09.2011)

ücretli tatiller) harmonizasyonunu gerçekleştirmektir. AET Antlaşması, Paris Antlaşması'na oldukça benzer bir yaklaşım üzerine inşa edilmiştir.

Topluluğun hedef ve görevleri ise şunlardır:⁶⁵

- Ortak bir Avrupa Pazarı'nı kurmak,
- Üyelerin ekonomi politikalarını yakınlaştırmak,
- Üyeler arasındaki ilişkilerin ve yaşam düzeylerinin dengeli ve devamlı gelişmesini sağlamak,
- Ekonomik ve parasal birlik oluşturmak,
- Birlik vatandaşlığı kavramını oluşturmak,
- Hukuk ve içişleri alanında daha sıkı işbirliğini gerçekleştirmek,
- İnsan haklarını topluluk hukukunun genel ilkesi olarak kabul etmek.

Topluluğun Faaliyetleri:

Hedeflere ulaşabilmek üzere;

- Üye ülkeler arasındaki ticarete vergi ve resimlerden arınmak,
- Miktar kısıtlamalarını kaldırmak,
- Bir OGT tesis etmek,
- Üretim faktörlerinin serbest dolaşımını sağlamak,
- Tarım, balıkçılık, ulaştırma, çevre alanlarında ortak politika belirlemek,
- Ortak Pazar'da rekabet ortamı yaratmak,
- Ulusal mevzuatların uyumunu sağlamak,

⁶⁵ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/tarihsel.htm> (15.10.2011)

- Bir Avrupa Yatırım Bankası (AYB) kurmak,
 - Üye ülkelerin ekonomi politikalarında sıkı koordinasyonu sağlamak,
- amaçlanmıştır.

1.3.1. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Değerlendirmesi

AET Antlaşması'nda ekonomik amaçların altı çizilirken, politik hedefler ulusalcı engellere takılmak kaygısıyla olsa gerek, üstü kapalı geçirilmeye çalışılmıştır. Buna rağmen, birlik fikrinden söz etmeden de durulamamıştır. Antlaşma'nın önsözünde; tüm taraflar "Avrupa halkları arasında her zamankinden daha yakın bir birlik oluşturmanın temellerini inşa etmek" kararlılığını da kabul etmişlerdir. Gerçekte ise bu hedef, bu Antlaşmayı hazırlayanlar için sadece böyle bir atıfla geçirilemeyecek kadar önemlidir.⁶⁶

Bu konuyu, P. Henry Spaak daha sonra çok açık bir biçimde dile getirmiştir. Spaak'a göre, "Roma Antlaşması'nı hazırlayanlar, bunu esas olarak ekonomik belge olarak düşünmemişlerdir. Onlar için, bu politik birlik yolunda sadece bir aşamaydı." Onlar böyle bir antlaşmanın yapılması ve yürürlüğe konulması ile, ekonomik entegrasyonun yayılma iletkisi sayesinde, nihayetinde politik birliğe ulaşılacağını düşünmüşlerdir.⁶⁷ Fakat, tüm bu çabaları başlangıcından beri yakın bir ilgiyle takip eden diğer Avrupa ülkeleri ise aslında oldukça kaygılanmışlardır. Özellikle de, böylesi bir organizasyona katılmayı hiç düşünmeyen bazı ülkeler, AET'nin kendi konumlarına olası etkileri konusunda pek de rahat değillerdi. Doğu bir kenara, Batı Avrupa aslında AKÇT'nin kurulması ile birlikte kendi içinde de ayrışmaya başlamıştır. 1951'de Paris Antlaşması'nın imzalanmasıyla da resmen Altılar ve diğerleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Fakat, AKÇT Antlaşması ile oluşturulan 1951'deki organizasyon, daha önce de ifade edildiği üzere hem çok sınırlı bir alanı içermekte, hem de biraz fazla içe dönük bir

⁶⁶ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/tarihsel.htm> (15.10.2011)

⁶⁷ Şaban H. Çalış, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim, Nobel Yayınları, Ankara, 2006, s. 45

yapı arz etmekteydi. Oysa ki 1957 Roma Antlaşmaları, sadece entegrasyonun içeriğini değiştirmekle kalmıyor, alanını ve boyutlarını da genişletiyordu. En başta da GB oluşturmakla, ortak gümrük ve ticaret politikası takip etmeye yönelmek, pratikte Altılar ile diğerleri arasında açık bir ayrımcılık yapmayı da kaçınılmaz olarak gündeme getirmişti.

Özellikle bu konudan Altılar dışında kalan diğer OEEC ülkeleri rahatsız olmuşlar ve Roma Antlaşmaları imzalanmadan da bu konuyu ele almak üzere 1956 yılında OEEC bünyesinde bir Çalışma Grubu oluşturmuşlardır. Bu grubu oluşturmanın amacı da; kurulması düşünülen, o dönemin tabiri ile Müşterek Pazar'ın muhtemel etkilerini araştırmak ve Altılar ile diğerleri arasında işlerlik kazanabilecek bir işbirliği formülü bulmaktır. Bu bağlamda, ne Altılar'a katılan, ne de serbest kalmaya niyetli olmayan İngiliz Hükümeti başı çeken girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Neticede de İngiltere, Londra'da Altılar da dahil olmak üzere tüm OEEC ülkelerini içine alacak bir Avrupa Serbest Bölgesi (European Free Trade Area-EFTA) kurulması teklifinde bulunmuştur. Fakat İngilizlerin bu girişimleri işin başında başarısızlığa mahkum bir teşebbüs olarak görünüyordu. Çünkü, teklifi yapanların bu hareketlerinde hiç de samimi olmadıkları ve bu teklifin de zaten Altılar'ın girişimlerini baltalamak amacına yönelik olduğu işin başından beri bilinen bir hakikatti. Samimiyetin yanında, projenin içinin de boş olduğu açıktı, İngilizlerin teklif ettikleri şey; uluslararası tüm özelliklerinden sıyrılmış, kurumsal ve işlevsel yönleri bertaraf edilmiş AET Antlaşması'nın çok kötü bir kopyası idi. Eğer OEEC üyesi ülkeler bu teklife itibar edip de EFTA'yı kurmuş olsalardı böyle bir örgütün olabileceğinin en iyisi, herhalde Avrupa Konseyi benzeri bir örgüt olurdu.⁶⁸

Söz konusu teklife ilk karşı çıkanlar, o dönemlerde en ateşli entegrasyon savunucusu ülkelere Fransa, İtalya ve Almanya'da da etkili bir çevre oluşturan Federalist Pan-Avrupacılar oldu. Elbette Fransa'nın entegrasyon yolunda İngiltere'ye liderliği kaptırma gibi bir kaygıyla hareket ettiği iddia edilebilirdi. Fakat o dönemlerde, etkili pek çok çevrede Londra'nın yapılanmayı bozmaktan başka bir amaç taşımadığı kanaati hakimdi. Öte yandan, sadece Altılar'ın içinde yer alan ülkeler değil, AET'nin

⁶⁸ Şaban H. Çalış, a.g.e. s. 46-47

dışında kalan diğer ülkeler de EFTA teklifine, kendilerine hiç sorulmadığı ve sadece İngiliz çıkarlarına uygun görüldüğü için çokta sıcak bakmamışlardır.

Sonuçta da OEEC çerçevesinde yapılan görüşmelere Aralık 1958 yılında son verilmek zorunda kalınmıştır. Bu arada da Altılar hiç duraksamadan yollarına devam etmiş ve 1957'de Roma Antlaşması'nı imzalamışlardır. AET'nin 1 Ocak 1959 yılında ilk defa olmak üzere gümrük indirimlerine başlaması EFTA'ya son darbeyi vurmuştur. Bu tarihten sonra ise, Marshall Yardımı'ndan bu yana birlikte olan OEEC ülkeleri arasında, bir tarafta "Altılar", diğer tarafta da İngiltere'nin başını çektiği grup, AET karşısında iki grup daha fazla dayanamayıp kendi aralarında gümrük indirimleri uygulamayı amaçladıkları bir örgütü, EFTA'yı, aynı yılın Kasım ayında Stockholm'de kurmuşlardır.⁶⁹

1.4. Avrupa Birliği'nin Tarihsel Süreci

1.4.1. Birlik Oluşturma Fikrinin Doğuşu

Ülkelerin aralarında ekonomik ve siyasi açıdan tam bir bütünleşmeye yönelik hareketlerinin kökeni çok eskilere dayanmaktadır. Avrupa'da bir birlik yaratma düşüncesi, bu kıtada milli devletlerin ortaya çıkması ile eş zamanlıdır. Avrupa'da savaşlardan sonra ülkeler arasında imzalanan barış anlaşmalarında, "birlik" veya "federasyon" kurma düşüncesi gündeme gelmiştir. Örneğin 17. yy.'da Kant, Avrupa Birleşik Devletleri fikrini ortaya atmış ve bu fikir diğer düşünürler tarafından da benimsenmiştir. 18.yy'da Sanayi Devrimi ile birlikte Avrupa'da birlik yaratma düşüncesi hız kazanmış, 1886 yılında İngiltere ile Fransa arasında imzalanan ticaret anlaşması ile iki ülke arasındaki gümrüklerin indirilmesi amaçlanmıştır. Fransız devriminin ortaya çıkması anlaşmanın işlemesine engel olmuştur.⁷⁰

Dünya'nın bir çok bölgesinde sayısız ölümlere neden olan Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın yaşandığı 1900'lü yılların ortalarında Avrupa devletleri arasında

⁶⁹ Şaban H. Çalış, a.g.e., s. 48

⁷⁰ Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, a.g.e., s. 37

ekonomik ve siyasi alanda bir yakınlaşma hareketi doğmuştur. İkinci dünya savaşı sonrası aynı coğrafi bölgede bulunan ülkeler güçlerini birleştirip, ekonomik, sosyal, siyasal ve diğer alanlarda bütünleşmeye gitmek amacıyla yoğun ilişki içerisine girmişlerdir. Avrupa'da devletler arasındaki çıkar çatışmasının yeni bir genel savaş tehlikesini ortaya çıkarması, birlik oluşturarak bu tehlikenin giderilmesi fikrini gündeme getirmiştir. Ekonomik birleşmenin siyasi birleşmeyi de beraberinde getireceği tezine dayalı olarak, savaşların nedeninin de ortadan kalkacağı düşüncesi bu gelişmelerde önemli bir rol oynamıştır.⁷¹

AB'nin doğuşu, Avrupa ülkelerinin ekonomik çıkarlarını uluslararası bir kurum kurarak gerçekleştirme fikrine dayanmaktadır. Avrupa ülkeleri arasında birliğin kurulması fikrini ortaya atan ilk kişi İngiltere başbakanı Churchill'dir. 19 Eylül 1946'da İsviçre'de verdiği konferansta Avrupa'da kalıcı bir barışın sağlanabilmesi için Avrupa Birleşik Devletleri'nin kurulması gerektiğini açıklamıştır.⁷² Avrupa'da ekonomik bir topluluk kurma nedenlerini şu şekilde özetleyebiliriz;⁷³

-Merkezi Avrupa'da ortaya çıkabilecek bir çatışmayı önlemek,

-ABD'nin kuruluşu ve yayılma politikaları sonucunda Avrupa'nın bölge içerisinde sıkışması, ekonomik, politik, siyasi ve askeri açıdan manevra kabiliyetini önemli ölçüde kaybetmesi,

-Almanya ile Fransa arasındaki gerginliğin temel sebebi olan ve savaş için gerekli hammadde ile enerjiyi sağlayan demir ve kömürün kontrolünün ülkelerüstü bir organ tarafından yapılma gerekliliği,

-Avrupa'nın ortak toprağı, ortak geçmişi, ortak değerleri olan ülkelerin oluşturduğu bir kıta olması. Sonuçta birleşerek çelişkilerin asgari düzeye indirileceğinin düşünülmesi.

⁷¹ TÜGİAD, "2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: VII- Avrupa Birliği ve GB", Sime Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 7

⁷² Haluk Günuğur, "Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihi Gelişimi", T.C. Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995, s. 13

⁷³ Emin Ertürk, Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar, Ezgi Yayınlar, Bursa, 1991, s. 189

1.4.2. Birliğin Temelini Oluşturan Bütünleşmeler

AB'nin temelini oluşturan ekonomik bütünleşmeler; Benelüks, AKÇT, Batı Avrupa Birliği (BAB), AET ve AAET 'dir.

Benelüks: 18 Temmuz 1932 tarihinde Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında imzalanan Ouchy Sözleşmesi ile Benelüks olarak bilinen ekonomik bütünleşme gerçekleştirilmiştir. Bu, Batı Avrupa'da gerçekleştirilen ilk ekonomik bütünleşmedir. Sözleşme ile üç ülke arasında tedrici bir GB yaratılması amaçlanmıştır.⁷⁴

BAB: 1948 yılında Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Fransa ve İngiltere arasında kurulmuştur. 1955 yılında yürürlüğe giren Paris Anlaşması ile Almanya ve İtalya birliğe üye olmuşlardır. Birliğin amacı üyeler arasında savunma ve dış politika alanlarında işbirliği sağlamak olmuştur.

AKÇT: Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg 18 Nisan 1951'de Paris'te bir anlaşma imzalayarak AKÇT'yi kurmuşlardır. Böylece altı ülke o dönemin en stratejik ürünü olan çelik ve kömürün ortak olarak işletilmesini ve bir üst kurum tarafından da denetlenmesini kabul etmişlerdir. AKÇT 'nin başarılı olması üye ülkeleri diğer sektörlerde de işbirliği yapmaya teşvik etmiştir. Topluluğun amacı üye ülke ekonomilerinin genişlemesine katkıda bulunmak, sektörde tekelleşmeyi önlemek, yatırımları arttırmak, tam istihdamı sağlayarak işsizliği önlemek ve hayat seviyesini yükseltmektir. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun faaliyetine başlaması Avrupa'da birlik düşüncesinin daha da kuvvetlenmesine neden olmuştur.⁷⁵

1.5. Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

AKÇT'nin ortaya koyduğu başarılı gelişme, Avrupa'da sadece sektör bazında olmayan daha geniş kapsamlı bir ekonomik bütünleşmenin kurulması fikrini gündeme getirmiştir. 25 Mart 1957'de Roma Anlaşması ile AET ve AAET kurulmuştur. Paris Anlaşması sonucu kurulan AKÇT ile Roma Anlaşması sonucu kurulan AET, AB'nin temelini oluşturmaktadır. Bu iki anlaşma ile kurulan üç topluluğun (AKÇT, AET ve

⁷⁴ Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, a.g.e., s. 40

⁷⁵ Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, a.g.e., s. 42

AAET), 1 Temmuz 1967 yılında imzalanan "İcra Organları Birleştirme Anlaşması" ile ayrı ayrı icra organlarına sahip olmasına son verilmiş, topluluğa üye ülkeler arasında dış politika alanında ortak bir strateji geliştirilmesine karar verilmiş, bu işbirliği ile üyelerin dış politikalarının uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır.⁷⁶

1.5.1. Topluluğun Genişlemesi

AET'nin kuruluşundan itibaren göstermiş olduğu başarılı gelişme, başlangıçta topluluğa katılmak istemeyen bazı ülkelerin daha sonra üyelik başvurusunda bulunmasına yol açmıştır. Bu bağlamda AB ilk genişlemesini 1973 yılında B.Britanya, İrlanda ve Danimarka'yı üyeliğe alarak gerçekleştirmiştir. Topluluk ikinci genişlemesini 1981 yılında güneye doğru yapmış ve Yunanistan'ı 10. Üye olarak topluluğa almıştır. Topluluk 1 Ocak 1986'da İspanya ve Portekiz'in katılımı ile üçüncü defa genişleme sürecine girmiştir. 1990 yılında iki Almanya'nın birleşmesi sonucu topluluk fiili olarak genişlemiş, 1995 yılında da İsveç, Finlandiya ve Avusturya'nın katılımı ile dördüncü genişlemesini yapmıştır. Bu genişlemeler sonucunda birlik üye sayısı 15'e çıkmıştır.⁷⁷ 12-13 Aralık 1997'de Lüksemburg Zirvesi'nde birliğin yeni genişleme perspektifi saptanmış ve üye adayı 11 ülke belirlenmiştir. Bu ülkeler; Birinci Sıra: Güney Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Macaristan, Polonya, Estonya İkinci Sıra: Bulgaristan, Romanya, Letonya, Slovakya, Litvanya'dır. 11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki zirvesiyle Türkiye de adaylık sürecine alınmıştır.⁷⁸

1.5.2. Topluluktan Avrupa Birliği'ne Geçiş

Avrupa Topluluğu'nun (AT) temel hedefi, üye ülkeler arasında giderek gelişen bir ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirmektir. Bütünleşmenin daha ileri düzeylere götürülmesi yönünde atılan adımların en önemlisi 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması'dır.⁷⁹ Avrupa ülkeleri 1991 yılında Hollanda'da başlayan devlet ve hükümet başkanları zirvesi ile iç bütünleşme yolunda tarihi bir adım atmışlardır. Üye ülkelerin egemenlik haklarını belirli konularda ve şartlarda topluluğa

⁷⁶ Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, a.g.e., s. 48-55

⁷⁷ Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, a.g.e., s. 52

⁷⁸ Nevzat Güran, a.g.e. s. 94

⁷⁹ Nevzat Güran, a.g.e. s. 95

devretmesini, ancak egemenliğin devri ile ilgili kararların ilke olarak oy birliği ile alınmasını gerektiren hükümetler arası konferans süreci 1991 yılı boyunca devam etmiştir. Topluluğu AB'ye kavuşturan anlaşma 7 Şubat 1992'de Maasrtricht'te imzalanmıştır..⁸⁰ Bu anlaşma ile tek pazarın AB'ye dönüştürülmesi hedeflenmekte ve yetkiler ortak organlara bırakılmaktadır. Bu anlaşmada ayrıca ortak bir ekonomik karar mekanizmasıyla merkez bankalarının koordinasyonu sağlanmaya çalışılmıştır

Mastricht'te üzerinde anlaşmaya varılan temel politikalar; ekonomik ve parasal birliğin tamamlanması, fakir ülkelere yardım fonu, ortak dış politika, ortak savunma ve güvenlik politikası, federalizm yerine sıkı birlik, sosyal konular, Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin arttırılması ve ortak vize uygulamasıdır. Anlaşma, sosyal ve ekonomik ilerlemeyi hızlandıran iki temel ilke üzerine oturtulmuştur. Bu ilkeler; rekabet ilkesine dayanan serbest piyasa ekonomisi ve kamu maliyesinin sağlıklı şekilde yönetilmesidir.⁸¹

Anlaşma üç önemli yenilik getirmiştir. Bu anlaşma ile birlikte, öncelikle birlik ekonomi politikalarının yakınlaştırılması öngörülmüş ve 1999 yılında Avrupa Merkez Bankası ile tek paranın oluşturulmasını öngören kesin bir takvim saptamış; İkinci olarak, Topluluk vatandaşlarına Avrupa Parlamentosu ve mahalli seçimlerde seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Anlaşmanın getirdiği diğer bir yenilik ise, Topluluğun gerek kendi içinde gerekse üçüncü ülkeler karşısında işbirliğinin geliştirilmesi, adalet mekanizması ve polisiye olaylarda ortak hareket edilmesini öngören ortak güvenlik ve dış politika alanındaki düzenlemelerdir.⁸²

1.5.3. Ekonomik ve Parasal Birlik Yönündeki Gelişmeler

Maastricht anlaşması ile ekonomik ve parasal birlik konusunda önemli adımlar atılmıştır. Anlaşmanın ekonomik ve parasal politikalar bölümünde, tek para uygulamasına geçişin düzenlenmesinin yanı sıra üçüncü aşamaya geçişle birlikte

⁸⁰ İstanbul Ticaret Odası, “Avrupa Birliği Ülkelerinde Vergi Sistemlerindeki Teşvik ve İstisnalar”, Yayın No: 1997-7, İstanbul, 1997, s. 4

⁸¹ Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, a.g.e., s. 80

⁸² Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, a.g.e., s. 83

Ülkelerin parasal alandaki yetkilerinin Avrupa Merkez Bankası'na devredilmesi esas da dile getirilmiştir. Ekonomik ve Parasal Birlik için öngörülen aşamalar şunlardır;⁸³

Birinci aşama, 1 Temmuz 1990 ile 1 Ocak 1994 yılları arasını kapsamıştır. Bu dönemde ekonomi ve maliye politikalarının koordinasyonu ile ülkelerin ekonomik performanslarının yaknlaştırılması amaçlanmıştır. İkinci aşamada ye ülkelerin para politikalarında koordinasyonun sağlanması, Euro'nun kullanım alanının genişletilmesi, Avrupa Merkez Bankası için gerekli ortamın sağlanması amacıyla Avrupa Para Enstitüsü'nün kurulması ve Merkez Bankaları'nın özerkliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Tek paranın geçerli olacağı ve Avrupa Merkez Bankası'nın kurulacağı üçüncü aşamanın en erken 1 Ocak 1997, en geç 1 Ocak 1999'da başlaması ngrlmştir. nc aşamaya geçiş öncesinde ye ülkeler aralarındaki ekonomik farklılıkları gidermek amacıyla bazı makro büyüklükler açısından yakınlaşma kriterleri tespit etmişlerdir. Buna göre; tüm ye ülkelerin, enflasyon oranı birlik içinde en düşük enflasyona sahip üç ülke ortalamasının en fazla 1.5 puan, uzun dönem faiz oranı birlik içindeki en düşük  ülke ortalamasının en fazla 2 puan üstünde olabilecektir. Kamu bütçe açığı GSYİH'nin yüzde 3'nden daha fazla olmamalı, kamu borç miktarı GSYİH'nin yüzde 60'ını geçmemelidir. Son olarak da ulusal para, iki yıldan beri devale edilmemiş ve bu süre içinde Avrupa Para Sistemi sınırlarını açacak önemli dalgalanmalar göstermemiş olmalıdır.⁸⁴

1.5.4. Avrupa Birliği Sanayi Politikası

1990'lı yılların başında birlik içinde işsizlik oranının artması ve ekonomik büyümenin yavaşlaması sonucu AB Komisyonu'nun Kopenhag'ta toplanmasıyla "istihdam, rekabet gücü ve büyüme" zerine bir Beyaz Kitap raporu hazırlamıştır. Bu rapor, 1993 yılında AB zirvesine sunulmuştur. Kitapta büyümenin eski hızına kavuşturulması için verimli makroekonomik ve yapısal politikaların koordinasyonunun sağlanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Rekabet gücünün arttırılması yönünde ise Avrupa'da yatırımların çoğaltılması, ye devletler arasında işbirliğinin sağlanması ve yeni pazarlara açılabilmesi için "Trans Avrupa" iletişim ağlarının, ulaşım ve enerji

⁸³ Nevzat Güran, a.g.e., s. 162-163

⁸⁴ Nevzat Güran, a.g.e., s. 172

şebekelerinin kurulması gerektiği vurgulanmıştır. İşsizliği önlemek ve istihdamı arttırmak amacıyla ise işgücünün daha iyi eğitilmesi, iş saatlerinin azaltılması, daha fazla part-time iş alanlarının yaratılması ve istihdam yaratmak için yeni alanlara yönelmek gerektiği savunulmuştur.⁸⁵

AB sanayi politikasının temeli tüketici ihtiyaçlarına cevap verebilecek kalite ve miktarda üretim yapmak, fiyatların iç ve dış piyasada rekabet edebilecek seviyede olmasını sağlamaktır. Rekabetçi ve açık piyasa sistemine uygun olarak gerçekleştirilecek faaliyetlerin hedefleri; sanayide yapısal değişikliklere uyumun hızlandırılması, özellikle Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler'in (KOBİ) gelişmesini teşvik edecek ortamın oluşturulması, işletmeler arası işbirliği için gerekli ortamın sağlanması ve sanayi potansiyelinin etkin kullanımı için teknolojik araştırma ve geliştirme çalışmalarını desteklemektir. AB özellikle tüm pazarlarda, rekabetin korunması, şirket ilişkileri ve birleşmeleri konusunda, ihracat ve ithalatta ortak kuralların geliştirilmesi politikasını benimsemiştir. AB'de tarifersiz engellerin (fiziki, teknik, idari, mali) kaldırılmasıyla bir tek pazarın yaratılması, AB'de işletmeler arası rekabeti şiddetlendirme yolundaki önemli bir adımdır.⁸⁶ Özellikle AB mevzuatına uyum konusunda gerekli çalışmaların yapılması, iç pazarın geliştirilmesinde olumlu katkı sağlamıştır.

Toplulukta ileri teknolojiler yaratılması için uygulanan projeler; Avrupa Haberleşme Teknolojileri Programı, Avrupa Sanayi Teknolojilerinde Temel Araştırma ve Avrupa Teknolojik İşbirliği Anlaşması'dır. AB Resmi Gazetesi'nde AB pazarlarında satılacak mallar için temel özellikler CE (Yeni Yaklaşım Direktifleri) kapsamında belirlenmiştir. CE politikası mal üretiminde halkın sağlığı, güvenliği ve çevreyi tehdit eden konularda uyulması gereken temel gereklerdir. AB pazarlarına sunulacak mallar için uygunluk değerlendirme prosedürlerinden geçme ve CE işareti alma zorunluluğu vardır.⁸⁷

⁸⁵ Gül Göl, a.g.e., s. 9

⁸⁶ Erkan Özgür, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Temel Sorunları ve Bir Uygulama, (Pamukale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli, 1997, s. 45

⁸⁷ Ayşe Ege, Ufuk Acar, Şule Eğitim, Avrupa Birliği, GB Muhtemel Etkileri ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, KOSGEB Yayınları, Ankara, Aralık 1995, s. 12

2. TÜRKİYE’NİN GÜMRÜK BİRLİĞİ’NE GEÇİŞ AŞAMALARI VE İZLENEN POLİTİKALAR

Türkiye AET'ye üye olma konusunda harekete geçen sekizinci ülke konumundadır. Kurucu altı ülkenin hemen peşinden topluluk ile ilişkiye geçmiş ve 1963 Ankara Antlaşması ve 1970'lerde Katma Protokol ile ortak üye olarak ilişkilerini hızla geliştirmiş öncü bir ülkedir.⁸⁸ Türkiye Yunanistan'ın Topluluğa ortaklık için başvurusundan hemen sonra, 31 Temmuz 1959'da AET'ye ortak üye olmak için başvurmuş ve AET ile ilk temas 28-30 Eylül tarihinde yapılmıştır.⁸⁹ 11 Eylül 1959 tarihinde yapılan AET Bakanlar Kurulu toplantısında, Türkiye'nin talebi olumlu karşılanmış ve komisyon Türkiye ile ortaklık şartlarını belirlemek için görüşme yapmak üzere görevlendirilmiştir. 28-30 Eylül 1959 tarihinde yapılan "istişare" nitelikteki ilk görüşme ile Türkiye-Topluluk ilişkileri resmen başlamıştır.⁹⁰

2.1. Ortaklığın Temel Belgeleri

2.1.1. 1959- 1969 Arası Türkiye-Avrupa İlişkileri (Ankara Antlaşması)

Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren temel düstür olarak belirlediği "muasır medeniyetler seviyesine ulaşma" ideali çerçevesinde, Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler, AT ile 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Antlaşması'nın temel oluşturduğu ortaklık rejimi doğrultusunda gelişmektedir.⁹¹ Ankara Antlaşması ile ilişkilerin resmiyete dökülmesi ve tam üyeliğe giden sürecin başlatılmasından bu yana gerek tercih edilen ekonomik politikalar, gerekse Türkiye dışında gelişen uluslararası ekonomik ve sosyal olayların Türkiye

⁸⁸ İstanbul Ticaret Odası, “Küreselleşme ve GB”, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 1999-47, İstanbul, 1999, s. 103

⁸⁹ İlker Parasız, Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998, s. 79

⁹⁰ Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, a.g.e., s. 393

⁹¹ TÜSİAD, "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde GB'nin Dış Ticaretimize Etkileri", 1. Baskı, İstanbul, 2003, , s. 27

üzerindeki dinamik etkileri, bu sürecin yavaşlamasına ve zaman zaman duraklatılmasına neden olmuştur.⁹²

Esasen Ankara Antlaşması bir "Çerçeve Antlaşması"dır. İçeriği, ortaklık ilişkisi amacı doğrultusunda geliştikçe, Katma Protokoller ve Ortaklık Konseyi kararları ile geliştirilecektir. Ankara Antlaşması'nın nihai amacı Türkiye'nin AT'ye üye olmasıdır. Ankara Antlaşması bu amaca varmak için taraflar arasında bir "GB"nin kurulmasını odak aşama olarak belirlemiştir. Önce, sanayi ürünlerini konu alan bir GB kurulacak, sonra Ankara Antlaşması'nda öngörülen diğer ilkeler uygulamaya konacak, böylece tarım ürünlerinin, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması yönünde çalışmalar yapıp, tedbirler uygulamaya konacak, bir noktada da zaten Türkiye, Topluluk üyesi olacak ve ortaklık ilişkisi sona erecektir.⁹³

Ankara Antlaşması'nın 2'nci maddesinde Türkiye ile AT arasında başlatılması öngörülen GB, yine Ankara Antlaşması'nın 10'uncu maddesine göre, Topluluk üyesi devletlerle Türkiye arasında, ithalatta olduğu gibi ihracatta da gümrük vergileri, eş etkili vergi, resimlerin, miktar kısıtlamalarının ve eş etkili başka her türlü tedbirin yasaklanmasını, Türkiye'nin üçüncü ülkelerle ilişkilerinde Topluluğun OGT'nin kabulünü ve Toplulukça dış ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata yaklaşmayı kapsamaktadır. Buna göre Ankara Antlaşması'nın 10'uncu maddesinde de belirtildiği şekilde GB mal alışverişlerinin tümünü kapsar. Ayrıca, Ankara Antlaşması'nın 28'inci maddesi uyarınca, antlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenilebileceğini gösterdiğinde, akit taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını inceleyeceklerdir.⁹⁴

Türkiye ile AET arasındaki GB ilişkisi, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik perspektifinde geliştirmeye çalıştığı ortaklık ilişkilerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Başka bir deyişle, GB, tam üyelik sürecinin bir türevidir ve sürdürülebilirliği tam üyelik ilişkisinin varlığına dayanmaktadır.⁹⁵ GB, üye ülkelerin hepsinde tek bir tarifenin

⁹² T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Türkiye'nin Avrupa Birliği ile İlişkilerinin Tarihi Gelişimi, Ankara Antlaşması ve Katma Protokol", s. 2, <http://www.dtm.gov.tr/ab/TABgb/Lhtml> (17.11.2011)

⁹³ Ankara Antlaşması, Madde 28: www.dtm.gov.tr/ab/ankand.htm, (08.05.2011)

⁹⁴ Erol Manisalı, Türkiye'nin Askersiz İşgali, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009, s. 29

⁹⁵ Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, a.g.e., s. 391

uygulandığı, birliğe üye olmayan devletlere karşı tek bir ortak gümrük barajının varolduğu, birlik içinde üyeler arasındaki mal alışverişlerinde uygulanan tüm engellerin tamamen ortadan kaldırıldığı, üçüncü ülkelerden gelen mallar için alınan vergilerin üyeler arasında paylaştırıldığı bir birliktir." ⁹⁶

Bir ortaklık antlaşması olan Ankara Antlaşması ile Türkiye ortak üyelik statüsü elde etmiştir. Belirtildiği üzere Ankara Antlaşması'nın kısa dönemli amacı, Türkiye ile üye devletler arasındaki ekonomik gelişmişlik farklarının azaltılması, halklar arasında daha yakın ilişkiler kurulması olmuştur. Uzun dönemli amacı ise Türkiye'nin topluluğa tam üye olmasının sağlanmasıdır.⁹⁷ Nihai hedefi, Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliği olan "*Ankara Antlaşması*" Türkiye-AB ilişkilerini malların serbest dolaşımı ile sınırlamamakta, bunun yanı sıra işgücü, hizmetler ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamayı, dolayısıyla Türkiye'nin Avrupa Ortak Pazarı ile entegrasyonunu hedeflemektedir.⁹⁸ Bu bağlamda, hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem olmak üzere üç devre öngörülmüştür. Geçiş döneminin sonunda ise taraflar arasında GB'nin tamamlanması planlanmıştır. Ankara Antlaşması; Hazırlık Dönemi, Geçiş Dönemi ve Son Dönem olmak üzere Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlayacak üç ayrı dönem öngörmektedir.

• Hazırlık Dönemi

Hazırlık Dönemi, isminden de anlaşılacağı üzere, Türk ekonomisini kurulacak olan GB'ye uygun bir düzeyde geliştirme, Topluluğun koşullarına uymaya imkan verecek bir duruma getirebilme amacına yöneliktir. Taraflar bu dönemde aralarında GB kurmak yönünden serbest durumda bulunuyorlardı.⁹⁹ Bu aşamada Türkiye-AET ilişkilerinin geliştirilmesi bakımından, Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemektedir. Bu dönemde Türkiye'nin geçiş ve son dönem boyunca üstleneceği yükümlülükleri yerine getirebilmesi için Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirmesi öngörülmüştür.

⁹⁶ <http://w3.balikesir.edu.tr/~akolbasi/LaHayeadaletdivani.doc> (05.08.2011)

⁹⁷ Ali Bozer, "Türkiye AT İlişkiler ve 1992 Tek Pazar Programı", Marmara Üniversitesi AT Araştırma Dergisi, cilt 1, sayı 1-2, İstanbul 2009

⁹⁸ TÜSİAD, a.g.e., s.28

⁹⁹ Mustafa Renksizbulut, "Türkiye- AT Ortaklık İlişkileri", DPT-AT ile İlişkiler Başkanlığı Yayını No:1926, Ankara, Kasım 1983, s. 72

Ortaklık Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, Türkiye'nin Topluluğa ihraç ettiği dört temel ihraç ürününe (fındık, tütün, kuru üzüm ve kuru incir) belirli kontenjanlar içinde veya kontenjan söz konusu olmaksızın gümrük uygulanmıştır. Mali alanda ise Topluluk, Kalkınma Planlamamızda yer alan ve Antlaşma amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunacak nitelikteki yatırım projelerinin finansmanına, AYB aracılığıyla 175 milyon dolarlık bir yardımla katkıda bulunmayı kararlaştırmıştır. Ankara Antlaşması'nın 1 Ocak 1964'te yürürlüğe girmesiyle başlayan ve 10 Ocak 1973 tarihine kadar süren bu dönemde, Türk ekonomisiyle AB ekonomisi arasındaki farkı azaltmak üzere Türkiye'ye tek taraflı tavizler verilmiştir. Prensip olarak 5 yıl sürmesi öngörülen bu dönem 9 yıl sürmüşken hazırlık dönemi Türkiye ve AB açısından sorunsuz bir şekilde sonuçlanmıştır.¹⁰⁰

• Geçiş Dönemi

Hazırlık döneminin normal süresi sona ermeden önce, Türkiye'nin isteği üzerine bir sonraki dönemin, yani geçiş döneminin koşullarını, süre ve sıralarını belirlemek üzere Topluluk ile yeniden görüşmelere başlanmış ve görüşmeler sonucunda Türkiye ile AB arasında 1970 yılında Katma Protokol imzalanmıştır. Geçiş dönemi, hazırlık döneminden farklı olarak Türkiye'nin Topluluk karşısındaki yükümlülüklerinin de yürürlüğe girdiği dönemdir.

Üye ülkelerin parlamentolarınca onay işlemlerinin vakit alacağı düşüncesiyle, Katma Protokol'ün ticari hükümleri bir geçici anlaşma ile 1971 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmayla hazırlık dönemi sona ermiş ve geçiş dönemi fiilen başlamıştır. 1 Ocak 1973'te Katma Protokol'ün kesin olarak yürürlüğe girmesiyle de hukuken başlamıştır. Bu dönemde taraflar karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esası üzerinden, gittikçe gelişen bir şekilde sanayi ürünleri ticaretinde GB'nin yerleşmesini üstlenmişlerdir.¹⁰¹

¹⁰⁰ Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, a.g.e., s. 2

¹⁰¹ Erol Manisalı, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Sessiz Darbe, Derin Yayınları, İstanbul, 2002, s. 79

Katma Protokol'e göre geçiş döneminde Türkiye ve Topluluğun birbirlerine karşı olan ticari ve mali sorumlulukları aşığıdaki gibidir.¹⁰²

Sanayi ürünleri alanında aşamalı olarak GB: Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle topluluk, Türkiye'den gelen sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergilerini sıfıra indirmiş ve miktar kısıtlamalarını kaldırmıştır.

Katma Protokol hükümlerine göre, Türkiye'de topluluk malları üzerindeki gümrük vergileri ile eş etkili vergi, resim ve harçları aşamalı olarak sıfıra indirecek, ithalata da yeni vergiler koymayacaktı. Gümrük vergilerinin kaldırılması bir kısım mallarda 12 yılda, diğerlerinde ise 22 yılda gerçekleştirilecekti. Dış rekabet olanağı daha zayıf olan sanayi dallarına koruma sağlamak üzere bu mallar 12 yıllık listeye değil, 22 yıllık listeye konulmuştu. 12 yıllık listede yer alan maddeler, referans yılı 1967'de Türkiye ithalatının yüzde 55'ini, 22 yıllık listeler de yüzde 45'ini oluşturuyordu. Katma Protokol'de ikinci olarak, Türkiye'nin miktar kısıtlamalarının kaldırılması öngörülmüştür. Bilindiğı üzere, 1981 ithalat rejimine kadar, Türkiye'de yasaklanmış mallar dışında kalan ithalat, liberasyon listeleri ile kota listeleri üzerinden yapılıyordu. Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle, Türkiye'nin 1967 referans yılındaki Topluluk ithalatının yüzde 35'ini serbestleştirerek bunu topluluk lehine konsolide etmesi gerekmiştir.¹⁰³

Nihayet üçüncü olarak, Katma Protokol uyarınca Türkiye'nin belirli bir takvime göre, yani aşamalı bir biçimde topluluğun dış dünyaya karşı uyguladığı OGT'yi yürürlüğe koyması gerekmiştir.

Tarımsal ürünler alanında tercihli rejim uygulaması: Tarımsal ürünler alanında geçiş döneminde bir GB'nin kurulması öngörülmüş değildir. Bunun yerine topluluk, bazı tarım ürünleri konusunda Türkiye'ye "tercihli gümrük tarifeleri" (preferential customs tariff) uygulamayı kabul etmiştir¹⁰⁴.

¹⁰² Halil Seyidoğlu, a.g.e., s. 291

¹⁰³ Halil Seyidoğlu, a.g.e. , s. 293

¹⁰⁴ AB'nin tercihli ticaret anlaşmaları veya otonom rejimleri kapsamında, tercihli ticaret ilişkisi içinde bulunduğu veya Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi çerçevesinde tek taraflı taviz tanıdığı ülkelerden yaptığı ithalatta uyguladığı gümrük vergileri indirimi ya da muafiyetlerdir. <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1201>, (20.08.2011)

Ekonomi Politikalarının Uyumlaştırılması: Katma Protokol uyarınca geçiş döneminde Türkiye'nin ekonomi politikasını ve yasal mevzuatını topluluğun rekabet ve vergileme gibi konulardaki mevzuatıyla uyumlaştırması gerekmiştir.¹⁰⁵

Mali Yardımlar: Ortaklık Antlaşması'nda topluluğun, sanayileşme çabalarına katkıda bulunmak ve ülkeyi tam üyeliğe hazırlamak üzere Türkiye'ye miktarı ve koşulları mali protokollerle belirlenecek yardımlarda bulunması öngörölmüştür.¹⁰⁶

• Son Dönem

Ankara Antlaşması'nın 4. maddesi, geçiş dönemi sonunda Türkiye-AT arasında bir GB kurulacağını hükme bağlamıştır. Aynı antlaşmanın 5. maddesi ise son dönemin GB ile başlayacağını açıkça belirtmiştir. Son dönem, 1996'da GB'nin gerçekleştirilmesinden sonraki dönemi kapsar ve dolayısı ile GB'ye dayanır ve akit tarafların ekonomi politikaları arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesini sağlar.¹⁰⁷

Sanayi malları alanında GB gerçekleştirilmiş olduğundan bu dönemde, tarım ürünlerinde serbest dolaşımının sağlanması, Türkiye'de yasal mevzuatın ve genel ekonomi politikalarının toplulukla uyumlaştırılması gibi düzenlemelerin yapılması öngörölmüştür. Diğer bir ifade ile son dönemde Türkiye'nin tam üyelik için gerekli hazırlıkları yapması gerekecektir. AB Komisyonu Türkiye'nin tam üyelik müracaatına 1989 yılında verdiği yanıtla, Türkiye'nin AB'ye üyelik konusundaki ehliyetini kabul etmekle birlikte Topluluğun kendi içindeki derinleşme sürecini tamamlamasına ve gelecek genişlemesine kadar beklemesini ve bu arada Türkiye ile GB sürecinin tamamlanmasını önermiştir. Bu öneri Türkiye tarafından da olumlu değerlendirilmiş ve GB'nin Katma Protokol'de öngöröldüğü şekilde 1995 yılında tamamlanması için gerekli hazırlıklara başlanmıştır.

¹⁰⁵ Haluk Günuğur, "Ortaklı Anlaşmaları ve 6 Mart 1995 OKK Toplantısı Işığında GB", T.C. Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995, s. 295

¹⁰⁶ Haluk Günuğur, a.g.e., s. 296

¹⁰⁷ Ankara Antlaşması Madde:5, www.dtm.gov.tr/ab/ankand.htm (02.06.2011)

2.1.2. 1970-1979 Arası Dönem (Katma Protokol)

Birinci geçiş döneminde akit taraflar, karşılıklı ve dengeli yükümler esası üzerinden Türkiye ile Birlik arasında bir GB'nin gittikçe gelişen şekilde yerleşmesini, ortaklığın iyi gelişmesini sağlamak için Türkiye'nin ekonomi politikalarının topluluk politikalarına yakınlaştırılmasını, bunun içinde gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesini sağlar. Bu dönemin süresi, birlikte öngörülebilecek istisnalar saklı kalmak üzere 12 yılı geçemez. Bu istisnalar, GB'nin makul bir süre içinde kurulup tamamlanmasına engel olmamıştır.¹⁰⁸

Türkiye ile AB arasında "Ortaklık" yaratan Ankara Antlaşması, Türkiye'nin Birliğe tam üye olma yolunu açmakta, sözü edilen anlaşmanın ekini teşkil eden Katma Protokol ise, taraflar arasında, "GB"nin tesisini öngörmektedir.¹⁰⁹ Bir uygulama antlaşması olan Katma Protokol'de, Ankara Antlaşması ile öngörülen 22 yıl sürmesi kararlaştırılan geçiş dönemine ilişkin olarak tarafların yükümlülükleri düzenlenmiştir.¹¹⁰

Katma Protokol 5 Temmuz 1971'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayından geçip 30 Eylül 1971'de Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) onayına sunulmuş ve 1 Ocak 1973 yılında yürürlüğe girmiştir.¹¹¹ Protokol'ün ana bölümü, Ankara Antlaşması'nın 4. maddesinde bahsedilen geçiş sürecinin uygulanması ile ilgili olan koşullar ve takvimleri kapsamıştır.¹¹² Diğer bir deyişle Katma Protokol, GB hedefine ulaşmak için gerekli olan teknik yeterliliklerin bir takvimi niteliğinde oluşmuştur.

Ankara Antlaşması'nın aksine, Katma Protokol daha dengeli karakteristik özellikler barındırıyordu. Protokol gereğince, eşit ağırlıkta olmasa da, Topluluk ve Türkiye'nin bu süreçte karşılıklı yükümlülükleri vardı. Dengeli ve karşılıklı ilişkilerin gelişimi, GB'nin güçlendirilmesi, iki taraf arasındaki ekonomik politikaların entegrasyonu ve ortak aktivitelerin geliştirilmesi Katma Protokol'ün en önemli

¹⁰⁸ Ankara Antlaşması Madde 4, www.dtm.gov.tr/ab/ankand.htm (10.06.2011)

¹⁰⁹ İstanbul Ticaret Odası, "Türkiye- AB İlişkileri ve GB", Yayın No:1995-5, Ocak, 1996, s. 20

¹¹⁰ Beyazıt Balcı, "AT ile Türkiye Arasında 6 Mart 1995 Tarihinde İmzalanan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararında Yer Alan Başlıca Hükümler", Maliye Dergisi, Sayı: 119, Mayıs- Ağustos, 1995, s. 12

¹¹¹ Halis Çalışkan, "AB-GB", Vergi Raporu, Yıl 3, S.4, Aralık 1994- Ocak 1995, s. 30

¹¹² Katma Protokol Madde 1, <http://www.dtm.gov.tr/Ab/katmapro.htm> (08.02.2012)

ilkeleri idi. Protokol, politikaların uyumlu hale getirilmesi, sınai ürünler için bir GB oluşturulması, tarım ürünleri için tercihli rejim uygulamasına geçilmesi, ürünler, işgücü, hizmetler ve sermayenin belirli bir zaman içinde serbestleştirilmesi, yabancı yatırım, yerleşim hakkı tanınması, ekonomik politikaların koordinasyonu, rekabet, devlet yardımları, ekonomik yardımlar ve ihracat sübvansiyonları konularında bazı uygulama öngörülerini içeriyordu.¹¹³

2.1.2.1. Türkiye ve Topluluk Arasında Gümrük Vergileri İle Eş Etkili Vergi ve Resimler İle Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması ve Türkiye'nin OGT'ye Uyum

GB'nin esasını teşkil eden gümrük vergileri ile eş etkili vergi ve resimlerin kaldırılması, Türkiye'nin OGT'ye uyumu ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması, Katma Protokol'ün 7-35'inci maddelerinde düzenlenmiştir. Katma Protokol'ün 17 ve 18'inci maddeleri Türkiye'nin OGT'ye uyum takvimini içermektedir. Protokol uyarınca, Topluluğun geçiş döneminin ilk gününden itibaren Türk sanayi ürünlerine karşı uyguladığı bütün miktar kısıtlamalarını ve eş etkili tedbirleri kaldırması gerekmiştir. Katma Protokol, AT ile Türkiye arasındaki gümrük yükümlülüklerini ve miktar kısıtlamalarını ortadan kaldırmıştır.¹¹⁴

Antlaşmanın ilgili maddeleri gereğince; AET, Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, bazı petrol ve tekstil ürünleri hariç olmak üzere Türkiye'nin ihracatı üzerinde etkiye sahip olan gümrük yükümlülüklerini ve ödemeleri kaldırmayı kabul etmiştir.¹¹⁵ Türkiye de aynı işlemleri belirli bir süreçte yapacaktı. İlk indirim, Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle birlikte yapılacaktı. İlk indirimden sonra, ikinci indirim 3 yıl, üçüncü indirim ise 5 yıl içerisinde yapılacaktı. Dördüncü ve sonraki indirimler her yıl yapılmaya devam edilecek ve 12'nci yıl sonunda son indirim yapılmış olacaktı. Bazı ürünler için Türkiye aynı indirimi 12 yıl yerine 22 yıl içinde yapacaktı.¹¹⁶ Söz konusu ürünler için Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle birlikte yapılacak ilk indirim

¹¹³ Rıdvan Karluk, "GB Dönemecinde Türkiye: GB Ne Getirdi? Ne Götürdü?"

Turhan Yayınları, Ankara, 1997, s. 29

¹¹⁴ Katma Protokol, Maddeler 1-7 ve 21-31, <http://www.dtm.gov.tr/Ab/katmapro.htm>, (09.02.2012)

¹¹⁵ Katma Protokol, Ek 1-2, <http://www.dtm.gov.tr/Ab/katmapro.htm>, (09.02.2012)

¹¹⁶ Katma Protokol, Ek 3, <http://www.dtm.gov.tr/Ab/katmapro.htm>, (09.02.2012)

% 5 oranında olacaktı. Protokol'ün yürürlüğe girmesinden 3, 6 ve 10 yıl sonra % 5'lik üç indirim daha öngörülmüştü. 12, 13, 15, 17, 18, 20, 21 ve 22'nci yılın içinde %5'lik sekiz indirim bu üç indirimi takip edecekti.

Protokol uyarınca; Birlik, Türk sanayi ürünlerine karşı uyguladığı bütün miktar kısıtlamalarını ve eş etkili tedbirleri kaldırması gerekmiştir. Miktar kısıtlamalarının kaldırılması sonucu doğacak olan yükümlülükler de benzer bir şekilde zamana yayılmıştı. AT, Türkiye'nin ihracatı üzerindeki bütün miktar kısıtlamalarını kaldıracaktı. Diğer taraftan Türkiye, Protokol'ün yürürlüğe girmesinin üzerinden 22 yıl geçmeden, AT'den ithal edeceği ürünler üzerindeki miktar kısıtlamalarını kademeli bir şekilde kaldıracaktı. Türkiye, Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle birlikte 12 yıl devam edecek olan geçiş süreci boyunca, OGT'yi uygulamayı da kabul etmiştir.¹¹⁷

2.1.2.2. Tarım Ürünleri

Tarım ürünlerindeki yükümlülükler ise Katma Protokol'ün en önemli kısımlarından birini oluşturmaktaydı. Protokol uyarınca, Türkiye tarım politikalarını Ortak Tarım Politikası'na uyumlu hale getirinceye kadar tarım ürünlerinin serbest dolaşımına izin verilmeyecekti. Bu zaman zarfında, Topluluk Konseyi AT ile Türkiye arasında tarım ürünlerinin ticaretinde tercihli tutumunu gözden geçirecekti. Türkiye tarım ürünlerinin %76'sı açısından tercihli ticaretten fayda sağlarken Topluluk için bu oran %7'de kaldı. Katma Protokol'ün 33/2 ve 3'üncü maddeleri Topluluğun genel mükellefiyeti olarak Türkiye'nin Topluluk Ortak Tarım Politikası'na uyum sürecinde, Türk tarımının çıkarlarının göz önünde tutulacağını, Ortak Tarım Politikası'nda meydana gelecek gelişme ve değişiklikleri Türk tarafına bildirileceğini hükme bağlamaktadır.¹¹⁸

2.1.2.3. Kişilerin, Sermayenin ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı

Katma Protokol, Topluluk ile Türkiye arasında, GB'yi aşan bir ekonomik bütünleşme öngörmüştür. Bu nedenle, malların serbest dolaşımına ilişkin hükümlerle yetinmeyip, aynı serbestiyi sermaye, işgücü ve hizmetler açısından da öngörmüştür.

¹¹⁷ Katma Protokol, Maddeler 18-20, <http://www.dtm.gov.tr/Ab/katmapro.htm>, (10.02.2012)

¹¹⁸ T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı, "AB ve Türkiye", 5. Baskı. Ankara, 2002, s. 333-334

Ancak, söz konusu yaklaşımlar desteklenmeyip, açıklamalar bağlayıcılıktan uzaktır ve geleceğe yönelik dilekler olarak ifade edilmiştir.

Katma Protokol'ün 36'ncı maddesine göre, Türkiye ile Topluluk arasında işçilerin serbest dolaşımı, Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girişinden sonraki 12'nci ve 22'nci yıl arasında kademeli olarak gerçekleşecek; buna ilişkin usuller ise, Ortaklık Konseyi tarafından kararlaştırılacaktır. Katma Protokol'ün 50/3'üncü maddesine göre, Türkiye, Topluluk kaynaklı yabancı sermayeye tanıdığı rejimi kolaylaştırmakla yükümlü olup, taraflar aralarındaki, sermaye hareketleri ve buna ilişkin ödemelere zarar verecek yeni kısıtlama koymaktan, eskilerini artırmaktan sakınacaklardır.¹¹⁹

Katma Protokol'ün 41/1'inci maddesi uyarınca, taraflar karşılıklı olarak yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest dolaşımına yeni kısıtlamalar getirmemekle yükümlüdürler. Yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest dolaşımına ilişkin mevcut kısıtlamalar ise, tedricen kaldırılacaktır. Bu kısıtlamaların kaldırılması içim uygulanacak yöntem, sıra ve süreler Ortaklık Konseyi'nce saptanacaktır. Protokol'ün 42'nci maddesinde ise, ulaştırma sektörü ile ilgili Türk mevzuatının Topluluk kurallarına uyumu düzenlenmektedir.

Bir takım istisnalar dışında, AT Türkiye'nin ihracatı üzerindeki bütün kısıtlamaları kaldırmış ve Türkiye'nin ihracı olan ürünlerin Topluluk pazarında serbest dolaşımına izin vermiştir. Diğer taraftan, Topluluk 1976 ve 1980'de Türk tekstil ürünlerine kota uygulamıştır. Tekstil ürünlerinin Türkiye'nin ihracatındaki payı ise %50 idi. Dolayısıyla, söz konusu kota uygulaması Türkiye'ye karşı ciddi bir ticaret kısıtlamasıydı. Topluluk, 1986'da tamamlanması düşünülen işçilerin serbest dolaşım hakkını kazanması sürecinde de üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmemiştir. Türkiye de, yükümlülüklerin yerine getirilmesi konusunda protokole Topluluktan daha

¹¹⁹Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, Fasıl:4 Sermayenin Serbest Dolaşımı, http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/sermayenin_serbest_dolasimi_sunumu_ekim_2011_pptx_otomatik_kaydedilm_e_.pdf (24.03.2012)

sadık değildi. 1973'teki ilk ve 1976'daki ikinci indirimin ardından Protokol'ün 60'ncı maddesinde söz edilen ve 1978'de yapılması gereken üçüncü indirim ertelenmiştir.¹²⁰

2.2. 1980-1989 Arası İlişkiler (Üyelik İçin Başvuru)

1980-1989 yılları arasında ilişkiler istenen düzeyde oluşturulamamıştır. Bu durumun en önemli nedenlerinden bir tanesi dünyanın içinde bulunduğu ekonomik durgunluk, bir diğeri ise Türkiye'de süren siyasi istikrarsızlık olmuştur. Türkiye Geçiş Dönemi'ndeki yükümlülüklerinin dondurulmasının buna karşılık Birlik yükümlülüklerinin devam etmesinin yanında 8 milyon dolarlık bir yardım talebinde bulunmuştur. Birlik istenilenleri inandırıcı bulmayarak kendisine ait yükümlülükleri de yerine getirmeyeceğini belirtmiştir. 1979 yılında yeni kurulan hükümetin yaptığı açıklama ile dondurma kararı geri çekilmiştir. 1980'deki gelişmeler ise ilişkilerin iyice kötüleşmesinde etkili olmuştur.¹²¹

12 Eylül 1980'deki askeri darbeyi takiben Türkiye ve AT ilişkileri durağan bir döneme girmiştir. AT -Türkiye Ortaklık Konseyi, uzun bir aradan sonra 16 Eylül 1986'da toplanmış ve ilişkiler yeniden başlamıştır. Kısa bir süre sonra, bütün Avrupa ülkelerine başvuru hakkı veren AET Antlaşması 237. maddeye istinaden, Türkiye üyelik için başvuru yapmıştır. Ankara Antlaşması'nın ve Katma Protokol'ün getirdiği yükümlükler ise iki tarafça da yerine getirilmemiştir. Uzun bir sürecin ardından ilişkiler iyileşme aşamasına geçmiştir. Türkiye'nin üyelik başvurusu Toplulukta şaşkınlık yaratmıştır. Topluluk, Türkiye'den başvurusunu iptal etmesini ve üyelik yerine iki tarafında GB'ye odaklanmasını istemiştir. Daha sonra dönemin Alman Dışişleri Bakanı Mr.Genscher bir toplantıda Topluluğun bakış açısını açıklamıştır: "Çok büyük bir hata yapıyorsunuz". Bunlara rağmen, 14 Nisan 1987'de Türkiye tam üyelik için başvuru yapmıştır. Topluluğun güçlü itirazlarına rağmen Türkiye'nin politik ve ekonomik yönden üyelik başvurusu için önemli sebepleri vardı.¹²²

¹²⁰ Türkiye Avrupa Birliği Ortaklık İlişkileri ve Gümrük Birliği Süreci, <http://www.deu.edu.tr/userweb/dilek.seymen/dosyalar/GUMRUK%20BIRLIGI.pdf> (17.03.2012)

¹²¹ Rıdvan Karluk, GB Dönemecinde Türkiye: GB Ne Getirdi? Ne Götürdü?, a.g.e., s. 59

¹²² Rıdvan Karluk, GB Dönemecinde Türkiye: GB Ne Getirdi? Ne Götürdü?, a.g.e., s. 67-73

Yunanistan 1975'te üyelik için başvuru yaptığında Türkiye hızlı davranmamıştı. Türkiye, Yunanistan'la aynı anda başvuru yapmış olsaydı olayların seyrinin daha değişik olma ihtimali vardı. Yazılı garanti olmasına rağmen, Yunanistan hemen her konuda Türkiye'nin önünde engel olmaktaydı. Her genişleme Türkiye'nin işini daha da zorlaştırmış ve üyelik sürecini zora sokmuştur. Konsey, görüş hazırlıklarına başlaması amacıyla Türkiye'nin başvurusunu Komisyon'a iletmış; Komisyon ise benzerlerinden daha uzun bir süreçten sonra, yaklaşık iki buçuk yılın ardından, 18 Aralık 1989'da Türkiye'nin başvurusu ile ilgili görüşünü açıklamıştır. Komisyon'un görüşü, 10 sayfa görüş ve 125 sayfa Türkiye'nin katılımının olası sonuç ve etkilerine ilişkin açıklamalar olmak üzere toplam 135 sayfadan oluşmuştur. Konsey Türkiye'nin üyelik için uygun şartlara sahip olduğunu onaylamış fakat Türkiye'nin durumunun daha detaylı bir analizinin yapılmasını 1992'de Ortak Pazar'ın kurulmasına kadar ertelemiştir. Görüşte bu husus şu şekilde yer alıyordu: *"Komisyon, şu aşamada yeni katılım görüşmelerinin Topluluk için uygun olmadığı görüşündedir."* Daha da önemlisi, *Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durum, Komisyon'u hemen katılım görüşmelerine başlamama düşüncesine itmektir.*" ¹²³

3. GÜMRÜK BİRLİĞİ ÖNCESİ TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET UYGULAMALARI

3.1. Dış Ticaret Uygulamaları

24 Ocak 1980 tarihinde ilan edilen ekonomik politika kararları Türkiye'de yeni bir dönemi başlatmıştır. Yeni dönemde uygulanan istikrar politikaları sayesinde, Türkiye'nin dış ticaretinde büyük bir sıçrama gerçekleşmiştir.¹²⁴ İstikrar politikalarıyla birlikte Türkiye ithal ikamesi politikasını terk ederek ihracata yönelik bir sanayileşme politikası benimsemiştir. Bir başka ifadeyle, ülke ekonomisinin dışa açılma süreci başlamıştır.¹²⁵

¹²³ Türkiye'nin Topluluğa Üyelik Başvurusu Hakkında Komisyon Görüşü, Maddeler 10-11

¹²⁴ Mecit Eş, "Türkiye'de Dış Ticaretin Genel Bir Analizi", Kütahya İ.İ.B.F. Yıllığı, Sayı: 2, Kütahya, 1992, s. 127

¹²⁵ İlker Parasız, Para Politikası, Ezgi Kitabevi Yay, Bursa, 1996, s. 237

Tablo 2: Türkiye'nin 1980-1995 Yılları Dış Ticaret Hacmi

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İhracat/İthalat (%)	36.8	52.7	65.0	62.0	66.3	70.2	67.1	72.0	81.4	73.8	59.0	64.6	64.3	52.1	77.8	60.5
İhracat/GSMH (%)	5.0	7.9	10.6	11.1	14.2	14.8	12.7	14.9	16.5	14.4	12.0	12.5	13.0	8.6	13.8	12.9
İthalat/GSMH (%)	13.6	15.0	16.3	17.9	21.4	18.9	20.1	20.2	20.2	19.6	20.8	19.4	20.2	16.4	17.6	21.2
Dış Ticaret Hacmi/GSMH (%)	18.6	22.9	26.9	29.0	35.5	36.5	31.8	35.9	36.7	34.0	32.8	31.9	33.2	25	31.2	33.7

Kaynak: D.I.E. , Türkiye İstatistik Yıllığı, 2000, s.508-516

İhracatta ürün ve pazar çeşitliliği sağlanmış, 1980 öncesi geleneksel tarım ürünleri ihracatından, dış ticaret rejiminde alınan tedbirlerle sanayi ürünlerinin ağırlığı oluşturduğu bir ihracat yapısı oluşturulmuştur.¹²⁶ Tablo 2’de görüldüğü üzere, İhracatın GSMH’ye oranı 1980 yılında % 5.0 iken bu oran 1995’de % 12.9’a ve ithalatın GSMH oranı da aynı tarihlerde % 13.6’dan % 21.2’ye yükselmiştir. Dış ticaret hacmi de benzer gelişme göstererek % 18,6’dan % 33.7’ye yükselmiştir.

Teşvik uygulamalarının basitleştirilmesi, bürokrasinin azaltılması ve teşvik sisteminde bütünlüğün sağlanması için yatırım ve ihracat teşviklerine ilişkin işlemlerin sonuçlandırılması yetkisi de Devlet Planlama Teşkilatı’na (DPT) verilmiştir. Bu dönemde ekonominin dışa açılması somut olarak kısa sürede hissedilmiş; ihracat, ithalat ve dış ticaret hacminin milli gelir içindeki payının yükselmesi ile de kendini göstermiştir.¹²⁷

3.2. Gümrük Birliği Öncesi Türkiye’de Dış Ticaret Politikası

Dış ticaret politikasının başlıca amaçlarından biri ihracatı arttırmak, yani ülke ekonomisine döviz kazandıran işlemleri teşvik etmektir. Günümüzde gelişmekte olan

¹²⁶ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim ve Yapısal Değişim, Beta Yayınevi, Eskişehir, 1995, s. 292

¹²⁷ DPT, 1980’den 1990’a Makro Ekonomik Politikalar, Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değişmeler, Ankara 1990, s. 39

lkeler ihracatı arttırmak için çeşitli önlemler almaktadırlar. Bu çerçevede ülkeler, ihracatçıya kazandırdığı döviz ölçüsünde daha fazla ulusal para ödeme ya da ihraç malları üretiminde maliyetleri düşürmek amacıyla bürokratik uygulamaların azaltılmasını için çaba göstermişlerdir. Esas itibarı ile, ihracatı teşvik politikaları serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmanın yararlarına dayanan uygulamalardır. Türkiye de 1980 sonrasında bu yönde bir adım atmış ve ihracatı teşvik politikalarını uygulama yönünde çaba sarf etmiştir.¹²⁸

1980 sonrasında ekonomik politikada büyük bir değişikliğe gidilmiş, ithal ikamesine dönük sanayileşme politikaları yerine dışa dönük, ihracata dayalı ve ekonominin serbest rekabet kuralları içinde çalışmasını amaçlayan bir politika uygulanmaya balanmıtır. Bu politikanın uygulanabilmesi için gümrük korumaları azaltılarak birçok sektörde kaldırılmış; ihracat sübvansiyonla, bazı ayrıcalıklarla ve bir kısım özel düzenlemelerle desteklenmiştir. Özellikle sanayi ürünleri ihracatının bu desteklerden daha çok yararlanması sağlanmıştır. zelletirilmeye hız verilmeye alıılmı, kamunun elinde bulunan birçok sanayi ve hizmet kuruluşlarının yerli ve yabancı özel sektöre devredilmesi istenmiştir. İhracat ve ithalatta, birçok döviz işlemlerinde, döviz kurlarında, faiz ve fiyatlar üzerindeki kontroller kaldırılmıştır.¹²⁹

Dışa açık ekonomilerin önemli özelliklerinden birisi de dış ticaretin serbestletirilmesidir. Dış ticaretin serbestleştirilmesi koşullarından birisi de ithalatın libere edilmesidir. Türkiye'de ithalatın libere edilmesi yönündeki ilk adım 24 Ocak kararları ile atılmıştır. İthalatın libere edilmesi için esas adım ise 1993 yılında gerçekleşmiştir. Bu tarihte, ithal edilecek mallar üç gruba ayrılmıştır. Bunlar, ithali yasak mallar, izne tabi mallar ve fon ödeyerek ithal edilecek mallardır. Böylece ithalatta oldukça önemli gelişmeler sağlanmıştır.¹³⁰

3.3. Gümrük Birliği ncesi İthalat Rejimi

Türkiye'de ilk defa ithalat rejimi uygulamasına, 1958 yılında alınan istikrar tedbirleri ile balanmış ve bu yıldan sonra 24 Ocak 1980 tarihine kadar çok önemli

¹²⁸ Mevlüdiye imek, Dışa Açık Ekonomilerde İktisat Politikaları, Türkmen Kitabevi İstanbul, 2001, s. 113

¹²⁹ Ahmet Gökçen., Cumhuriyet Döneminde İktisadi Gelişme, Yeni Türkiye Cumhuriyet zel Sayısı , s. 3266

¹³⁰ Mevlüdiye imek, a.g.e., s. 115

değişikliklere uğramamıştır. Ekonomik alanda alınan yeni tedbirler neticesinde yüksek gümrük duvarları ile yerli sanayinin korunmasına yönelik ithalat politikası terk edilmiş; yerine sanayinin dış rekabete açılması, aşırı fiyat artışlarının denetim altına alınması, kaynak dağılımında etkinliğin arttırılması,¹³¹ iç pazarın uluslararası sistemle bütünleştirilmesini amaçlayan liberal ithalat politikasının uygulanmasına başlanmıştır.¹³² Bu politika ile fon ödemek suretiyle ithal edilecek madde sayısının arttırılması, bu suretle yeteri kadar üretilemeyen ve dağıtımında aksaklıklar görülen maddelerin fiyatlarındaki aşırılığın önlenmesi, kaçakçılığın ve haksız kazançların önüne geçilmesi, bazı sektörlerde nisbi bir koruma sağlanması, konut fonu oluşturularak konut sorununun çözümü için sağlıklı finansman kaynaklarının oluşturulması amaçlanmıştır.¹³³

Ocak 1981'de yürürlüğe giren ithalat rejim kararı ile kotalar azalmıştır.¹³⁴ Fon uygulamasına geçilmiş ve daha önce müsaadeye tabi maddeler listesinde yer alan birçok madde toplu konut fonu kesintisine tabi tutularak libere edilmiş, fon miktarının ayarlanması sırasında dış ve iç fiyatlar arasında dengenin sağlanması, henüz dış rekabete girmemiş sanayilerin nisbi olarak korunması gibi unsurlara dikkat edilmiştir.¹³⁵ Kota listeleri kaldırılmış ve bütün ithalat üç ayrı liste içerisinde (izne tabi mallar, ithaline izin verilmeyen mallar, libere mallar) sınıflandırılmıştır.¹³⁶ Listelerde yapılan değişikliklerle silah, mühimmat, uyuşturucu ve ithali özel kanunlarla yasaklanmış mallar dışında ithali müsaadeye bağlı mal sayısı tedricen azalmıştır. 1983 yılında 1300 adet olan müsaadeye tabi mal sayısı 1984'de 1000, 1985 yılında 615, 1986 yılında 245, 1987 yılında 111'e, 1988 yılı başında 33'e 1989'da ise 16'ya indirilmiştir. 1990 yılı ithalat rejimine göre özel kanunlarla ithali yasak olan malların dışında ithali izne bağlı hiçbir mal kalmamıştır.¹³⁷

¹³¹ Tamer Dizioğlu, "Uygulanmakta Olan Dış Ticaret Politikasının Genel Değerlendirilmesi", Türk Ekonomisi ve Dış Ticaretinde Son Gelişmeler, D.T.M. Ankara, Mayıs 1990, s. 59

¹³² DPT, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar, s. 43

¹³³ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi; Tarihsel Gelişim ve Yapısal Değişim, a.g.e., s. 273

¹³⁴ Subidey Togan, "1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu", Türk EXİMBANK Araştırma Dizisi 1. Ankara, 1993, s. 23

¹³⁵ Tamer Dizioğlu, a.g.e., s. 59-60

¹³⁶ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi; Tarihsel Gelişim ve Yapısal Değişim, a.g.e., s.273

¹³⁷ Ahmet Yakıcı, "1983-1988 Yılları Arasında İzlenen İthalat Politikaları ve Uygulanan İthalat Rejimleri". 1938-1988 Döneminde Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Dış Ticaretimizin Konumu, D.T.M.. Ankara, 1990, s. 81

İthalat mevzuatında yapılan değişikliklerle formalitelerin azalmasına özen gösterilmiş, ithalat işlemlerinde bankalara, odalar ve ihracatçı birliklerine daha çok yetki verilmiş ve ithalatçı belgelerinin geçerlilik süreleri uzatılmıştır. İthalatın libere edilmesine paralel olarak, yerli imalatçının dampingli ithalat tehdidi ile karşı karşıya kalması "Anti Damping Mevzuatı" olarak da anılan "İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi"ne ilişkin kanunun Ekim 1989'da yürürlüğe girmiştir.¹³⁸

Türkiye'de ithalat rejiminin ilkeleri, Bakanlar Kurulu kararlarıyla belirlenir. Bu kararlarda hükümetlerin izleyeceği dış ticaret politikasının esasları açık bir şekilde görülür. Bu bakımdan dış ticaret rejimleri, izlenen genel ekonomi politikalarının ayrılmaz bir parçası niteliğindedir. İthalat rejimleri on yıl uygulanacak dış ticaret politikasının özünü oluşturduğu için gerek kamu gerekse özel kesim tarafından dikkatle izlenir. Yürürlükteki ithalat rejimi kararı hükümlerine istinaden yapılacak ithalata ilişkin işlemler, karar ve yönetmeliklerle dış ticaret müsteşarlığına tanınan yetkilere dayanılarak çıkarılacak tebliğler ile verilecek talimatlara, çok taraflı ve ikili anlaşma hükümlerine göre yürütülür.¹³⁹

3.3.1. Gümrük Birliği Öncesi İthalatta Uygulanan Vergi ve Fonlar

Türkiye'de 1980'den sonra uygulanan ithalat rejimi çerçevesinde 1993 yılına kadar ithalatta uygulanan vergi, resim ve fonlar dokuz başlık altında toplanabilir; Gümrük Vergisi, Damga Resmi, Belediye Hissesi, Ulaştırma Altyapılar Resmi, Toplu Komut Fonu, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu, Maden Fonu, Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu ve Katma Değer Vergisi

*** Gümrük Vergisi**

Bugün uygulanan yasal gümrük vergisi oranları 1964 tarih 5383 sayılı "Gümrük Kanununa Bağlı Gümrük Tarife Cetvelinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" ile belirlenmiştir. Gümrük tarifeleri 1.1.1989 tarihe kadar "Gümrük İşbirliği Konseyi Nomaklatürü"ne göre bu tarihten sonra ise "Armonize Sistem Nomanklatürü" ne dayalı

¹³⁸ Sudi Apak, Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulaması, Anahtar Yayınevi, İstanbul 1998, s. 461

¹³⁹ Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, a.g.e., s. 461

"İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Gümrük Giriş Tarife Cetveli"ne göre hazırlanmıştır.¹⁴⁰

*** Belediye Hissesi**

5 Şubat 1981 tarih ve 17242 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmış olan 2389 sayılı "Belediyelere ve İl Özel İdarelerine Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkındaki Kanun"un hükümleri çerçevesinde, gümrük vergisinin %15'i oranındaki bir pay "belediye hissesi" olarak alınmakta ve gümrük vergisi ile hazineye gelir olarak kaydedilmektedir.¹⁴¹

*** Damga Resmi**

Damga Resmi 31.10.1990 tarih ve 2675 sayılı "İthalde Alınacak Damga Resmi Hakkında Kanun" hükümleri uyarınca malın ithali sırasında, düzenlenen Gümrük Giriş Beyannamesinde esas olan gümrük vergisi tutarı üzerinden alınır. 1963 yılında uygulanmasına %5 olarak başlanan damga resmi dönemi içerisinde çeşitli değişikliklere uğramış, 1981'de %1 olarak belirlenmiş ve 1988'den itibaren %19 olarak tespit edilmiştir.¹⁴²

*** Ulaştırma Altyapı Resmi**

1989 tarihinde 20201 sayılı Resmi Gazete' de yayınlanan 3571 sayılı kanun hükümleri çerçevesinde ithal edilen her türlü madde Ulaştırma Altyapı Resmi'ne tabi tutulmuştur. Altyapı Resmi ithal edilen maddenin gümrük vergisine esas olan değer ile ithalat sırasında ödenen her türlü vergi, resim, harç ve ithalat ile ilgili olarak yapılan diğer giderler toplamı üzerinden kara, hava ve demiryolu ile yapılan ithalattan %3 denizyolu ile yapılan ihracattan %4 oranında tahsil edilmiştir.¹⁴³

¹⁴⁰ İsmet Sayiner, Dış Ticaret ve Gümrük Mevzuatı, Anadolu Matbaası.İstanbul, 1998, s. 166

¹⁴¹ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi; Tarihsel Gelişim ve Yapısal Değişim, a.g.e., s. 276

¹⁴² Sübidey Togan, a.g.e., s. 33

¹⁴³ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi; Tarihsel Gelişim ve Yapısal Değişim, a.g.e., s. 278

*** Toplu Konut Fonu**

15.2.1984 tarih ve 2976 sayılı "Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun" hükümleri çerçevesinde yürürlüğe konmuş olan Toplu Konut Fonu ile ilgili düzenlemeler, ithalat rejimi kararları ile yapılmıştır. Fon genelde "miktar" bazen de "değer" bazında uygulanmaktadır. Fon ödenerek ithal maddelerinin belirlenmesi ile fon tutarlarının yeniden düzenlenmesi Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu bakanlığın önerisi ile Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılmıştır.¹⁴⁴

*** Destekleme Fiyat İstikrar Fonu (DFİF)**

1984 tarih ve 18451 sayılı Resmi Gazete' de yayınlanmış olan "Türk Parasının Kıymetini Koruma" hakkında ki kararın 28. Maddesi ile MB'de Destekleme ve İstikrar Fonu oluşturulmuştur. Fonun kaynağı, ithal edilen her türlü malın CIF değerinin %2'si tutarındaki kesintidir. Fon kesintisi 1987'de %4'e 1988'de %10'a çıkarılmıştır. Petrol ürünlerinin doğrudan ithal edilmesi halinde CIF değerinin %15'i normal ve süper benzin ithalatında ise %30'u oranında DFİF kesintisi uygulanmaktadır.¹⁴⁵

*** Maden Fonu**

Enerji, Metal Sanayi Madenleri ve kıymetli taşlar olarak gruplandırılan madenlerin ithalinde, gümrük vergilerine esas olan değerleri üzerinden %2,5 oranında maden fonu tahsil edilmektedir.¹⁴⁶

*** Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu**

1984 tarihinde Bakanlar kurulu Kararı ile kurulan fon 1988 yılında "Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Hakkında Kararlar" ile değişikliğe uğramıştır. Kabul kredili vadeli akreditif ve mal mukabili ödeme şekillerine göre yapılan ithalatta %6 oranında kesinti yapılması kararlaştırılmış 1990'da %1'e indirilmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Sübidev Togan, a.g.e., s. 36

¹⁴⁵ Sübidev Togan, a.g.e., s. 37

¹⁴⁶ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi; Tarihsel Gelişim ve Yapısal Değişim, a.g.e., s. 278

¹⁴⁷ Sübidev Togan, a.g.e., s. 38

*** İstihsal Vergisi ve Katma Değer Vergisi**

İstihsal Vergisi 1956 yılında yürürlüğe giren "Gider Vergileri Kanunu" çerçevesinde malın ithali sırasındaki tüm vergi matrahı üzerinden alınan vergi türüdür. Bu vergi 2.11.1984 tarih ve 18563 sayılı Resmi Gazete' de yayınlanan "Katma değer Vergisi Kanunu" ile yürürlükten kaldırılmıştır. İthalatta uygulanan katma değer vergisinin matrahı,

- İthal edilen malın gümrük vergisi tarhına esas olan değer,
- İthalat sırasında ödenen her türlü vergi, resim, harç ve paylar,

Fiili ithalata yapılan diğer giderler ve ödemeler ile mal bedeli üzerinden hesaplanan fiyat farkıdır. Katma değer vergisinin oranı başlangıçta vergiye tabi her işlem için %10 olarak belirlenmiş daha sonra %12 olarak değiştirilmiştir.¹⁴⁸

3.4. Gümrük Birliği Öncesi İhracat Rejimi

24 Ocak istikrar tedbirlerinin ana temalarından birinin ekonomiyi dışa yöneltmek, dış ticaret kalıplarını ihracata yönelik eksene göre oluşturmak olduğu göz önünde bulundurulursa ihracatın ya da istenen ihracat rejiminin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Büyük Britanya İmparatorluğu'nun meşhur sloganı "ihracat veya ölüm" Türkiye'nin 1980 sonrası dış ekonomik mantalitesinin ana kaynağı olmuştur. 19 Aralık 1983 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan hükümet programında iktisadi politikamızda ihracatın önemi vurgulanmış, ihracatın geliştirilmesi için öngörülen başlıca tedbirler aşağıdaki biçimde sıralanmıştır,¹⁴⁹

* İhracatta iç ve özellikle dış finansman kaynaklarını artırıcı, ihracatı kolaylaştırıcı tedbirlere ağırlık verilmesi,

* Teşkilatlanma ve bilgi aktarımının sağlanması,

¹⁴⁸ Ömer Demir, "İthalatta Vergi Uygulamaları". D.T.M., Sayı:9, Ankara, 1991, s. 26

¹⁴⁹ Adnan Moldibi, "Türk Dış Ticaretinin Tarihsel Gelişimi", Dış Ticarete Durum, Sayı:39, Ağustos 1998, s. 13

* Dış pazarlar hakkındaki bilgilerin daha sağlam ve süratli temini ve ihracatçıya aktarılması için gerekli sistemin geliştirilmesi,

* Dış ticarete ihtisaslaşmanın teşvik edilerek ihracatçıların kendi aralarında yurt içinde ve yurt dışında meydana getirecekleri kuruluşların desteklenmesi,

* Devletin bütün iç ve dış kurumlarının ihracatçılara dış ilişkilerde her bakımdan aktif destek vermesinin sağlanması,

* Kalite kontrolü, ambalajlama, nakliye, dış pazarlarda dağıtım ve satış sonrası işlem ve faaliyetlerin gelişmesini teşvik ederek tedbirlere öncelik tanınması,

* İhracatla ilgili ithalat ve hammadde temininden yurt dışına mal çıkışına, ihracat sonrası işlemlerin tamamlanmasına kadar bütün formalitelerin basitleştirilmesi hedeflenmiştir.

İhracat muamelelerine sürat ve kolaylık kazandırmak amacıyla lisansa bağlı mallar listesi yeniden düzenlenerek bu listenin kapsamı daraltılmış, diğer taraftan yıllardan beri ihracat rejimlerinde yer alan "tescile bağlı mallar" uygulamasına son verilmiş, dolayısıyla serbest ihracat (tescile, lisansa veya müsaadeye bağlı olmayan ihracat) kapsamı genişletilmiştir. İhraç mallarına fiyat yönünden rekabet gücü sağlayan ve bunu sürdüren bir kur politikası izlenmiştir.¹⁵⁰ 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri ve onu izleyen kararlar da diğer ekonomik kararlarla beraber ihracatı özendirmek için alınan, ihracat kredilerinin gelişmesi ve ihracat faizlerinin indirilmesi, ihracat gelirlerinden belirli bir kısmını dışarıda tutma hakkının tanınması gibi kararlar büyük imkanlar sağlamış ve özellikle büyük gelişmeler kaydedilmesine neden olmuştur.

3.4.1. Gümrük Birliği Öncesi İhracatı Teşvik Politikası

İhracatı teşvik politikası sonucunda ihracatın artması, ekonomik gelişmeye iki yönden katkıda bulunur. İhracat artışı milli geliri artırarak dolaysız olarak kalkınmayı olumlu yönde etkilerken, döviz darboğazını gidermek suretiyle de ekonomik

¹⁵⁰ Melih Gürsoy, "İhracatı Artırma Politikası", 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, DPT, No: 1783, Ankara, 1981, s. 94

kalkınmaya da destek olur. Türkiye'de uygulanan ihracatı teşvik politikalarının özünde de kalkınmayı ve kalkınmanın finansmanı olan döviz gereğini sağlıklı yollardan temin etmek yer almıştır.¹⁵¹

3.4.1.1. İhracatta Vergi İadesi

1975 yılından önce ihracatta vergi iadesi her mal için ayrı ayrı hesaplanmış, bu yıldan sonra ise vergi iadesinden yararlanılarak mallar 11 listede toplanmış ve her liste için farklı vergi iadesi oranları belirlenmiştir. 1986 yılından itibaren vergi iadesi listesi 4'e düşürülmüş ayrıca vergi iadesinin ihraç edilen malın niteliğine, ihraç edilen ülkeye ve ihracatın türüne göre değiştirilebilir ilkesi benimsenmiştir. Normal vergi iadesi yanında, büyük meblağlı ihracatı teşvik etmek amacıyla ek vergi iadesi uygulanmış, bu vergi iadelerinin oranları da ihracatın tutarına göre değişiklik göstermiştir.¹⁵²

¹⁵¹ Mehmet Tomanbay, Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara, 1995, s. 86

¹⁵² Soner Maşa, İhracatta Vergi İadesi Önemi ve Etkinliği, DPT, Ankara, 1983, s. 14

Tablo 3: İhracatta Vergi İade Tutarları (1964-1989) (TL)

Yıllar	İhracat (1) (TL)	Vergi İadesi Tabi İhracat (2) (TL)	Vergi İadesi Tutarı (3) (TL)	2/1 (%)	3/2 (%)
1964	3696.9	103.6	12.1	2.8	11.7
1970	6470.7	1732.8	290.1	27.1	16.7
1975	20075.0	7402.0	1385.5	36.8	18.7
1980	221498.1	55030.9	4905.1	24.8	8.9
1983	1298945.2	667930.8	148989.9	51.4	22.3
1984	2608331.5	1583606.0	329059.0	60.7	20.7
1985	4152927.0	2268406.0	287238.0	51.6	12.6
1986	5012345.4	2761355.7	281259.6	55.1	10.2
1987	8844330.5	5183997.2	438475.3	58.6	8.4
1988	16809242.0	7902032.9	674802.2	47.0	8.5
1989	24819337.0	5203613.9	389516.1	20.9	7.4

Kaynak: DPT, Teşvik ve Uygulama Başkanlığı Faaliyet Raporları Değişik Yıllar.

Tablo 3'den görüldüğü gibi vergi iadesine tabi ihracatın toplam ihracat içindeki payı 1980'den sonra artış göstermiş 1984 yılında %60,7 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Dönem içerisinde vergi iadesi uygulaması bir yandan büyük suistimallere uğrarak "Hayali İhracat" olayını gündeme getirmiş, diğer yandan Türkiye'den ithalat yapan Batılı ülkelerden gelen tepkiler sonucu kademeli bir şekilde 1989 başında uygulanmadan kaldırılmıştır.¹⁵³

3.4.1.2. İhracat Kredileri

İhracat kredileri Türkiye'de ilk defa 1968 tarihinde yürürlüğe giren kararname ile uygulanmaya başlanmıştır. 1980 öncesinde ihracat kredileri genel olarak selektif ve özel ihracat fonu olmak üzere iki ayrı kaynaktan oluşmuştu. Selektif krediler, vergi iade

¹⁵³ Mükerrerrem Hiç, Bozulan Ekonomi Nasıl Düzeltilir?, Menteş Kitapevi, İstanbul, 1989, s. 130

listelerinde yer alan sınai mamullerini ihraç eden firmalara verilirken, özel ihracat fonu ise yaşı meyve, sebze ve su ürünleri ihracatına finansman sağlamıştır.¹⁵⁴ Ayrıca 1970 yılında başlatılan ihracat kredilerinde kredi maliyetini düşürmek amacıyla "Faiz farkı ödemesi" uygulaması da ihracat kredileri kapsamına alınmıştır. Daha sonra muhtelif değişikliklere uğrayan sistemde ihracat kredileri;¹⁵⁵

- Belgeli ihracat kredisi
- Belgesiz ihracat kredisi
- İhracatı teşvik fonu
- Tütün finansmanı
- Vesikalı senet kredileri,

olmak üzere beş grupta yürütülmüştür.

Türk EXIMBANK'ın kurulmasıyla ihracat kredileri bu bankaya devredilmiştir. 1988 yılında yürürlüğe konan "Özel İhracat Reeskont Kredisi" uygulaması 1989 yılında birtakım değişikliklere uğramıştır. "Dış Ticaret Sermaye Şirketleri Reeskont Kredisi" adı altında uygulanmaya başlanan kredi için bir yılda en az 100 milyon dolar tutarında ihracat yapma şartı getirilmiştir. Kredinin tutarı FOB ihracat değerinin %20'sini geçmemesi şeklinde belirlenmiş, vadesi de 3 ay olarak sınırlanmıştır.¹⁵⁶

Türkiye'de ihracat kredileri 1980'den sonra izlenen ihracat teşvik politikalarının sonucunda hızla artmıştır. 1980'de toplam ihracat kredilerinin toplam krediler içerisindeki payı %6,9 iken 1983 yılında %21,3'e yükselmiştir. 1990 yılında bu oran %12 olarak gerçekleşmiştir. MB'nin vermiş olduğu ihracat kredilerinin toplam ihracat

¹⁵⁴ Engin Erdoğan , "24 Ocak İstikrar Tedbirlerinin Türkiye'nin İhracatında Meydana Getirdiği Yapısal Değişim", Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 277, Eskişehir 1988, s. 32

¹⁵⁵ Okan H.Aktan., "GATT ve AT Mevzuatı Karşısında Türkiye'nin İhracatı Teşvik Politikası Geçmişi ve Geleceği",

3. İzmir İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Tebliği, DPT, Ankara, 1992, s. 10

¹⁵⁶ Sübidey Togan, a.g.e., s. 82

kredileri içerisindeki payı da 1983 yılına kadar yükselmiş bu yıldan sonra önemli oranlarda düşüş kaydedilmiştir.¹⁵⁷

3.4.1.3. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu

DFİF belli ihracat ürünlerine doğrudan ödeme yaparak bu malların ihracatını, pazarlamasını, ihracata yönelik yatırımlarını ve ihracat sigorta sistemini desteklemek amacıyla 1980 yılında oluşturulmuştur. Daha sonraları çeşitli şekillerde tekrar organize edilmekle birlikte esas fonksiyonunu korumuştur. 1987 yılına kadar DFİF'den yapılan ödemeler oldukça sınırlı kalmış bu tarihten başlayarak bu fondan yararlanacak malların kapsamı genişletilmiştir.¹⁵⁸

Başlangıçta spesifik bazda prim ödenirken, ihracat değerinin faturada yüksek gösterilmek suretiyle istismar edildiği ve hayali ihracatı teşvik ettiği gerekçesiyle 1988 yılı sonunda bu fondan yapılan prim ödemeleri advalorem sisteme göre gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 1980 yılından başlayarak bu fondan yararlanan ihracat ürünlerinin kapsamı daraltılmaya başlanmış, 1981'de prim ödenecek mal sayısı 83'e indirilmiştir. 20 Ağustos 1991 tarihinde yayımlanan para-kredi kurulu kararı ile Şubat 1992'de tümüyle kaldırılmasına karar verilmiştir.¹⁵⁹

- Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu

1984 yılında MB nezninde oluşturulan fonun amacı, kalkınma planı ile yıllık programlarda öngörülen hedeflere uygun olarak yatırımların yönlendirilebilmesi için ihracat ve yatırımlarda yurtiçi kaynakların kullanımının teşviki şeklinde belirlenmiştir.¹⁶⁰ 1984 yılında fondan 3 grup içinde; a. Destekleme ve fiyat istikrar fonu primi tahsil olunan malların ihracatında %2, b. Teşvik belgeli ihracat sayılan satış ve

¹⁵⁷ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi; Tarihsel Gelişim ve Yapısal Değişim, a.g.e., s.259

¹⁵⁸ Okan H. Aktan., a.g.rn., s. 12

¹⁵⁹ Sübidey Togan, a.g.e., s. 126

¹⁶⁰ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi; Tarihsel Gelişim ve Yapısal Değişim, a.g.e., s. 265

teslimlerde %4, c. Diğer malların ihracatında %4 destekleme fonu primi ödenmesi kararlaştırılmış, 1986 yılı başında bu oranlar a bendi için %0, b ve c bendi için %2'ye indirilmiş, 1.11.1986 tarihinde ise bu oranların tümünün %0 olması kararlaştırmıştır.¹⁶¹

- Döviz Tahsisi

1980 yılında yayımlanan "ihracatı teşvik kararı" ile ihracatçılara ihracat teşvik belgesi almaları kaydıyla, kendilerinin ve/veya yan sanayicilerinin ihracatını taahhüt ettikleri malların yapımında kullanacakları hammadde, yardımcı madde ve ambalaj malzemelerine, ihracat tutarı net FOB değerinin %50'sini geçmemek üzere döviz tahsisi yapılması kararlaştırılmıştır. Tahsis edilen dövizin belirli koşullarda ihracatçıların doğrudan üretimleri ile ilgili makine ve teçhizat ithali için gerçekleştirdikleri ihracattan sonra da verilebilmesi kolaylığı sağlanmıştır.¹⁶²

- Vergi Resim Harç İstisnası

İhracatı teşvik amacıyla ihracatın ve döviz kazandırıcı faaliyetlerin finansmanında kullanılmak şartıyla bankaların kullandığı krediler, banka ve sigorta muameleleri vergisi, damga resmi ve harçlardan istisna edilmiştir. Daha sonra bu istisnaya bazı eklemeler ve değişiklikler getirilmiştir.

- Kurumlar Vergisi İstisnası

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun ihracatla ilgili istisna hükümlerine göre sanayi ürünü veya tarım ve su ürünleri ihracatından sağlanan hasılatın belirli bir kısmı kurum kazancından indirilmektedir. Aynı şekilde döviz olarak sağlanan dış navlun hasılatı ve bazı döviz şeklindeki turizm hasılatı da kurumlar vergisinden indirilmektedir.¹⁶³ Böylece ihracat yapanlara vergi avantajı sağlanarak ihracat özendirilmektedir.

¹⁶¹ Sübidey Togan, a.g.e., s. 148

¹⁶² Okan H. Aktan, a.g.e., s. 11

¹⁶³ Adnan Moldibi, a.g.e., s.97

- İhraç Ürünleri Girdilerine Gümrük Vergisi İstisnası

İhracatçılara ve imalatçı ihracatçılara kendilerinin veya yan sanayicilerinin, ihracat sayılan satış ve teslimler dahil olmak üzere ihraç konusu mamullerin bünyesine giren ham ve yardımcı maddeler ile ambalaj malzemeleri için ihracat taahhütlerinin %80'ine kadar gümrük muafiyeti getirilmiştir.¹⁶⁴

- İhracat Karşılığı Dövizlerden Mahsup

İthal ikameci politikaların uygulandığı dönemlerde, bütün ihracatçılar ihracattan sağladıkları dövizleri Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu gereğince ihracat tarihinden itibaren 3 ay veya döviz elde ettikleri tarihten itibaren 10 gün içinde MB'ye teslim etmek durumundaydılar. 1980 yılında getirilen bir uygulama ile ihracatçılar ihraç gelirlerinin %5'i veya 40 bin dolarlık kısmını (hangisi büyükse) MB'ye teslim etmek zorunda oldukları dövizlerden mahsup etme hakkına kavuşmuşlardır.¹⁶⁵ Ek olarak getirilen bu teşvik sistemi altında ihracatçılar, ihraç ürünleri üretiminde kullandıkları ithal girdilerin bedelini, ihraç kredilerinin anapara ve taksitlerinin ödenmesinde ihraç karşılığı dövizlerden mahsup edebilme yetkisine sahip olmuşlardır.

1983 yılında ihraç bedelinin %80'inin ihracatın gerçekleşmesinden itibaren 3 ay içerisinde ülkeye getirilmesi kaydıyla mahsup oranı %20'ye çıkarılmıştır. 1988 ve 1989 yıllarında ülkeye döviz getirme süresi 6 aya çıkarılmış, mahsup oranı da dövizin ülkeye 3 ay içerisinde getirilmesi durumunda %30 olarak belirlenmiştir. 1989 yılında Türk Lirası'nın konvertibilitesi konusundaki yeni düzenlemeler sonucunda ihracat geliri dövizlerin yurda getirilmesi yükümlülüğünün ortadan kalkmasıyla bu uygulama bir teşvik olma özelliğini yitirmiştir.¹⁶⁶ Daha sonraki uygulamalar, ihracatı teşvik belgesiyle sağlanan dövizler yurda getirilmeyerek belge sahibi ihracatçılar ve imalatçı ihracatçıların döviz ihtiyaçlarına mahsup edebilmesi şeklinde gelişmiştir.

¹⁶⁴ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi; Tarihsel Gelişim ve Yapısal Değişim, a.g.e., s. 264

¹⁶⁵ Okan H. Aktan, a.g.e., s. 12

¹⁶⁶ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi; Tarihsel Gelişim ve Yapısal Değişim, a.g.e., s. 266

- Navlun Primi

Navlun primi ihracatçıya ulaşım sübvansiyonu sağlamak amacıyla 1986 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye limanlarından 4 gruba ayrılan ülke limanlarına yapılan ihraç ürünü nakliyelerinde brüt ton bazında bir destek ödemesi şeklinde uygulanmaktadır.

Navlun teşviki iki grupta belirlenmiştir,

a. 3500 km.' den uzak ülkelere Türk Hava Yolları (THY) ile yapılacak tekstil ürünleri ihracında navlun bedelinin %60'ı kadar DFİF'den THY'ye yapılan ödemeler.

b. Para ve Kredi kurulunun 1986 yılında aldığı kararla Türkiye'den dört gruba ayrılan ülke limanlarına Türk bayraklı gemiler ile yapılan ihraç mallarının taşımalarında belirlenen gruplandırmaya göre ton başına 3, 6, 8 ve 12 dolar olmak üzere DFİF'den ihracatın gerçekleştirilmesinden sonra ihracatçısına MB tarafından yapılan ödemeler şeklinde gruplandırılmıştır.¹⁶⁷

- Konut Fonu Muafiyeti

İhracatı ve döviz kazandırıcı faaliyetleri teşvik kararının 15. maddesinde belirtilen ham petrol ve türevlerinin Türkiye üzerinden üçüncü ülkelere yönelik karayolu taşımalarında (gümrük giriş ve çıkışlarında) ton başına alınması gereken 3 dolarlık konut fonu tahsilatı teşvik belgesi alınması kaydıyla muafiyet altına alınır.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Adnan Moldibi, a.g.e., s. 97

¹⁶⁸ Sübidey Togan, a.g.e., s. 153-154

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN GÜMRÜK BİRLİĞİ’NE GİRİŞİ SONRASI, GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN TÜRK DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ

1. 1980-1995 DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN GÜMRÜK BİRLİĞİ’NE GİRİŞ HAZIRLIĞI

24 Aralık 1980 yılı Türkiye ekonomisinin dışa açılma politikası açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Türkiye ekonomisi dış ticaret kompozisyonunda en büyük pay, ithal girdilerindeki enerji sektörünün aldığı paydır. Özellikle 1973 yılında yaşanan petrol krizi ile dünyadaki birçok ülke petrol krizinden olumsuz yönde etkilenmiştir. Türkiye de petrol krizinden olumsuz yönde etkilenen ülkelerden bir tanesidir. Petrol fiyatlarının artmasıyla ekonomide yaşanan negatif yönlü maliyet şokları ile kamu bütçesi dengeleri de bozulmuştur.¹⁶⁹ Bu olumsuz gelişme ile beraber 24 Ocak 1980 istikrar kararlarının alınmasıyla ekonominin serbest piyasa kurallarına göre çalışması hedeflenmiştir

Türkiye ekonomisi alınan istikrar tedbirleriyle yeniden yapılanmış, ithalat-ihracat kompozisyonunda yeni kararlar alınarak uygulamaya konmuştur. Bunun en önemli neticesi ekonominin dışa açılması, rekabete açık olabilmek ve sermaye birikimine katkıda bulunmak amacıyla dış kaynaklar kullanılmaya başlanmıştır. 1980-1990 yılları arasında alınan ekonomik istikrar tedbirleri esneklik olmadan uygulanabilmiştir. 1990-1995 yılları arasında ise Türkiye’nin dış ticaretinde öteden beri en büyük payı alan AB ülkeleri olmuştur. Türkiye’nin AB’ye entegre olmasında en önemli geçiş yolu olan GB hazırlıklarına girilmiş ve Türkiye’nin AB ile yaptığı müzakereler sonucunda 1 Ocak 1996 itibariyle GB’ye kabul edilmiştir. İthal ikameci politikadan ihracata dayalı sanayi stratejisine geçilmiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁹ DTM, Türkiye İhracatının Gelişimi, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/IHR/genel.doc> (10.06.2012)

¹⁷⁰ Hüseyin Şahin, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2000, s. 256

1.1. 1980-1995 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi

Tablo 4'de Türkiye'nin ihracatının ithalatı karşılama oranına bakıldığında 1988 yılına kadar bu oranda bir artış meydana gelmiş, %81 ile maksimum değere ulaşmıştır. 1988 yılından sonra ihracatın ithalatı karşılama oranı hızla düşmeye başlamış, 1991 yılından sonra ise çok düşük oranda artışlar meydana gelmiştir. 1980 yılında 5 milyon dolar olan dış ticaret açığının 1995 yılında 14 milyon dolarlara ulaştığı görülmektedir. 1990 yılında görülen ciddi dış ticaret açığı, bu yıllarda düşük tutulan döviz kurlarıyla yakından ilgilidir. Çünkü, bir yandan ihracat yavaşlaması, diğer yandan, ithalatta patlama, yüksek değerli TL ile yakından ilgilidir. Bu ithalatın, üretim potansiyelini arttırıcı kısmının olumlu etkisinden söz edilebilir.

Tablo 4: 1980-1995 Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları
(Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Açığı	İhracat-İthalat Karşılama Oranı %
1980	2.910	7.909	-4.999	36.8
1981	4.703	8.993	-4.230	52.6
1982	5.746	8.843	-3.097	65.0
1983	5.728	9.235	-3.507	62.0
1984	7.134	10.757	-3.623	66.3
1985	7.958	11.343	-3.385	70.2
1986	7.457	11.105	-3.648	67.1
1987	10.190	14.158	-3.968	72.0
1988	11.668	14.335	-2.273	81.0
1989	11.625	15.792	-4.167	73.6
1990	12.959	22.302	-9.343	58.1
1991	13.593	21.047	-7.454	64.9
1992	14.715	22.871	-8.156	64.4
1993	15.349	29.429	-14.080	52.2
1994	18.106	23.270	-5.160	77.8
1995	21.637	35.709	-14.072	60.6

Kaynak: TÜİK, [http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621\(17.05.2012\)](http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621(17.05.2012))

1980’li yıllarda ithal ikameci sanayileşme stratejisi yerine, ihracata dayalı sanayileşme stratejisine geçilirken, yeni stratejinin bir gereği olarak, ekonominin rekabet gücü artırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda sürekli reel devalüasyonlara ve yoğun ihracat teşviklerine başvurulmuştur. Dolayısıyla, bazı sektörlerin uluslararası arenadaki rekabet gücü artış gösterdiğinden, ihracat miktarı sürekli yükselen bir sürece girmiştir. Bu bağlamda Türkiye ekonomisi, 1980 sonrasında dış ticaret açısından önemli sayılabilecek gelişmeler kat etmiştir.¹⁷¹ Tablo 4 incelendiğinde 1980-1989 yılları arasında dış ticaret açığı rakamları aşağı yönlü seyretmektedir. 1980 yılında 5 milyon dolar olan dış ticaret açığı, 1988 yılına gelindiğinde 2.273 milyon dolar olan dış ticaret açığı yaklaşık % 55 oranında azalış göstermiştir. Özellikle ihracat alanında sağlanan bu gelişmeler, belki de 1980 sonrası uygulanan ekonomi politikalarının en olumlu sonucudur. Eğer ihracatı teşvik mekanizmasındaki aksaklıklar yüzünden ortaya çıkan hayali ihracat olgusunu saymazsak, ihracat sektöründe yaşanan gelişmeler umut verici olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı da, yeterli olmasa da genelde istikrarlı bir biçimde artmıştır. 1980 yılında % 36.8 olan bu oran, 1995 yılında % 61 civarında gerçekleşmiştir. Dış ticaretin özellikle İhracat ayağı için 1980 sonrası yaşanan en önemli gelişme kuşkusuz Türk Eximbank’ın kurulmuş olmasıdır.

Türkiye’de ihracatın kurumsallaşmış tek asli teşvik unsuru olan Türk Eximbank, bu amaca yönelik olarak ihracatçıları, ihracata yönelik üretim yapan imalatçıları ve yurt dışında faaliyet gösteren müteahhit ve girişimcileri kısa, orta ve uzun vadeli nakdi ve gayri nakdi kredi, sigorta ve garanti programları ile desteklemektedir. 1980 yılında ihracatçı firma sayısı yaklaşık 3-4 bin iken, 2003 yılına gelindiğinde bu rakam 20 bine ulaşmıştır.¹⁷²

1.1.1. 1980-1995 Yıllarında Türkiye’nin İhracatı

1980 sonrası dönemde ihracat rejimi, ihracatı özendirme ve artırma temel amacına göre düzenlenmiştir. 1980’li yıllarda ihracata sürekli yeni mali teşvikler

¹⁷¹ Gülten Kazgan, Ekonomide Dış Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 82

¹⁷² Nur Keyder, Para Teori-Politika-Uygulama, Seçkin Yayıncılık, 8.Baskı, Ankara, 2002, s. 165

uygulanmıştır. Bunların başlıcaları, vergi iadesi, ihracata ucuz kredi, ihracatın vergi resim ve harçlarından istisnası ve ihracatçıya döviz kullanma kolaylıklarıdır.¹⁷³

24 Ocak 1980 Kararları çerçevesinde, gerçekleştirilen devalüasyon sonucu TL'nin değeri ABD Doları karşısında %49 oranında düşürülmüş ve iç talep kısılarak ihracata ivme kazandırılması amaçlanmıştır. Sabit kur uygulaması terk edilerek günlük olarak ayarlanan esnek kur sistemine geçilmiş ve bu sayede gerçekçi kur politikası uygulanmaya çalışılmıştır. Başta parasal ve nakdi teşvikler olmak üzere, ihracat değişik destek unsurları ile teşvik edilmiştir.¹⁷⁴

Tablo 5: 1979-1995 Türkiye İhracat Rakamları (Dolar)

	İhracat	
	Değer	Değişim(%)
1979	2,261	
1980	2,911	28,7
1981	4,702	61,6
1982	5,745	22,2
1983	5,727	-0,3
1984	7,133	24,5
1985	7,958	11,6
1986	7,456	-6,3
1987	10,190	36,7
1988	11,662	14,4
1989	11,624	-0,3
1990	12,959	11,5
1991	13,593	4,9
1992	14,714	8,2
1993	15,345	4,3
1994	18,105	18,0
1995	21,637	19,5

Kaynak: TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=621(17.05.2012)

Dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi 1983 yılından sonra artan bir hızla sürdürülmüş, miktar kısıtlamaları yerine tarife uygulaması ön plana çıkarılmış, koruma oranları düşürülerek, dış ticaretimize liberal bir yapı

¹⁷³ Hüseyin Şahin, a.g.e., s. 332

¹⁷⁴ DTM, Türkiye İhracatının Gelişimi, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/THR/genel.doc>(10.06.2012)

kazandırılmaya çalışılmıştır.¹⁷⁵

Tablo 5’de yer alan ihracat rakamları yıllar itibariyle incelendiğinde 1980-1995 dönemini kapsayan 16 yıllık süreçte ihracat rakamlarının ortalama olarak % 16.2 oranında artış kaydettiği görülmektedir. Giderek artan bir değer göstergesi mevcuttur. 24 Ocak Kararları ile başlayan liberalizasyon sürecini tamamlamaya çalışan Türkiye ekonomisi, 1990’lı yıllara girerken kısa vadeli yabancı sermaye akımlarının etkisinde kırılgan bir yapıya bürünerek pek çok krizin alt yapısını hazırlamıştır.¹⁷⁶

Türkiye’de 1980 sonrası, dış ticarete yönelik olarak ekonominin dışa açılmasını sağlamak, kaynak dağılımında etkinliği arttırmak ve ülke içi pazarı uluslararası sistemle bütünleştirmek amaç olarak benimsenmiştir.¹⁷⁷ Dışa açık ihracata yönelik politikaların uygulanmaya başlanması sonucu, Tablo 5’te görüldüğü gibi 1983’ten sonra Türkiye’nin ihracat gelirlerinde önemli bir artış olmuştur. 1990’lı yılların başında gerek dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk ve körfez krizi gibi dış faktörler, gerekse yurt içinde yaşanan yüksek enflasyon, artan kamu açıkları ve iç-dış borç stoğundaki artış sorunları 1994 yılında bir ekonomik kriz yaşanmasına neden olmuştur. Bütün bu olumsuzluklarla birlikte 1990-1993 yılları arasında ülkemiz ihracat performansında yavaşlama görülmüştür. İhracatın büyümesindeki değişim % 4’lere kadar gerilemiştir.

1.1.2. 1980-1995 Yıllarında Türkiye’nin İthalatı

1980’li yıllara kadar Türkiye’de ithalat hep kontrol altında tutulmuştur. miktar kısıtlamaları, döviz kontrolü ve gümrük vergileri ile fiili ithalat ülkenin ithal kapasitesinin sınırları içinde gerçekleşmiştir.¹⁷⁸ İthalatın serbestleşmesi yolunda ilk

¹⁷⁵ Burcu Gediz ve M. Hakan Yalçınkaya, Türkiye’de İhracat Projeksiyonu. s. 2
<http://www2.bayur.edu.tr/yonetimekonomi/dergi/pdf/C11S12004/bghy.pdf> (20.05.2012)

¹⁷⁶ Zeynep Karaçor ve Volkan Alptekin, ‘‘1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi’’, Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Konya, Nisan 2006, s. 311

¹⁷⁷ Müge Varol; ‘‘Cumhuriyetin 80.Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi’’; Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı Ekim 2003 <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/muge.doc>, (12.09.2012)

¹⁷⁸ Hüseyin Şahin, a.g.e., s. 325

adım 1981 ithalat programında kotaların kaldırılması ile atılmıştır.¹⁷⁹

24 Ocak 1980’de alınan ekonomik istikrar kararları ile birlikte ithal ikameci politika terk edilmiş, bunun yerine ihracata dönük bir sanayileşme stratejisi belirlenerek ekonominin aşamalı olarak dışa açılması hedeflenmiştir. Bununla beraber, önceki yıllarda uygulamaya konulan liberal ithalat politikalarının hiçbirisi, 1984 yılı ithalat rejimi kadar büyük bir yapısal değişikliği beraberinde getirmemiştir. 1984 rejimi ile yürürlüğe konulan ithalat politikasının dayandığı temel ilkeler şöyledir;¹⁸⁰

- İç fiyatların yükselmesini önleyebilmek için tüketiciyi korumak amacıyla, aşırı derecede korunan sanayinin rekabete açılması hedeflenmiştir.
- Dış ticaretin mümkün olduğu kadar serbestleşmesi amaçlanmıştır.
- Fon ödemek suretiyle ithal edilecek madde sayısının artırılması ve bu suretle yeteri kadar üretilmeyen veya dağıtımında aksaklıklar görülen maddelerin fiyatlarında gözlenen aşırı yükselmelerin önlenmesi istenmiştir.

Türkiye’nin ithalatı; 1980 yılında başlatılan serbestleştirme yanında, Dünya ham petrol fiyatlarında ortaya çıkan gelişmeler, ekonominin büyüme hızı ve kur politikası gibi faktörlerin de etkisi altında kalmıştır. İthalattaki artış hızı yıllar itibarı ile sürekli değişkenlik göstermiştir. Kısıtlamaların kısmen kaldırılması, sınırlı da olsa liberasyona geçilmesi dolayısıyla, ithalat 1980 yılında %56 oranında, 1981 yılında %13 oranında artmıştır. Bu uygulama ile ekonominin kademeli olarak dışa açılması, ithalattaki bürokrasinin azalması, tüketicinin fiyat ve kalite açısından korunması amaçlanmıştır.

¹⁷⁹ Hüseyin Şahin, a.g.e.,s. 333

¹⁸⁰ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, 6.baskı, Betaş, İstanbul, 1999, s. 471-472

Tablo 6: 1980-1995 Türkiye'nin İthalat Rakamları (Dolar)

Yıllar	İthalat		
	Değer	Değişim(%)	İthalat/GSMH (%)
1979	5.069,432		
1980	7.909,364	56,0	11,3
1981	8.933,374	12,9	11,9
1982	8.842,665	-1,0	12,7
1983	9.235,002	4,4	14,8
1984	10.757,032	16,5	17,7
1985	11.343,376	5,5	16,6
1986	11.104,771	-2,1	14,5
1987	14.157,807	27,5	16,1
1988	14.335,398	1,3	15,8
1989.	15.792,143	10,2	14,5
1990	22.302,126	41,2	14,6
1991	21.047,014	-5,6	13,8
1992	22.871,055	8,7	14,4
1993	29.428,370	28,7	16,4
1994	23.270,019	-20,9	18,6
1995	35.709,011	53,5	29,6

Kaynak: TÜİK, [http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621\(18.05.2012\)](http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621(18.05.2012))

Korumacılık politikasının en önemli araçlarından sayılan sabit döviz kuru uygulamasının daha önce terk edilmesinin yanında, son olarak kotaların da kaldırılmasıyla ekonominin dışa açılması konusunda bir adım daha atılmıştır. 1980-1995 dönemini kapsayan 16 yıllık süreçte ithalat rakamlarının yer aldığı Tablo 6'da, Türkiye'nin ithalatının ortalama olarak % 14.8 oranında artış kaydettiği görülmektedir.¹⁸¹ 1980 yılında 7.909 milyon dolar olan ithalat, bazı yıllardaki gerilemelerin dışında genelde artış eğiliminde olmuş ve 1995 yılında artarak 35.709 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. İthalat miktarındaki değişimin bir başka göstergesi ise, kişi başına ithalatın 1980 yılında yaklaşık 180 dolar iken, 1990'ların sonunda 700 doların üstüne yükselmiş olmasıdır. İthalatın GSMH'ye oranı 1980 yılında

¹⁸¹ Burcu Gediz ve M. Hakan Yalçınkaya, a.g.e., s. 8

%11,3 iken, 1980-1995 döneminde dalgalanmalar göstermiştir.¹⁸² AB ile Türkiye arasında 1980 yılından bu yana sürdürülmekte olan ve son yıllarda yapılan değişikliklerle hız kazanan ithalatta liberasyonun getirdiği serbestlik TL'yi aşırı değerlendirmiş ve ithalat artmıştır. Tablo 6 incelendiğinde ithalat rakamlarında 1990 yılından itibaren görülen artış bu görüşümüzü destekler niteliktedir. Uygulanan politikalar sonucunda son yıllarda ithalatın ihracat gelirlerinin çok üstünde gelişme göstermesi, dış ticaret açığının önemli ölçüde büyümesine neden olmuştur.

2. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE GİRİŞ VE SONRASI DÖNEM (1996-2008)

6 Mart 1995 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen 36.dönem Ortaklık Konseyi toplantısında, son döneme geçişi sağlayan, bir diğer ifade ile ortaklık ilişkisinin çerçevesini çizen Ankara Antlaşması ve Katma Protokol'den kaynaklanan anlaşmadaki yükümlülük olan GB'ye varılması ve bu birliğin işlerliğinin sağlanmasında gereken yöntem ve süreleri tespit eden GB kararı imzalanmıştır.¹⁸³ Küreselleşmenin bir parçası olarak kurulan, dünyanın büyük ve en derin ekonomik bütünleşme modeli olan AB ile Türkiye arasındaki ekonomik entegrasyonun üçüncü aşaması olan GB 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmiştir.

2.1. Gümrük Birliği'ne Geçiş ve Sonrası Türkiye'nin İhracatı (1996-2008)

GB sonrasında ihracat Tablo 7'de ayrıntılı olarak yer almaktadır. 1996 yılında, cari dolar fiyatlarıyla 23.2 milyar dolar olan toplam ihracat, yılda ortalama yüzde 15,3 oranında artarak 2008 yılında 131.9 milyar dolara ulaşmıştır. Alt dönemler itibarıyla incelendiğinde, ihracatın 2003-2008 döneminde ivme kazandığı gözlenmektedir.

¹⁸² Burcu Gediz ve M. Hakan Yalçınkaya, a.g.e., s. 9

¹⁸³ Alaattin Kızıltan, Mustafa Ersungur, Özgür Polat, "GB'nin Türkiye'nin Avrupa Birliği ile İhracat ve İthalatına Etkisi", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı:1, Cilt No:22, Erzurum, Ocak 2008, s. 83

Tablo 7: Gümrük Birliği Sonrası İhracat Rakamları (Dolar)

Yıllar	İHRACAT	
	Değer	Değişim
1996	23.224,465	7,34%
1997	26.261,072	13,08%
1998	26.973,952	2,71%
1999	26.587,225	-1,43%
2000	27.774,906	4,47%
2001	31.334,216	12,81%
2002	36.059,089	15,08%
2003	47.252,836	31,04%
2004	63.167,153	33,68%
2005	73.476,408	16,32%
2006	85.534,676	16,41%
2007	107.271,750	25,41%
2008	131.974,788	23,03%

Kaynak: TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621 (18.05.2012)

GB sonrasında, Asya krizi, Rusya krizi ve deprem felaketleri, 1998-1999 yılları arasında ekonominin büyüme hızı yanısıra, ihracat performansını da olumsuz etkilemiştir. Nitekim, 1996-1999 döneminde ortalama yıllık ihracat artışı yüzde 5,4 olarak gerçekleşmiş ve 1996 yılında 23.2 milyar dolar olan ihracat, 1999 yılında 26.6 milyar dolara yükselmiştir. Ekonomi büyüme sürecine girmesine karşın, 2000 yılında döviz kuruna dayalı istikrar programının etkisiyle TL'nin değerlenmesi ve Euro'nun dolar karşısında değer kaybı ihracat performansındaki zayıflığın sürmesine neden olmuştur. 2001 yılında yaşanan krizin, GSMH'de yüksek bir gerilemeye yol açmasına rağmen, TL'nin değer kaybetmesi ve iç talepteki daralma, firmaları dış piyasalara yönlendirmiş ve ihracat performansını olumlu etkilemiştir. Bu eğilim 2002 yılında da devam etmiştir. 1999 yılında 26.6 milyar dolar olan ihracat, 1999-2002 yılları arası yılda ortalama % 10.7 oranında artarak 2002 yılında 36.1 milyar dolara yükselmiştir. 2003-

2008 yılları arasında, TL'nin değeri lenmesine karşın, ekonomideki hızlı büyüme, dünya ticaretindeki canlılık, makine teçhizat yatırımlarındaki artış ve işgücü verimliliğindeki yükselmenin etkisiyle ihracat performansında olağanüstü bir artış gözlenmiştir.¹⁸⁴

2003 – 2008 döneminde ihracat, ülke ekonomisine derinlik, direnç ve dinamizm kazandırmıştır. Bu yıllara **“ihracatın altı altın yılı”** diyebiliriz.¹⁸⁵ 2008 yazında ABD bankalarının verdikleri eşik-altı kredilerden kaynaklanan finansal kriz sonbaharda bütün dünyayı sarmış ve ekonominin diğer alanlarına sıçrayarak genel bir ekonomik kriz şeklini almıştır. Bu kriz yüzünden dünya çapında binlerce firma iflas etmiş, milyonlarca kişi işsiz kalmış ve dünya genelinde ülkelerin büyümesi genel olarak negatife dönmüştür.¹⁸⁶ 2008 yılında Türkiye ekonomisi yaklaşık 132 milyar dolar ihracat rakamına ulaşmıştır.¹⁸⁷

2.2. Gümrük Birliği'ne Geçiş ve Sonrası Türkiye'nin İthalatı (1996-2008)

1996 yılında, cari dolar fiyatlarıyla 43.6 milyar dolar olan toplam ithalat, yılda ortalama yüzde 15.86 oranında artarak 2008 yılında yaklaşık olarak 202 milyar dolara yükselmiştir.¹⁸⁸ Tablo 8'de yıllar itibarıyla Türkiye ithalatının seyri yer almaktadır. Bu dönemde ithalat, Rusya krizi, deprem felaketi ve 2001 krizi sırasında, ekonomideki daralma ve Türk Lirası'nın değer kaybı ile birlikte gerileme göstermiştir. İthalat, döviz kuruna dayalı istikrar programının uygulandığı 2000 yılında ve 2003-2008 döneminde ise önemli ölçüde artmıştır. Uygulanan politikalar neticesinde 1996-2001 döneminde yılda ortalama yüzde 4,43 oranında artan ithalat, 2002-2008 döneminde yılda ortalama yüzde 25,65 oranında artış göstermiştir.

¹⁸⁴ Zafer Yükseler, Ercan Türkan, Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar, Ekonomik Araştırma Forumu Çalışma Raporları Serisi, İstanbul, Eylül 2006, s. 23-24

¹⁸⁵ Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen'in 2008 İhracat Performansı ve 2009 Beklentileri Konuşması, http://www.kursadtuzmen.com/alt/basin/2008_ihracat_performans.htm (01.03.2011)

¹⁸⁶ Sedat Aybar ve Uğur Özgöker, Vedat Akman, Uluslararası Finansal Kriz ve Siyasi Sonuçları, http://www.finanskulup.org.tr/Assets/maliyefinans/83/MFY_83_Sedat_AYBAR_Ugur_OZGOKER_Vedat_AKMAN_Uluslararası_Finansal_Kriz_ve_Siyasi_Sonuçları.pdf (04.05.2011)

¹⁸⁷ Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen'in 2008 İhracat Performansı ve 2009 Beklentileri Konuşması, http://www.kursadtuzmen.com/alt/basin/2008_ihracat_performans.htm (01.03.2011)

¹⁸⁸ Zafer Yükseler, Ercan Türkan, a.g.e., s. 18

Tablo 8: Gümrük Birliği Sonrası İthalat Rakamları (Dolar)

Yıllar	İthalat	
	Değer	Değişim
1996	43.626,642	22,17%
1997	48.558,721	11,31%
1998	45.921,392	-5,43%
1999	40.671,272	-11,43%
2000	54.502,821	34,01%
2001	41.399,083	-24,04%
2002	51.553,797	24,53%
2003	69.339,692	34,50%
2004	97.539,766	40,67%
2005	116.774,151	19,72%
2006	139.576,174	19,53%
2007	170.062,715	21,84%
2008	201.960,160	18,76%

Kaynak: TÜİK, [http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621\(19.05.2012\)](http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621(19.05.2012))

2.3. Gümrük Birliği Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi (1996-2008)

Türkiye ekonomisi 2008 yılında 69.985,372 dolar dış ticaret açığı rakamıyla rekor seviyeye ulaşmıştır. 2003 yılından sonra görülen bu artışın düşük döviz kurlarından kaynaklandığını söyleyebiliriz. 2003'ten bu yana yaşanan düşük kur süreci, Türkiye'nin dış dengelerinde ciddi boyutlarda hasara yol açtı. Ucuz dövizin ithalatı patlatması nedeniyle dış ticaret açığı hızla büyüdü.¹⁸⁹

¹⁸⁹ Cihan Dura, “Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri: 36 Yılın Bilançosu (1963-1999)”, Maliye Dergisi, Sayı 131, Ankara Mayıs-Ağustos 1999, s. 13

Tablo 9: 1996-2008 Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Açığı	İthalatın-İhracatı Karşılama Oranı %
1996	23.224,465	43.626,642	-20.402,178	53,23%
1997	26.261,072	48.558,721	-22.297,649	54,08%
1998	26.973,952	45.921,392	-18.947,440	58,74%
1999	26.587,225	40.671,272	-14.084,047	65,37%
2000	27.774,906	54.502,821	-26.727,914	50,96%
2001	31.334,216	41.399,083	-10.064,867	75,69%
2002	36.059,089	51.553,797	-15.494,708	69,94%
2003	47.252,836	69.339,692	-22.086,856	68,15%
2004	63.167,153	97.539,766	-34.372,613	64,76%
2005	73.476,408	117.741,51	-43.297,743	62,92%
2006	85.534,676	135.761,74	-54.041,498	61,28%
2007	107.271,750	170.627,15	-62.790,965	63,08%
2008	131.974,788	209.601,60	-69.985,372	65,35%

Kaynak: TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=652(20.05.2012)

Türkiye'nin ihracatının iyi bir performans göstermesine karşın dış ticaret dengesindeki açığın giderek artmasının, ithalattaki artıştan kaynaklandığı açıkça görülebilmektedir. İthalatın ihracatı karşılama oranlarına bakıldığında 2001 krizinin olduğu sene yaşanan ithalat azlığı sebebiyle ihracatın ithalatı karşılama oranında %75.7 seviyesinde gerçekleştiği Tablo 9'da görülmektedir. 1996-2008 yılları arasında ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalamasının da % 62.58 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir.¹⁹⁰

GB'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki mali etkileri; vergi kayıpları ve ek harcamalardır. Vergi kayıpları ithalattan alınan gümrük vergisi ve diğer eş etkili vergilerin kaldırılmasından ve AB'nin Ortak Ticaret Politikası'na uyumdan kaynaklanmaktadır. Kamu giderlerindeki artışlar ise GB'ye uyum için yapılan

¹⁹⁰ Cihan Dura, a.g.e., s. 14

harcamalardan ileri gelmektedir.¹⁹¹

GB kararı Türkiye ekonomisinin 1980'li yıllardaki liberalizasyonundan sonra ekonominin tamamını etkileyen en önemli gelişme olmuştur. 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren GB, Türk Ticaret ve Rekabet Mevzuatı ile politikalarında çeşitli değişikliklere yol açmış ve Türk ekonomisi için yeni fırsatlar yarattığı gibi çaba gerektiren unsurlar da doğurmuştur.¹⁹² GB, Türkiye'nin dışa dönük büyüme politikası çerçevesinde taraf olduğu en geniş kapsamlı ticari yapılanma olmuştur. Türkiye ekonomisinde makro ekonomik dengeleri, dış ilişkileri etkileyen pek çok faktör mevcuttur. Bu nedenle gelişmelerde GB'nin etkisini diğerlerinden ayırtmak ve kesin yargılara varmak güçtür.¹⁹³

3. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN REKABET GÜCÜNE TARİHSEL SÜREÇTE ETKİLERİ

GB'nin tarihi seyrine bakıldığında, Avrupa'nın rekabet alanındaki düzenlemeleri 1958 tarihine kadar gitmektedir. İki Dünya Savaşı arasında oluşan karteller rekabet alanında düzenlemeler yapılması gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. 1958'de çıkardığı Alman Kartel Yasası ile Almanya başta olmak üzere, Avrupa ülkelerinde rekabet kanunları kabul edilmiştir. Ancak, asıl gelişmeler 18 Nisan 1951'de imzalanan AKÇT Anlaşması ile başlamış ve AET'nin kurulmasını sağlayan Roma Antlaşması Ocak 1958'de yürürlüğe girmiştir. Doğrudan kömür ve çelik sektörlerine yönelik olan AKÇT anlaşması rekabet anlamında önemli maddeler içermektedir. Söz konusu maddelerin hükümleri Roma Antlaşması'nın öngördüğü rekabet koşullarının da öncülüğünü yapmıştır.¹⁹⁴

¹⁹¹ Cihan Dura, a.g.e., s. 15

¹⁹² Süleyman Uyar, GB'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, <http://www.econturk.org.dtm8.htm>. (08.09.2012).

¹⁹³ İsmail Seki, GB'nin Türkiye'nin Net İhracatı Üzerine Etkileri, 1985-2003, Ege Üniversitesi İktisat Bölümü, 2005, s.3. http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/ismail_seki.pdf (23.08.2012).

¹⁹⁴ Cihan Dura, a.g.e., s. 28

Türkiye yönünden Ankara Antlaşması'nın 16. maddesi, Roma Antlaşması'nda düzenlenen rekabet, vergi ve mevzuatın yakınlaştırılmasına ilişkin hükümlerin ortaklık ilişkisi kapsamında uygulanabilir olduğunu öngörmüştür. Türkiye'de rekabetin korunmasına yönelik ilk adımlar 1971 ve 1975 yıllarında atılmıştır. 1982 Anayasasının 167. maddesi para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının etkin şekilde işlemlerini sağlamak ve geliştirmekle ilgili görev ve sorumluluğu devlete bırakmış, ayrıca devletin piyasalarda tekelleşme veya antlaşmalar yoluyla sağlanacak kartelleşme hareketlerine karşı da önlem almasını öngörmüştür. Rekabet alanında en önemli hukuki adım ise 1994 yılının sonlarında kabul edilen 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un kabul edilmesiydi. Söz konusu kanunun kaynağı genel anlamda Roma Antlaşması'nın 85. ve 86. maddeleridir. Ayrıca, GB'nin yarattığı olumlu atmosfer ve 1/95 sayılı karar hükümleri, kanunun kabul edilme sürecinde önemli rol oynamıştır. Türkiye, AB rekabet politikasına uyum açısından birçok tedbir almıştır. Bunlar;¹⁹⁵

- Kamu teşebbüsleri ve ticari nitelikteki devlet tekellerinin, AB vatandaşları ile Türk vatandaşları arasında ayırım yapmaz hale gelmesi,
- Ticari nitelikli devlet tekellerinin yeniden düzenlenmesi,
- İhracatta Gözetim ve Koruma Önlemleri Değerlendirme Kurulu oluşturularak ithalatta haksız rekabetin önlenmesi,
- Rekabet Kurulu'nun kurulması gibi çalışmalar aracılığıyla firmalara eşit rekabet koşulları sağlanarak tekelleşmenin önlenmesi.

Sıralanan bu düzenlemeler ile alt yapısı kurulan daha rekabetçi ortam Türk menşeli malların sadece AB pazarlarında değil dünya pazarlarında da rekabet şansını arttırmıştır. GB ile üyeler arasında tarife ve kotalar kalkınca yerli üreticiler dış rekabete açılmış olurlar. Böylece ülke içindeki eksik rekabetçi oluşumlar ortadan kalkmıştır. Düşük verimle çalışan kalitesiz malları pahalıya üreten firmalar ya bu sorunlarını ortadan kaldırmışlar ya da endüstriyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Her üye ülke ister istemez mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu alanlarda üretime yönelmiştir. Türkiye'de

¹⁹⁵ Osman Demir, “GB'nin İlk İki Yılı Değerlendirmesi”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı:11, Yıl:3, Ekim 1998

sanayi üretiminde küçük ölçekten büyük ölçeğe doğru gittikçe, rekabet gücü artmaktadır. Küçük ölçekli işletmelerde rekabet üstünlüğü olan sanayi dalları; taş ve toprağa dayalı bazı ürünler ile kimyasal ürünlerdir. Orta ölçekli işletmelerin rekabet üstünlüğü olan sanayi dalları; elektriksiz makine, taş ve toprağa dayalı ürünler, petrol ürünleri, gıda, içki, tütün ve dokumadır. Büyük ölçekli işletmelerin rekabet üstünlüğü olan sanayi dalları ise; elektrikli makine, taş ve toprağa dayalı sanayi, lastik-plastik, orman ürünleri, kağıt, basım, giyim ve mobilyadır.¹⁹⁶

Türkiye'nin AB ülkelerine oranla mukayeseli üstünlüğü daha çok tarımsal ürünlerde olmasına karşın, tarımsal ürünler GB kapsamı dışında tutulmuştur. Yukarıda belirtilen rekabet gücü yüksek sanayi dallarında, GB sonrası verimlilik ve üretim artarken, rekabet gücü olmayan sanayi dallarında faaliyet gösteren işletmeler pazar paylarını kaybetmişler, üretimleri düşmüş, çoğu da kapanmak zorunda kalmıştır. GB'nin Türk ticaret ve rekabet politikalarının AB ile uyumunu öngörmesi ve AB rekabet politikalarının çok büyük bölümünün Türkiye'yi de kapsaması nedeniyle, Türk ekonomisinde kapsamlı kurumsal değişiklikler meydana getirmiştir. Özellikle rekabet kuralları ile fikri mülkiyet haklarının korunması alanlarındaki Türk mevzuatının iyileştirilmesi sonucunda, Türkiye'de ekonomik faaliyetlerin gelişebilmesi için daha uygun mevzuat çerçevesi oluşmuştur.¹⁹⁷

4. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİ

GB'nin Türk ekonomisine istihdam açısından etkisinin, büyük oranda sanayi sektöründe görüldüğü söylenebilir. GB sonrası Türkiye'nin AB'den gerçekleştirdiği ithalatın yatırım ve ara malları lehine olan dağılımının, orta vadede sanayinin yapısında üretim kalitesini artırıcı etki yapacağı ortaya koyulmuştur.¹⁹⁸ Sanayinin rekabet gücünü olumlu yönde etkileyecek olan bu değişim istihdam edilen işgücü oranında da rol oynamıştır. Bu çerçevede GB sonrası, rekabet gücü artan ve ihracat imkanı yakalayan

¹⁹⁶ Osman Demir, a.g.e., s. 18

¹⁹⁷ Osman Demir, a.g.e., s. 25

¹⁹⁸ http://www.dyp.org.tr/Ekonomik_ve_Mali_Degerlendirme_Raporlari/IKV_Handan_Soguk-Esra_Uyanusta.doc, (02.09.2012)

sektörlerde oluşacak istihdam ihtiyacı, diğer sektörlerdeki istihdam kaybının dengelenmesine yardımcı olmuştur.¹⁹⁹

GB'nin yabancı yatırımlar üzerindeki olumlu etkileri beklenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Bu durumun temel sebeplerinden biri, Türkiye'deki ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların iç ve dış yatırımları özendirici bir iklimin oluşmasını engellemesidir. İstikrarın sağlanması halinde yeni yabancı sermaye mevzuatı, etkili teşvikler ve AB ile büyük ölçüde uyumlaştırılmış rekabet mevzuatı, yabancı sermaye girişine uygun zemin oluşturacaktır. Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin muhtemel etkilerinden birisi de, istihdam artışı olacaktır.²⁰⁰ GB'nin Türk istihdam piyasasında ucuz işgücüne bağlı olarak işsizlik sorununa çözüm getirebileceği düşüncesi, içinde bulunulan koşullarda gerçeği yansıtmamakta, buna karşılık GB'nin nitelikli işgücünü teşvik edici bir etkisi olacağı ortaya çıkmaktadır.

5. GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİNDE TÜRKİYE-AB TİCARETİ

Ankara Antlaşması, Türkiye ile AT arasında 1963 yılında imzalanırken, bu yıl itibarıyla Türkiye ekonomisi korumacı dış ticaret politikalarının uygulandığı ve ithal ikameci bir sanayileşme politikasının uygulanmasının kararlaştırıldığı bir döneme girmiştir ve korumacı politika 1980 yılına kadar geçerliliğini korumuştur. 1980 sonrasında ise liberal ekonomi ve dış ticaret politikalarının izlendiği bir döneme girilmiştir.²⁰¹

¹⁹⁹ YASED, <http://www.yased.org.tr/>, (12.09.2012)

²⁰⁰ <http://www.die.gov.tr/PROJECTS/GUMRUK/gumruk.html>, (30.08.2012)

²⁰¹ http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 TÜİK, İstatistik Göstergeler, (20.08.2012)

5.1. Geçiş Döneminde Türkiye-AB Ticareti (1980-1995)

Tablo 10: Gümrük Birliği Öncesi Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri I
(1976-1995) (Dolar)

Yıl	Türkiye-AB Dış Ticareti			Türkiye'nin Toplam Dış Ticareti					
	İhracat	İthalat	Toplam	İhracat	İhracat/ GSMH (%)	İthalat	İthalat/ GSMH (%)	Toplam	Toplam/ GSMH (%)
1978	1.127	1.931	3.058	2.288	3,4	4.599	6,9	6.887	10,3
1979	1.132	1.940	3.047	2.261	2,8	5.069	6,2	7.330	9,0
1980	1.300	2.360	3.660	2.910	4,3	7.909	11,6	10.819	15,9
1981	1.564	2.633	4.197	4.703	6,6	8.933	12,5	13.636	19,1
1982	1.802	2.566	4.368	5.746	8,9	8.843	13,8	14.589	22,7
1983	2.066	2.775	4.841	5.728	9,5	9.235	15,3	14.963	24,8
1984	2.781	3.314	6.095	7.134	12,1	10.757	18,2	17.891	30,3
1985	3.204	3.895	7.099	7.958	11,9	11.343	17,0	19.301	28,9
1986	3.263	4.565	7.828	7.457	9,9	11.105	14,8	18.562	24,7
1987	4.868	5.666	10.534	10.190	11,9	14.158	16,5	24.348	28,4
1988	5.098	5.895	10.993	11.662	12,9	14.335	15,8	25.997	28,7
1989	5.408	6.055	11.463	11.624	10,8	15.792	14,7	27.416	25,5
1990	6.906	9.328	16.234	12.959	8,6	22.302	14,8	35.261	23,4
1991	7.042	9.221	16.263	13.593	9,1	21.047	14,0	34.640	23,1
1992	7.602	10.050	17.652	14.719	9,3	22.871	14,5	37.590	23,8
1993	7.376	13.874	21.250	15.348	8,6	29.429	16,5	44.777	25,1
1994	8.634	10.915	19.549	18.105	13,7	23.270	17,6	41.375	31,3
1995	11.078	16.860	27.938	21.636	12,7	35.707	21,0	57.343	33,7

Kaynak: DTM, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 2007, s.404; TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Ülke Gruplarına Göre İhracat ve İthalatın Dağılımı http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4
http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf (21.08.2012)

Tablo 11: Gümrük Birliği Öncesi Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri II
(1976-1995) (Dolar)

Yıl	AB'nin Türkiye Dış Ticaretindeki Payı			İhracat ve İthalatta Yıllık Değişim (%)					
				AB İle Olan Ticarete			Toplam Ticarete Değişim		
	İhracat	İthalat	Toplam	İhracat	İthalat	Toplam	İhracat	İthalat	Toplam
1976	51,9	47,0	48,3	57,6	1,4	13,4	39,9	8,2	15,4
1977	51,1	44,1	45,7	-11,7	6,0	0,7	-10,6	13,0	6,4
1978	49,3	42,0	44,4	25,6	-24,5	-11,5	30,5	-20,7	-8,7
1979	50,0	38,3	41,5	0,4	0,4	-0,3	-1,2	10,2	6,4
1980	44,7	29,8	33,8	14,8	21,6	20,1	28,7	56,0	47,5
1981	33,3	29,5	30,7	20,3	11,5	14,6	61,6	12,9	26,0
1982	31,4	29,0	29,9	15,2	-2,5	4,0	22,2	-1,0	6,9
1983	36,1	30,1	32,3	14,6	8,1	10,8	-3,0	4,4	2,5
1984	39,0	30,8	34,0	34,6	19,4	25,9	24,5	16,5	19,5
1985	40,3	34,3	36,7	15,2	17,5	16,4	11,6	5,5	7,8
1986	43,8	41,1	42,1	1,8	17,2	10,2	-6,3	-2,1	-3,8
1987	47,8	40,0	43,2	49,1	24,1	34,5	36,7	27,5	31,1
1988	43,7	41,1	42,2	4,7	41,0	4,3	14,4	1,3	6,7
1989	46,5	38,3	41,8	6,0	2,7	4,2	-0,3	10,2	5,4
1990	53,3	41,8	46,0	27,6	54,0	41,2	11,5	41,2	28,6
1991	51,8	43,8	46,8	1,9	-1,1	0,1	4,9	-5,6	-1,7
1992	51,6	43,9	46,8	7,9	8,9	8,5	8,2	8,7	8,5
1993	48,1	47,1	48,0	-2,9	38,8	20,3	4,3	28,7	19,1
1994	47,7	46,9	47,3	17	-21,3	-8,0	18,0	-20,9	-7,5
1995	51,2	47,2	48,7	28,3	54,4	42,9	19,5	53,5	38,5

Kaynak: DTM, Avrupa Birliği ve Türkiye, 2007, s.404; TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, Ülke Gruplarına Göre İhracat ve İthalatın Dağılımı http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4
http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf (21.08.2012).

1970'lerin ortalarına kadar yaşanan ekonomik büyüme, uygulanan sanayileşme modelinin sürekli artan bir ithalat düzeyi gerektirmesi, ara ve yatırım malları temininde dışa bağımlı kalınması, ithal edilen yatırım ve ara malları fiyatlarının yükselmesi sebebiyle bu yıllarda dış ticaretteki genel değişimi ithalat artışı şeklinde olmuştur. Söz konusu dönem itibarı ile ithalat artışı göz önüne alındığında, sürdürülen ithal ikameci politikalar ile beklenen amaçlara ulaşamadığı görülebilmektedir.²⁰² 1971 yılında, AT

²⁰² Murat Taşkın, "1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikaları", Dış Ticaret Dergisi Özel Sayı, Ekim 2003, s. 147

tarafından Türkiye'nin sanayi ürünlerine yönelik gümrük vergilerinin kaldırılmasının ihracat üzerinde önemli bir etki yaratmamasının nedeni o yıllarda Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatçısı olmasıdır. Tablo 10 ve 11'de görüldüğü üzere, 1971-1980 yılları arasında Türkiye'nin AB'ye olan ihracatında önemli bir artış olmamıştır. Aynı dönemde toplam ihracatımızın GSMH'ye oranı %3,9'dan, %4,3'e yükselerek yıllık ortalama %3,6 olurken, toplam ithalatımızın GSMH'ye oranı ise çok daha fazla bir artışla %6,8'den, %11,6'ya yükselmiş ve yıllık ortalama % 8,5 düzeyinde gerçekleşmiştir.²⁰³

1980'li yıllara kadar Türkiye'nin uyguladığı içe dönük ve ithal ikamesi yönündeki ekonomik politikalar nedeniyle tüm dış ticareti düşük rakamlarda seyretmiştir. Bu nedenle toplam ticaret hacmi 1980 yılında 10.8 milyar dolara ancak ulaşırken AB ile olan ticaret hacmi ise 3.7 milyar dolar ile toplam ticaret hacminin %33'ünü oluşturmuştur. Bu oran 1970'li yıllarda %50 seviyesinde iken Türkiye'nin toplam ticaret hacmi 2 milyar dolar seviyesindeydi. 1974 Petrol Krizi'nden sonra AB'nin toplam ticaretimizdeki payında düşüş gözlemlenmiştir. 1970'li yıllarda ham petrol fiyatlarındaki artış kısa dönemli borçlanmalarla büyüyen ve ithalatı artmaya devam eden Türkiye'nin toplam ithalatında petrolün payını bu dönemde sürekli olarak arttırmıştır. Üçüncü ülkelerle olan dış ticaret ve neticesinde toplam dış ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranı bu durumdan son derece olumsuz etkilenmiştir. İhracatın neredeyse tamamı bu dönemde ancak petrol ithalatını karşılayacak düzeyde kalmıştır. 1980 yılında ham petrol ithalatının 2,9 milyar dolar, toplam ihracatın ise yine 2,9 milyar dolar olduğu göz önüne alınırsa petrol ithalatının dış ticaret dengesini ne derece etkilediği daha net ortaya çıkmaktadır.²⁰⁴

Türkiye'nin dış ticaretteki açıklar nedeniyle ödemeler dengesinde meydana gelen bozulmalar 1970'lerin sonuna doğru kritik bir hal almış, söz konusu sorunlara çözüm bulmak amacıyla 1977-1980 arası dönemde birçok önlem alınmıştır.²⁰⁵ İhracatın artırılması, enflasyonun düşürülmesi hedefleriyle uygulanan ekonomi politikaları ve alınan önlemler ekonomideki kötüye gidişi durduramamış ve 24 Ocak 1980'de alınan

²⁰³ Murat Taşkın, a.g.e., s. 145

²⁰⁴ Murat Taşkın, a.g.e., s. 147

²⁰⁵ TÜSİAD, <http://www.tusiad.org.tr/rsc/shared/file/No1.pdf> (07.06.2012)

kararlarla Türkiye ekonomisinde yeni bir dönem başlamış ve serbest piyasa koşullarında işleyen ve dışa açık bir ekonomi modeli uygulamaya konmuştur.²⁰⁶

Tablo 11'e göre AB'den ithalatın payı 1976'daki %51 seviyelerinden 1981'de %30'lara gerilemiştir. Bu dönemde Türkiye'nin en büyük ithalatı petrol ürünleri olduğundan ithalat yapısında bu gelişme olmuştur. İthalat payındaki bu gerileme ihracatta aynı şekilde gerçekleşmemiş, AB'ye olan ihracatın toplam ihracat içerisindeki %45 payını korumuştur. Türkiye'nin AB ile olan ticareti 1970'den 1980'e kadar yılda ortalama %15 oranında artmış, fakat aynı dönemde Türkiye'nin ithalatı yılda ortalama %25 artarken ihracatı da %17 oranında arttığı için 1980 yılına gelindiğinde rekor derecede dış ticaret açığı oluşmuştur.

Tablo 5 ve 6 incelendiğinde, 1980 sonrası politikalarla ihracat, 1980–1988 arasındaki dönemde yıllık ortalama %21,5 artışla 2,91 milyar dolardan 11,66 milyar dolara yükselmiş, ithalat ise aynı dönemde yıllık ortalama % 13,4'lük artışla 7,9 milyar dolardan 14,33 milyar dolar seviyesine gelmiştir. Söz konusu dönemde ithalatın GSMH içindeki payında meydana gelen sınırlı artışa karşın ihracatın GSMH içindeki payı kayda değer şekilde artarak, %4,3'den %12,9'a yükselmiştir. Bu durum, ihracatın Türkiye ekonomisindeki nispi ağırlığının önceki yıllara nazaran arttığını göstermektedir. Türkiye 1988 yılında, 1976 yılında dondurduğu AB ile ilişkilerini tekrar harekete geçirmiş ve gümrük indirimleri ile OGT uyumunu, hızlandırılmış bir süreç içinde yeniden başlatmıştır. Söz konusu indirimlerle birlikte, GB'nin Türkiye'nin ithalatı üzerindeki etkileri iyice belirginleşmeye başlamış, 1985 yılında 3.89 milyar dolar olan AB'den gerçekleştirilen ithalat rakamı, %138,5 oranında bir artışla 1990 yılında 9.3 milyar dolara yükselmiştir.²⁰⁷

AB'ye yapılan ihracattaki artış oranı ise %115,6 olmuş ve 1990 yılı sonunda 6.9 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye'nin dışa açılma atılımları yaptığı 1980-1995 döneminde ihracatı yılda ortalama %15 artarken, AB'ye olan ihracatı da %16 oranında artmıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin ithalatı %12 artarken, AB'den ithalat ise %15

²⁰⁶ Murat Taşkın, a.g.e., s. 148

²⁰⁷ Murat Taşkın, a.g.e., s. 150

oranında artmıştır. 1995 verileriyle AB ile olan ihracat değeri 11 milyar dolara, ithalat değeri 16 milyar dolara, AB'nin toplam ticaret içindeki payı %48,7'ye ulaşmıştır. Aynı yıl ihracatın GSMH'ye oranı %12,7'ye, ithalatın GSMH'ye oranı ise %21 seviyesine çıkmıştır.²⁰⁸

5.2. Gümrük Birliği Sonrası Dönemde Türkiye-AB Ticareti (1996-2008)

GB, Türk dış ticaretindeki değişimleri tek başına etkileyen bir süreç değildir. 5 Nisan 1994 tarihinde yaşanan ekonomik kriz ile meydana gelen devalüasyonun yarattığı sorunlar, 1997 yılında dünya ekonomisinde patlak veren Asya ve ardından Rusya krizlerinin Türk dış ticaretine yansımaları, 1998 Mart ayı itibarı ile Türkiye ekonomisinde yaşanan ciddi durgunluk, 1999 yılındaki deprem felaketleri de bu dönemde Türkiye-AB dış ticaretinin yapısını etkilemiştir.²⁰⁹ Türkiye'nin kronik enflasyon sorununa çözüm bulmak temel amacıyla 2000 yılından konulan ekonomik istikrar programının, Kasım 2000, Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan krizler sonucu hedeflerinden sapmasıyla oluşan istikrarsızlık ve devalüasyon, 2001 yılı ilk yarısındaki dış ticaret rakamlarında belirleyici olmuştur. 2002 yılında Türkiye'nin yeni ekonomik programı istikrarla sürdürmesi ve bir önceki yıl yaşanan devalüasyonun etkisi de dış ticareti ihracat lehine olumlu yönde etkilemiştir.

AB ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerde genel olarak GB'den sonra aşamalar kaydedilmiş, Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki ticaretin hacmi artmıştır. Ancak Türkiye'nin ekonomik gücünün zayıf olması, üye ülkelere karşı özellikle sanayi ürünlerinde rekabet gücünün çok zayıf olması ve dış ticaretinin %50'sinden fazlasının AB ile olmasından dolayı GB'nin olumsuz yönde etkileri olmuştur.²¹⁰

GB sonrası AB'den ithalatın AB'ye ihracattan daha hızlı arttığı gözlemlenmekle birlikte; ithalattaki artışın iç ve dış makro ekonomik gelişmelere bağlı bir seyir izlediği, özellikle ekonominin daraldığı dönemlerde ithalatta da buna paralel

²⁰⁸ Murat Taşkın, a.g.e., s. 152

²⁰⁹ Handan Soğuk, Esra Uyanusta, "GB'nin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri", İKV-179, İstanbul, 2004, s. 11

²¹⁰ Hüseyin Çeken, "GB'nin Dış Ticaretimize Etkisi", Standart Ekonomik ve Teknik Dergi, Yıl 43, Sayı 514, Kayseri, Ekim 2004, s. 59

düşüşlerin yaşandığı, ekonomik büyümenin canlandığı dönemlerde ise, ithalatla paralel gelişmelerin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu durum esasen Türkiye'nin ithalatının üretim ve ihracata dönük ara ve yatırım mallarından oluşmasının bir sonucudur.²¹¹

GB sonrası dönemde artan ihracat ve ithalatın ABD'den ve Uzak Doğu ülkelerinden daha çok Avrupa ülkelerine yönelmesi sonucu ticaret hacminin hemen hemen yarısı AB ülkelerine ait duruma gelmiştir. AB ile gerçekleştirilen GB gereği 1996 yılı başından itibaren sanayi mallarında uygulanan gümrük vergileri kaldırıldığı için AB ülkelerinden 1996 yılında gerçekleştirilen ithalatımız toplam ithalatımızdaki artıştan daha fazla bir büyüme göstermiştir. Türkiye'nin toplam ithalatının %22.2'lik bir gelişme göstermesine karşılık AB ülkelerinden yapılan ithalattaki artış oranı %37.2 olmuştur. İthalat açısından bu artış GB'nin doğal bir sonucudur. 1993-95 yılları arasında AB'nin toplam dış ticaretimizdeki payı %48 iken, bu oran 1996-2000 arasında %54'lere kadar çıkmıştır. GB'ye plansız bir şekilde girilmesi nedeniyle, AB ülkelerinden Türkiye'ye yapılan ihracatta artışlar olurken Türkiye'nin ihracatındaki gelişme aynı oranda olmamıştır. İthalatta ise bu durumun tersi gelişme yaşanmıştır.²¹²

²¹¹ Kurumsal İlişkiler Dairesi Başkanlığı (KİDB), "Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Türkiye Avrupa Birliği Dış İlişkilerindeki Gelişmeler ve AB İle Dış Ticaretimiz Dergisi, Özel Sayı", Ankara, Ekim 2003, s. 22

²¹² Kurumsal İlişkiler Dairesi Başkanlığı (KİDB), "Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Türkiye Avrupa Birliği Dış İlişkilerindeki Gelişmeler ve AB İle Dış Ticaretimiz Dergisi Özel Sayı", Ankara, Ekim 2003, s. 20

Tablo 12: Gümrük Birliği Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri I
(1996-2010) (Dolar)

Yıl	Türkiye-AB Dış Ticareti			Türkiye'nin Toplam Dış Ticareti					
	İhracat	İthalat	Toplam	İhracat	İhracat/ GSMH (%)	İthalat	İthalat/ GSMH (%)	Toplam	Toplam/ GSMH (%)
1996	11.549	23.138	34.687	23.224	12,6	43.626	23,8	66.850	36,4
1997	12.248	24.870	37.118	26.261	13,7	48.559	25,2	74.820	38,9
1998	13.498	24.075	37.573	26.974	13,1	45.921	22,2	72.895	35,3
1999	14.438	21.401	35.749	26.587	14,4	40.671	22,0	67.258	36,4
2000	14.510	26.610	41.120	27.775	13,9	54.503	27,3	82.278	41,2
2001	16.118	18.280	34.398	31.334	21,5	41.399	28,4	72.741	49,9
2002	18.459	23.321	41.870	36.059	19,9	51.553	28,5	87.592	48,4
2003	24.484	31.695	56.179	47.252	19,8	69.339	29,0	116.591	48,8
2004*	34.417	45.434	79.851	63.167	21,1	97.539	32,6	160.659	53,7
2005	38.394	49.220	87.614	73.746	20,4	116.774	32,4	190.520	52,8
2006	43.953	54.023	97.976	85.534	21,4	139.576	34,9	224.758	56,3
2007*	60.398	68.611	129.009	107.721	21,5	170.063	43,1	277.333	55,6
2008	63.390	74.802	138.192	132.027	19,9	201.963	30,5	333.990	50,4
2009	46.985	56.594	103.579	102.129	-	140.926	-	243.055	-
2010	12558	14.962	27.520	26.200	-	38.325	-	64.525	-

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2007 http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf (21.08.2012);

TÜİK -Dış Ticaret İstatistikleri—Ülke Gruplarına Göre İhracat ve İthalatın Dağılımı

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (21.08.2012).

* 25 üyeli AB, 27 üyeli AB.

Asya ve Rusya krizlerinin patlak verdiği 1998 yılında Türkiye'den diğer ülkelere yapılan ihracat %4 gerileme gösterirken, AB ülkelerine gerçekleştirilen ihracatta %10.2 artış olmuştur. Bu nedenle Türkiye'nin toplam ihracatı ancak %2.7'lik bir artış gösterebilmiştir. Buna karşılık diğer ülkelerden gerçekleştirilen ithalat %7,6 azalırken, AB ülkelerinden yapılan ithalat %3.2 oranıyla daha az azalma göstermiştir. 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi sonucunda GSMH'deki azalmaya bağlı olarak Türkiye'nin AB ülkelerine olan ithalatı, toplam ithalatı kadar, %11 dolayında gerileme göstermiştir. Bu nedenle Türkiye'nin ithalatında AB ülkelerinin payı yaklaşık %55 oranıyla hemen hemen aynı kalmıştır. Buna karşılık Türkiye'nin toplam ihracatı %1.4 gerilerken, AB ülkelerine yapmış olduğu ihracat %6.3 artış göstermiştir. Böylece Türkiye'nin toplam ihracatında AB ülkelerinin payı tekrar artarak %54'e ulaşmıştır.²¹³

²¹³ Tuncer Kayalar, "Cumhuriyetin 80. Yılında İhracatımızda Son Gelişmeler", Baş.Dış.Tic. Müstş. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/mustesar.htm> (13.09.2012)

Tablo 13: Gümrük Birliği Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri II
(1996-2010) (Dolar)

Yıl	AB'nin Türkiye Dış Ticaretindeki Payı			İhracat ve İthalatta Yıllık Değişim (%)					
				AB İle Olan Ticarete Değişim			Toplam Ticarete Değişim		
	İhracat	İthalat	Toplam	İhracat	İthalat	Toplam	İhracat	İthalat	Toplam
1996	49,7	53,0	51,9	4,3	37,2	24,2	7,3	22,2	16,6
1997	46,6	51,2	49,6	6,1	7,5	7,0	13,1	11,3	11,9
1998	50,0	52,4	51,5	10,2	-3,2	1,2	2,7	-5,4	-2,6
1999	54,0	52,6	53,2	6,3	-11,1	-4,9	-1,4	-11,4	-7,7
2000	52,2	48,8	50,0	1,1	24,3	15	4,5	34,0	22,3
2001	51,4	44,2	47,3	11,1	-31,3	-16,3	12,8	-24,0	-11,6
2002	51,2	45,2	47,7	14,5	27,6	21,5	15,1	24,5	20,4
2003	51,8	45,7	48,2	32,6	35,9	34,5	31,0	34,5	33,1
2004	54,5	46,6	49,7	40,6	43,3	42,1	33,7	40,7	37,6
2005	52,3	42,1	46,1	11,6	8,3	9,7	16,3	19,7	18,4
2006	51,5	39,3	44,0	14,4	9,7	11,8	16,4	19,5	17,9
2007	56,3	40,3	46,5	37,4	27,0	31,6	25,4	21,8	23,3
2008	48,0	37,0	41,4	4,9	9,0	7,1	23,0	18,7	20,4
2009	46,0	40,2	42,6	-25,8	-24,3	-25,1	-22,6	-30,2	-27,2
2010	47,9	39,0	42,6	26,4	37,6	32,3	7,0	32,6	20,9

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2007 http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf (21.08.2012);
TÜİK-Dış Ticaret İstatistikleri-Ülke Gruplarına Göre İhracat ve İthalatın Dağılımı,
http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (21.08.2012)

1999 yılında %6,1 oranında daralan ekonomi, uygulanmaya başlanan istikrar programı ile 2000 yılında yeniden canlanmaya başlamış ve bu yıl GSMH %6,3 oranında büyümüştür. Uygulanan kur politikasının TL'yi reel anlamda değerli kılmasıyla ihracat ancak %4.5 artabilmiştir. Buna karşılık artan iç talep ve değerlenen TL'nin de etkisiyle toplam ithalat %34 oranında artış göstererek 54.5 milyar dolar değerine ulaşmıştır.²¹⁴

GB sonrası dönemde AB'den yapılan ithalat iç ve dış makro ekonomik gelişmelere paralel olarak dalgalı bir seyir izlese de, artış oranı ihracattaki artış

²¹⁴ Tuncer Kayalar, "Cumhuriyetin 80. Yılında İhracatımızda Son Gelişmeler", Baş.Dış.Tic. Müstş.
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/mustesar.htm> (13.09.2012)

oranından daha fazla olmuştur.²¹⁵ 1995-2000 yılları arasında AB'den yapılan ithalatın %57.8 oranında artmasına karşılık AB'ye yapılan ihracatımız %30.9 oranında artabilmiştir. 2001 yılında ise yaşanan ekonomik krizin etkisiyle ticaret dengesinde Türkiye lehine bir gelişme kaydedilmiştir. Bu yıl AB'ye yapılan ihracatın %11 oranında artmasına karşılık, AB'den yapılan ithalatın %31.5 oranında azalması sonucu, ithalat içinde AB ülkelerinin payı GB'ye girilen yıldaki düzeyin altına inmiştir. 2001 yılında dünya ekonomisi gerek üretimde, gerekse ticaretle belli bir yavaşlama eğilimine girmiştir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında Türkiye ekonomisinde yaşanan istikrarsızlık tüketici ve yatırımcı güvenini olumsuz yönde etkilemiş, kur ve faiz oranlarında meydana gelen yüksek oranlı artışların da etkisi ile tüketim harcamaları, yatırım hacmi ve üretim önemli ölçüde düşmüştür.

Uygulanmaya başlanan dalgalı kur rejiminin bir neticesi olarak TL'nin reel olarak değer kaybetmeye başlaması, iç talepte yaşanan daralma ile birleşince firmalar dış pazarlara açılma yoluna gitmiş ve bu durum ihracatı olumlu etkilemiştir. 2002 yılında yaşanan gelişmelere bakıldığında ise, AB'den yapılan ithalatın bir önceki yıla göre %28 oranında artış gösterdiği gözlemlenmektedir. 2002 yılında AB'ye yapılan ihracatın genel ihracat içindeki payı %51.2 iken, AB'den yapılan ithalatın genel ithalat içindeki payı ise %45.2 olmuştur. 2005 yılından itibaren AB'nin toplam ticaret içindeki payı düşüş eğilimine girmiştir. Bu yılda toplam ihracat %16.4 oranında artarken AB ile olan ihracat ise %11.6 oranında artmıştır. İthalatta ise toplam artış %19.7 oranında gerçekleşirken AB ile ithalatta artış %8.3 oranında olmuştur. Bu durum neticesinde ithalatta üçüncü ülkelerin payı 2006 itibarıyla %61'e çıkarken, 1996 yılında %53 olan AB'nin payı ise %39'a düşmüştür. 2006 ve 2007 yıllarında toplam ihracatta AB'nin payı ortalama %54 olarak gerçekleşirken, aynı senelerde ithalatta ise AB'nin payı %40 seviyesine gerilemiştir. 2008'de baş gösteren küresel krizin etkisiyle Türkiye'nin ithalat ve ihracatında rakamsal olarak düşüş olmasa da büyüme oranlarında önceki yıllara nazaran azalma olduğu görülmektedir. Bu durum AB ile olan ihracattaki değişime %9 oranında bir artış olarak yansırken, AB'den gerçekleştirilen ithalatta artış %7,1 olarak gerçekleşmiştir. 2009 verilerine bakıldığında ise krizin etkisinin AB ve Türkiye'de

²¹⁵ Tuncer Kayalar, "Cumhuriyetin 80. Yılında İhracatımızda Son Gelişmeler", Baş.Dış.Tic. Müstş. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/mustesar.htm> (13.09.2012)

derinleştigi ve hem toplam ticarete hem de AB ile olan ticarete azalma gerekleştigi görülmektedir. AB'nin Türkiye'den yaptigi ithalatın azalması sonucu Türkiye'nin AB'ye olan ihracatı %25,8 oranında azalırken, AB'den gerçekleştiren ithalat ise %24,3 oranında azalmıştır.²¹⁶ Toplam ihracatın GSMH'ye oranı da 2001 yılından itibaren yaşanan bu değişimi destekler niteliktedir. Zira 1996-2000 döneminde yıllık ortalama %13 olarak gerçekleşen ihracatın GSMH'ye oranı, 2001-2006 döneminde %21'e yükselmiştir.²¹⁷

GB sonrası dönemde ithalat ve ihracat rakamlarının GSMH içindeki payları incelendiğinde de ithalat lehine bir gelişme olduğu göze çarpmaktadır. Zira ithalat, GB'ye geçişi takip eden 1996 ve 1997 yıllarında artmış, daha sonra 2002 yılına kadar dalgalı bir seyir izlemiş, 2002 yılından itibaren ciddi bir yükseliş trendine girmiştir. 2005 ve 2006 yıllarında ise yine artış kaydılmekle birlikte artış hızında bir yavaşlama meydana gelmiştir.²¹⁸ Bu süreç sonunda, 1996 yılında 43.62 milyar dolar olan toplam ithalat artışla 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla 170 ve 201 milyar dolara ulaşmış, ithalatın GSMH içindeki payı ise %24'ten 2007 yılı sonunda %43'e yükselmiştir. İhracat ise genel olarak artış eğilimi göstermekle beraber, artış hızı ithalattaki artış hızı ve oranı kadar yüksek gerçekleşmemiştir. 1996 yılından 1997 yılına geçildiğinde toplam ihracat %7,3 oranında artarken toplam ithalatın artış oranı ise %22,2 olmuştur. Toplam ithalat ve ihracatın artış oranlarındaki bu farklılık kriz dönemleri hariç olmak üzere GB sonrasında genel olarak ithalat lehine kendini göstermektedir. İhracatın GSMH'ye oranı 1996'da %12,6 iken izleyen yıllarda yaklaşık 1 puanlık artış göstererek 2000 yılına gelindiğinde %13,9 oranında gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ithalatın GSMH'ye oranına bakıldığında ise 1996'daki %23,8 oranında 2000 yılına gelindiğinde yaklaşık 4 puanlık bir artışla %27,3 seviyesine geldiği görülmektedir. 2001 yılındaki krizin etkisiyle ihracat lehine bir gelişme olmasına paralel olarak bu dönemde %21,5 seviyesine çıkan ihracatın GSMH'ye oranı 2002 yılından itibaren artan ve azalan oranlı bir gelişim göstermiş ve önemli bir farklılık olmadan günümüze kadar yaklaşık olarak

²¹⁶ Tuncer Kayalar, "Cumhuriyetin 80. Yılında İhracatımızda Son Gelişmeler", Baş.Dış.Tic. M stş. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/mustesar.htm> (13.09.2012)

²¹⁷ Mircan Yıldız Tokatlıoğlu, "Türkiye'de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği", Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi, Antalya, Ekim 2005, s. 50

²¹⁸ TÜİK, Haber Bülteni, Dış Ticaret İstatistikleri Mart/2010, Sayı 76, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6240> (30.08.2012)

aynı seviyelerde devam etmiştir. Diğer yandan ithalatın GSMH'ye oranındaki gelişmelere baktığımızda, 1996 yılında başlayan artış eğilimi ile beraber 1999 yılında %22 oranından itibaren istisnasız olarak her yıl artmaya devam etmiş ve 2007 yılına gelindiğinde %43,1 seviyesine ulaşmıştır. 2008 yılında ise küresel krizin etkisine bağlı olarak bu oran %30'a düşmüştür

Bahsedilen veriler değerlendirildiğinde, AB ile olan ticaretin toplam ihracata büyük bir katkı yapmamakla birlikte ihracatın AB yönüne kaydığı görülmüştür. Bu ise beraberinde pazar bağımlılığı tehdidi getirmiştir. GB sonrasında ihracatta AB ve AB dışı üçüncü ülkelerin payı incelendiğinde, 1980'lerin sonundan itibaren dengeli bir dağılımın devam ettiği, ancak 1998 yılından itibaren ihracatta AB'nin payının üçüncü ülkelerin payını geçtiği ve 2004 yılında %55'e kadar yükseldiği dikkat çekmektedir. 2004 yılında ihracatın %54.5'i, ithalatın ise %46.6'sı AB ülkelerine aittir ve bu paylar son birkaç yılda azalma eğilimi içindedir.²¹⁹

GB'nin Türkiye'nin üçüncü ülkelerle dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerine bakıldığı zaman GB'den sonra Türkiye'nin üçüncü ülkelere yapmış olduğu ithalatın AB pazarına kaydığı görülmektedir. Bunu Tablo 12 ve 13'teki verilerden tespit etmek mümkündür. Bu durum Türkiye'nin önemli ticari partnerleri olan ABD ve Japonya ile olan ticaret hacminde ortaya çıkan gelişmelerle örneklendirilebilir. 1996 yılından beri Türkiye'nin ABD ve Japonya'dan yaptığı ithalat giderek azalmıştır. GB'nin henüz tamamlanmamış olduğu 1995 yılında ABD'den gerçekleştirilen ithalatın toplam ithalat içindeki payı %10,4 iken 1996 yılında bu oran %8,1'e, 1999 yılında %7,6'ya düşmüştür. İzleyen yıllarda da giderek azalarak 2002 yılında %6'ya ve 2006 yılında %4.5 seviyesine düşmüştür. 2007 yılında %4,8 oranıyla tekrar artış eğilimine giren ABD'den gerçekleştirilen ithalatın payı 2007-2010 yılları arasında ortalama %5,5 seviyesinde olmuştur. GB sonrası dönemde Japonya ile olan toplam ticaret hacminde de genel olarak bir azalma meydana gelmiştir. 1996 yılında Japonya'nın toplam ticaretin içindeki payı %2,4 iken bu oran giderek azalmış ve 2009 yılına gelindiğinde %1,2 seviyesine inmiştir.

²¹⁹ Mircan Yıldız Tokatlıoğlu, a.g.e., s. 57

Japonya'dan gerçekleştirilen ithalatın toplam Türk ithalatı içindeki payında da paralel bir gelişme olmuştur. 1990 yılında Japonya'nın Türk ithalatı içindeki payı %5 iken GB'nin tamamlanmak üzere olduğu yıllarda giderek azalmış ve 1995 yılında %3,9 oranına inmiştir. GB'nin tamamlandığı 1996 yılında %3,3 olan Japonya'nın toplam ithalatın içindeki payı izleyen yıllarda da düşme eğilimine devam etmiş ve 2002 yılında %3'ün altına düşmüştür. 2007 yılında %2,2 olarak gerçekleşen bu oran 2008 ve 2009 yıllarında ise %1,9 seviyesine inmiştir.²²⁰

6. GÜMRÜK BİRLİĞİ ÖNCESİ VE SONRASI KAMU BÜTÇESİNDE Kİ DEĞİŞİKLİKLER

Tablo 14: Kamu Bütçesinde ki Değişiklikler

	Gümrük Birliği Öncesi Ortalama	Gümrük Birliği Sonrası Ortalama	% Değişim
Faiz Dışı Bütçe	6.00	19.98	233
Bütçe Dengesi	-13.24	-38.78	193
Harcamalar	76.51	135.39	77
Vergi Dışı Gelirler	11.17	18.63	67
Vergi Gelirleri	49.41	76.32	55
Toplam Gelirler	63.27	96.61	53
TEFE (%)	79.06	68.43	-15.54

Kaynak: DTMverileri, <http://www.dtm.gov.tr>, ASAM'ın analizinden alınmıştır.

Tablo 14'ten de anlaşılacağı üzere, en büyük değişim faiz dışı bütçe dengesinde olmuştur ve faiz dışı bütçe dengesi fazla vermektedir. Buna rağmen bütçe dengesindeki açık GB sonrası %193 gibi büyük bir oranda artmıştır. Bu durum GB sonrasında faiz giderlerinin artmış olduğunun bir göstergesidir. GB'ye girilmesi ile beraber faizler üzerinde yükseltici bir etkinin olduğu ve bu etkinin bütçe verileri üzerine yansıdığı

²²⁰ TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2007 http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf (25.08.2012); TÜİK Ülkelerle Göre Dış Ticaret, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (27.08.2012)

söylenebilir. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin (ASAM) analizine göre; GB'ye girilmesinin kamu bütçesi üzerindeki etkileri iki kanaldan görülmektedir. Bunlardan bir tanesi faizler, diğeri gümrük vergisi gelirleridir. Bu iki etkinin bütçe üzerindeki toplam maliyetine bakıldığında ortaya yaklaşık 68,637 milyar ABD Doları tutarında bir maliyet çıkmaktadır.²²¹

²²¹ Mircan Yıldız Tokatlıoğlu, a.g.e., s. 56

SONUÇ

Dünya ülkeleri arasında artan küreselleşme çabalarıyla, yaşanan rekabet ortamında ekonomik güç olarak ayakta kalabilmek ve kendine avantaj sağlayabilecek pazarlar yaratabilmek amacıyla, ülkeler arasında farklı zamanlarda farklı yapılarda ekonomik bütünleşme şekilleri oluşmuştur. Küresel rekabet ortamında, ülkeler ekonomik politikalarını gözden geçirip yeniden düzenlemişlerdir. Dış ticareti kısıtlayan kota ve tarifeler azalmış, ülkeler arası serbest ticaret anlayışı hakim olmuştur. Bölgesel bütünleşmelerin yoğun olduğu günümüz dünyasında Türkiye ekonomisi de bir yapıya dahil olma gereksinimi duymuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren yüzünü Batıya dönmüş; bu perspektif doğrultusunda OECD ve NATO gibi kurumların, kurucuları arasında yer almıştır. 1959'da AET'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye'nin iktisadi bütünleşme hareketlerinden en önemlisi olan Gümrük Birliği süreci 6 Mart 1995 tarihinde kabul edilen 1/95 sayılı, Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı) ile başlamaktadır. Bu anlaşma ile Türkiye AB'den ithal ettiği imalat sanayi ürünlerine uyguladığı, gümrük vergisi ve tarifeleri sıfıra indirmiştir. Türkiye'nin dış ticaretinin serbestleşmesi, 1 Ocak 1996'da AB ile OGT sistemine tam uyum sağlanmasıyla önemli bir hız kazanmıştır. Türkiye'nin dikkat çekici özel durumu ise, AB'ye tam üye olmadan GB'ye dahil edilen ilk ve tek ülke olmasıdır.

GB'nin Türkiye ekonomisine etkileri en somut şekilde dış ticarete kendini göstermiştir. AB ile Türkiye arasında sanayi mallarının serbest dolaşımı üzerine kurulan anlaşma, Türkiye'nin tüm dış ticaret kurallarının değişmesine sebebiyet vermiştir. Türkiye kendi dış ticaret stratejisi doğrultusunda üçüncü ülkelerle ticaret anlaşması yapma hakkını kaybetmiştir. GB'nin Türk ticareti üzerindeki etkisinin, ticaret saptırıcı çerçevede gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye Birliğe girmeden önce maliyeti en düşük üçüncü ülkeden yaptığı ithalatı Birliğe katıldıktan sonra, maliyeti yüksek olan Birlik üyesi ülkelerin birinden yapmak zorunda kalmıştır. GB'de Türkiye açısından diğer bir sorun ise, serbestleşmenin sadece ticari mallar üzerinde olmasından dolayı, emek, işgücü, girişimci, serbest dolaşım hakkı olmamakta, bir nevi üretici malının peşinden takipte bulunamayarak kayıp yaşamaktadır.

Türkiye'nin GB'ye girişiyle birlikte daha çok hissedilen yüksek oranlı ithalat artışı ve artan dış ticaret açığı, GB sürecine uyum için yapılan düzenlemelerin AB'nin mali desteği olmadan gerçekleştirilmesi, Türkiye ekonomisine olumsuz anlamda bir yük oluşturmuştur. GB'nin mevcut şartlarla devam etmesi halinde, Türkiye'nin kayıplarının devam edeceği kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu çerçevede Türkiye'de ihracat üzerinde etkili olan sorunların yanında; ulusal paranın aşırı değerlenmesine rağmen, ihracatın artmaya devam etmesi ve piyasa aktörleri arasında yaşanan rekabet verimliliği arttırmıştır. Ancak bu rekabet artışı yanında vazgeçilemeyen dışa bağımlılık, ithalat artışına yol açmaktadır. Dış ticarete yaşanan açık sorununu kapatabilmek için ihracat çalışmaları desteklenip, ithalatı ikame edebilecek sektörler geliştirilip dışa bağımlılık azaltılmalıdır. GB ile serbest dolaşıma giren mallar, Türkiye'nin vergi gelirini azaltmaktadır. GB'den öngörülen faydayı sağlayabilmek amacıyla, yalnız mallara değil diğer AB ülkelerine sağlanan imkan gibi, emek, işgücü ve girişimciye de serbest dolaşım hakkı verilmelidir. Ancak bu haklar elde edildikten sonra GB'nin Türkiye ekonomisine olumsuz etkisi en aza indirgenebilecek ve öngörülen fayda maksimize edilebilecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Apak Sudi, Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulaması, Anahtar Yayınevi, İstanbul 1998

Balkır Canan, Demirci Muzaffer, Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989

Bozkurt Enver, Özcan Mahmut, Köktaş Arif, Avrupa Birliği Hukuku, Asil Yayınları, Ankara, 2004

Canbolat İbrahim S., Uluslarüstü Sistem Avrupa Birliği, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 1998

Çalış Şaban H., Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim, Nobel Yayınları, Ankara, 2006

Çimen Ahmet, GB ve AT-Türkiye İlişkileri, T.C. Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 1996

Dedeoğlu Beril, Adım Adım Avrupa Birliği, Çınar Matbaası, İstanbul, 1996

Demirel Vedat, Ekonomik Entegrasyonun Politik Harmonizasyonu, Gümrük Birlikleri Teori ve Tatbikatı, Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Yayınları, Ankara, 1985

Dizioğlu Tamer, "Uygulanmakta Olan Dış Ticaret Politikasının Genel Değerlendirilmesi", Türk Ekonomisi ve Dış Ticaretinde Son Gelişmeler, D.T.M. Ankara, Mayıs 1990

Eralp Atilla, "Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri-Türkiye ve Avrupa", İmge Yayınları, Ankara, 1997

Ertürk Emin, Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar, Ezgi Yayınları, Bursa, 1991

Ertürk Emin, İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu İktisadi Birleşme Hareketleri, Alfa-Aktüel Yayınları, Bursa, 1998

Ertürk Emin, Uluslararası İktisat, Alfa-Aktüel Yayınları, İstanbul, 1998

Fişne Mustafa, Editörler, Muhsin Kar ve Harun Arıkan, Avrupa Birliğinin Doğuşu ve Gelişimi, Avrupa Birliği Ortak Politikaları ve Türkiye, Beta Yayınevi, İstanbul, 2004

Günoğur Haluk, "Ortaklı Anlaşmaları ve 6 Mart 1995 OKK Toplantısı Işığında GB", Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995

Güran Nevzat, Uluslararası Ekonomik Bütünleşmeler ve Avrupa Birliği, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1999

Hiç Mükerrerem, Bozulan Ekonomi Nasıl Düzeltilir?, Menteş Kitapevi, İstanbul, 1989

İyibozkurt Erol, Uluslararası İktisat Teori ve Politika, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1995

Karluk Rıdvan, "GB Dönemecinde Türkiye: GB Ne Getirdi Ne Götürdü" Turhan Yayınları, Ankara, 1997

Karluk Rıdvan, Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Basım Yayın, İstanbul 2007

Karluk Rıdvan, Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, 6.baskı, Betaş, İstanbul, 1999

Karluk Rıdvan, Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim ve Yapısal Değişim, Beta Yayınevi; Eskişehir, 1995

Karluk Rıdvan, Uluslararası Ekonomi, Beta Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1998

Kazgan Gülten, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988

Keyder Nur, Para Teori-Politika-Uygulama, Seçkin Yayıncılık, 8.Baskı, Ankara, 2002

Kılıç Ramazan, Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği, Siyasal Kitabevi, İstanbul, 2002

Manisalı Erol, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Sessiz Darbe, Derin Yayınları, İstanbul, 2002

Manisalı Erol, Türkiye'nin Askersiz İşgali, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009

Maşa Soner, İhracatta Vergi İadesi Önemi ve Etkinliği, DPT, Ankara, 1983

Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995

Parasız İlker, Para Politikası, Ezgi Kitabevi Yay, Bursa, 1996

Parasız İlker, Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998

Sayiner İsmet, Dış Ticaret ve Gümrük Mevzuatı, Anadolu Matbaası.İstanbul, 1998

Seyidoğlu Halil, Uluslararası İktisat, Güzem Can Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 1993

Şahin Hüseyin, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2000

Şimşek Mevlüdiye, Dışa Açık Ekonomilerde İktisat Politikaları, Türkmen Kitabevi İstanbul, 2001

Tomanbay Mehmet, Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara, 1995

Yılmaz Tomris, Teoride ve Uygulamada Ekonomik Entegrasyon, Can Matbaa, İstanbul, 1985

Süreli Yayınlar:

“Avrupa Birliği’nde GB”, Avrupa Topluluğu Basın ve Enformasyon Bürosu Yayınları, Ankara, 1978, s. 7-8

Aktan Okan H., "GATT ve AT Mevzuatı Karşısında Türkiye'nin İhracatı Teşvik Politikası Geçmişi ve Geleceği", 3. İzmir İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Tebliğleri, DPT, Ankara, 1992, s. 10

Balcı Beyazıt, "AT ile Türkiye Arasında 6 Mart 1995 Tarihinde İmzalanan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararında Yer Alan Başlıca Hükümler", Maliye Dergisi, Sayı: 119, Mayıs- Ağustos, 1995, s. 12

Berksoy Taner, Işık A. Kadir, “Avrupa Birliği Üzerine Yazılar”, SPK Yayınları No: 177, Ankara, 2006, s. 17

Bozer Ali, "Türkiye AT İlişkiler ve 1992 Tek Pazar Programı”, Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırma Dergisi, Cilt 1, Sayı 1-2, İstanbul, 2009

Bozkurt Veysel, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Yayın No: 177. Bursa, 2001, s. 63

Çeken Hüseyin, “GB’nin Dış Ticaretimize Etkisi”, Standart Ekonomik ve Teknik Dergi, Yıl: 43, Sayı: 514, Kayseri, Ekim 2004, s. 59

Demir Osman, “GB'nin İlk İki Yılı Değerlendirmesi”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 11, Yıl: 3, Ekim 1998

Demir Ömer, "İthalatta Vergi Uygulamaları". D.T.M. Sayı: 9, Ankara, 1991, s. 26

Dura Cihan, “Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri: 36 Yılın Bilançosu (1963-1999)”, Maliye Dergisi, Sayı: 131, Ankara Mayıs-Ağustos 1999, s. 13

Ege Ayşe, Acar Ufuk, Eğitim Şule, “Avrupa Birliği, GB Muhtemel Etkileri ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler”, KOSGEB Yayınları, Ankara, Aralık, 1995, s. 12

Erdoğan Engin, “24 Ocak İstikrar Tedbirlerinin Türkiye'nin İhracatında Meydana Getirdiği Yapısal Değişim”, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:277, Eskişehir, 1988, s. 32

Erkan Hüsnü, "Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye", Ekonomik Vizyon, İzmir Ticaret Odası Dergisi, Sayı: 13 , İzmir, 1994, s. 22-24

Eş Mecit, “Türkiye'de Dış Ticaretin Genel Bir Analizi”, Kütahya İ.İ.B.F. Yıllığı, Sayı: 2, Kütahya, 1992, s. 127

Gökçen Ahmet, “Cumhuriyet Döneminde İktisadi Gelişme”, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı: 23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı V, s. 3266

Gökdere Ahmet, “Avrupa Topluluğu ve Türkiye İlişkileri”, AT Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 2, Ankara, 1989, s. 9

Göl Gül, “GB’ye Geçişte Rekabet Gücünün Belirlenmesi ve Rekabetçi Pazarlama Stratejileri”, Genç İşadamları Derneği Yayınları, TÜGİAD, İstanbul, 1996, s. 2

Günoğur Haluk, "Avrupa Birliği'nin Kurucu Antlaşmaları, GB ve Tek Pazar", Avrupa Birliği El Kitabı, T.C. Merkez Bankası yayını, Ankara, 1995, s. 43

Günoğur Haluk, “Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihi Gelişimi”, T.C. Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995, s. 13

Gürsoy Melih, "İhracatı Artırma Politikası", 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, DPT, No: 1783, Ankara, 1981, s. 94

İstanbul Ticaret Odası, "Türkiye- AB İlişkileri ve GB", Yayın No: 1995-5, Ocak, 1996, s. 20

İstanbul Ticaret Odası, “Avrupa Birliği Ülkelerinde Vergi Sistemlerindeki Teşvik ve İstisnalar”, Yayın No: 1997-7, İstanbul 1997, s.4

İstanbul Ticaret Odası, “Küreselleşme ve GB”, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 1999-47, İstanbul, 1999, s. 103

İyibozkurt Erol, “Dış Ticaret”, T.C. Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 6, Trabzon, 1982, s. 153

Karaçor Zeynep, Alptekin Volkan, “1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 11, Konya, Nisan 2006, s. 311

Kızıltan Alaattin, Ersungur Mustafa, Polat Özgür, “GB’nin Türkiye’nin Avrupa Birliği ile İhracat ve İthalatına Etkisi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı: 1, Cilt No: 22, Erzurum, Ocak 2008, s. 83

Kurumsal İlişkiler Dairesi Başkanlığı (KİDB), ‘‘Avrupa Birliği Genel M¼d¼rl¼ę¼, T¼rkiye Avrupa Birliği Dış İlişkilerindeki Gelişmeler ve AB İle Dış Ticaretimiz Dergisi’’, zel Sayı, Ankara, Ekim 2003, s. 20-22

Moldibi Adnan, "T¼rk Dış Ticaretinin Tarihsel Gelişimi’’, Dış Ticarete Durum, Sayı: 39, Ağustos 1998, s. 13

zcan Mehmet, ‘‘Avusturya Seçimleri Işığında Avrupa Birliği B¼t¼nleřmesi Hakkında Bir Değerlendirme’’, Yeni T¼rkiye Dergisi, Sayı: 35, İstanbul, Eyl¼l-Ekim 2000, s. 561

Renksizbulut Mustafa, "T¼rkiye- AT Ortaklık İlişkileri", DPT-AT ile İlişkiler Başkanlığı Yayını No: 1926, Ankara, Kasım 1983, s. 72

Soğuk Handan, Uyanusta Esra, ‘‘GB’nin T¼rkiye Ekonomisi zerine Etkileri’’, İKV-179, İstanbul, 2004, s. 11

Suiğmez Halit, ‘‘G¼mr¼k Birliği’nde Rekabet ve İstihdam’’, Milli Prod¼ktivite Merkezi Yayınları, Yayın No: 579, Ankara 1996, s. 13

Taşkın Murat, ‘‘1923-2003 D¼neminde T¼rkiye Cumhuriyeti’nin Dış Ticaret Politikaları’’, Dış Ticaret Dergisi zel Sayı, Ekim 2003, s. 147

Tatlıdil Rezan, ‘‘T¼rkiye-AB İlişkileri ve GB S¼recinde Sekt¼rlerimiz’’, İzmir Ticaret Borsası Yayın No: 13, İzmir, 1995, s. 2

Tekinel Osman, "AT-T¼rkiye ve GB" Avrupa GB ve T¼rk Ekonomisine Muhtemel Etkileri’’, Kahramanmaraş S¼tç¼mıam niversitesi Rekt¼rl¼ę¼, Yayın No:10, Kahramanmaraş, 1995, s. 35

Togan Subidey, ‘‘1980’li Yıllarda T¼rk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu’’, T¼rk EXİMBANK Araştırma Dizisi 1., Ankara, 1993. s. 23

Tokatlıoğlu Mircan Yıldız, "T¼rkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği", Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 10, Antalya, Ekim 2005, s. 50

T¼GİAD, ‘‘2000’li Yıllara Doğru T¼rkiye’nin önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: VII- Avrupa Birliği ve GB’’, Sime Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 7

T¼SİAD, "Avrupa Birliği’ne Uyum S¼recinde GB’nin Dış Ticaretimize Etkileri",1. Baskı, İstanbul, 2003, , s. 27

Yakıcı Ahmet, "1983-1988 Yılları Arasında İzlenen İthalat Politikaları ve Uygulanan İthalat Rejimleri", 1938-1988 D¼neminde T¼rkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Dış Ticaretimizin Konumu, D.T.M.. Ankara, 1990, s. 81

Yalçınkaya M. Hakan, ‘‘Avrupa Birliği ve G¼mr¼k Birliği S¼recinde T¼rk Sanayinin Rekabet G¼c¼’’, Y¼netim ve Ekonomi Dergisi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, Sayı: 415, Manisa 1997

Tezler:

Kurtyemez Sezgin, Dünya Ticaret Örgütü ve GB Sürecinde Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü ve Denizli Örneği, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1998, s. 28

Özgür Erkan, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Temel Sorunları ve Bir Uygulama, (Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 1997)

Raporlar:

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Avrupa Birliği ve Türkiye, Doğuşum Matbaacılık, Ankara, 1999, s. 10

D.I.E. , Türkiye İstatistik Yıllığı, 2000, s.508-516

DPT, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar, Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değişmeler, Ankara 1990, s. 39

DPT, Teşvik ve Uygulama Başkanlığı Faaliyet Raporları Değişik Yıllar.

Halis Çalışkan, "AB-GB", Vergi Raporu, Yıl 3, S.4, Aralık 1994- Ocak 1995, s. 30

T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı, "AB ve Türkiye", 5. Baskı. Ankara, 2002, s. 333-334

Türkiye'nin Topluluğa Üyelik Başvurusu Hakkında Komisyon Görüşü, Maddeler 10-11

Zafer Yükseler, Ercan Türkan, Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm:Küresel Yönelimler ve Yansımalar, Ekonomik Araştırma Forumu Çalışma Raporları Serisi, İstanbul, Eylül 2006, s. 23-24

İnternet Sayfaları:

<http://www.ikv.org.tr/tarihce.php>, (04.09.2011)

<http://www.ikv.org.tr/pdf/kronoloji1.pdf> (06.09.2011)

<http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1260> (07.09.2011)

<http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?lang=0&pId=3&fId=12&prnId=2&hnd=1&docId=334&ord=1&fop=0> (09.09.2011)

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/tarihsel.htm> (15.10.2011)

T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Türkiye'nin Avrupa Birliği ile İlişkilerinin Tarihi Gelişimi, Ankara Antlaşması ve Katma Protokol", <http://www.dtm.gov.tr/ab/TABgb/Lhtml> (17.11.2011)

Ankara Antlaşması, Madde 28: www.dtm.gov.tr/ab/ankand.htm. (08.05.2011)

<http://w3.balikesir.edu.tr/~akolbasi/LaHayeadaletdivani.doc> (05.08.2011)

<http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1201>, (20.08.2011)

Ankara Antlaşması Madde:5, www.dtm.gov.tr/ab/ankand.htm (02.06.2011)

Ankara Antlaşması Madde 4, www.dtm.gov.tr/ab/ankand.htm (10.06.2011)

Katma Protokol Madde 1, <http://www.dtm.gov.tr/Ab/katmapro.htm> (08.02.2012)

Katma Protokol Maddeler 1-7 ve 21-31, <http://www.dtm.gov.tr/Ab/katmapro.htm>, (09.02.2012)

Katma Protokol, Ek 1-2, <http://www.dtm.gov.tr/Ab/katmapro.htm>, (09.02.2012)

Katma Protokol, Ek 3, <http://www.dtm.gov.tr/Ab/katmapro.htm>, (09.02.2012)

Katma Protokol Maddeler 18-20, <http://www.dtm.gov.tr/Ab/katmapro.htm>, (10.02.2012)

TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621 (17.05.2012)

TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=652 (20.05.2012)

TÜİK, İstatistik Göstergeler, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (20.08.2012)

DTM, Türkiye İhracatının Gelişimi, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/IHR/genel.doc> (10.06.2012)

Burcu Gediz ve M. Hakan Yalçınkaya, Türkiye’de İhracat Projeksiyonu, <http://www2.bayar.edu.tr/yonetimekonomi/dergi/pdf/C11S12004/bgby.pdf> (20.05.2012)

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, Fasıl:4 Sermayenin Serbest Dolaşımı, http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/sermayenin_serbest_dolasimi_sunumu__ekim_2011_pptx__otomatik_kaydedilme_.pdf (24.03.2012)

Türkiye Avrupa Birliği Ortaklık İlişkileri ve Gümrük Birliği Süreci, <http://www.deu.edu.tr/userweb/dilek.seymen/dosyalar/GUMRUK%20BIRLIGI.pdf> (17.03.2012)

Müge Varol; “Cumhuriyetin 80.Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi”; Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı Ekim 2003 <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/muge.doc>, (12.09.2012)

Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen’in 2008 İhracat Performansı ve 2009 Beklentileri Konuşması, http://www.kursadtuzmen.com/alt/basin/2008_ihracat_performans.htm (01.03.2011)

Sedat Aybar ve Uğur Özgöker, Vedat Akman, Uluslararası Finansal Kriz ve Siyasi Sonuçları, http://www.finanskulup.org.tr/Assets/maliyefinans/83/MFY_83_Sedat_AYB_AR_Ugur_OZGOKER_Vedat_AKMAN_Uluslararası_Finansal_Kriz_ve_Siyasi_Sonuc_lari.pdf (04.05.2011)

Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen’in 2008 İhracat Performansı ve 2009 Beklentileri Konuşması, http://www.kursadtuzmen.com/alt/basin/2008_ihracat_performans.htm (01.03.2011)

Süleyman Uyar, GB’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, <http://www.econturk.org.dtm8.htm>. (08.09.2012).

İsmail Seki, GB’nin Türkiye’nin Net İhracatı Üzerine Etkileri, 1985-2003, Ege Üniversitesi İktisat Bölümü, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/ismail_seki.pdf (23.08.2012).

http://www.dyp.org.tr/Ekonomik_ve_Mali_Degerlendirme_Raporlari/IKV_Handan_Soguk-Esra_Uyanusta.doc, (02.09.2012)

YASED, <http://www.yased.org.tr/> (12.09.2012)

<http://www.die.gov.tr/PROJECTS/GUMRUK/gumruk.html>, (30.08.2012)

Mircan Yıldız, "Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği", Dış Ticaret Dergisi Yayını, sayı 15 <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm> (10.12.2010)

DTM, Avrupa Birliği ve Türkiye, 2007, s.404; TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri Ülke Gruplarına Göre İhracat ve İthalatın Dağılımı http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf (20.08.2012)

DTM, Avrupa Birliği ve Türkiye, 2007, s.404; TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, Ülke Gruplarına Göre İhracat ve İthalatın Dağılımı http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf (20.08.2012).

TÜSİAD, http://www.tusiad.org.tr/_rsc/shared/file/No1.pdf (07.06.2012)

TUİK, İstatistik Göstergeler 1923-2007
http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf (21.08.2012)

TUİK -Dış Ticaret İstatistikleri—Ülke Gruplarına Göre İhracat ve İthalatın Dağılımı
http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (21.08.2012).

Tuncer Kayalar, “Cumhuriyetin 80. Yılında İhracatımızda Son Gelişmeler”,
Baş.Dış.Tic. Müstş. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/mustesar.htm>
(13.09.2012)

TUİK, İstatistik Göstergeler 1923-2007
http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf (21.08.2012)

TUİK-Dış Ticaret İstatistikleri-Ülke Gruplarına Göre İhracat ve İthalatın Dağılımı,
http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (21.08.2012)

TUİK, Haber Bülteni, Dış Ticaret İstatistikleri Mart/2010, Sayı 76,
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6240> (30.08.2012)

TUİK, İstatistik Göstergeler 1923-2007
http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf (25.08.2012); TUİK Ülkelere Göre Dış
Ticaret, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (27.08.2012)

DTM verileri, <http://www.dtm.gov.tr> (03.09.2012)